

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

Youthpass

МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS В ДЕТАЛЯХ

ЯК ВИКОРИСТАТИ ПРОЦЕС МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ
YOUTHPASS ПО МАКСИМУМУ: МЕТОДИ І ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Завантажити безкоштовно за адресою
www.SALTO-YOUTH.net/YouthpassUnfolded/

МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS В ДЕТАЛЯХ

**ЯК ВИКОРИСТАТИ ПРОЦЕС МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ
YOUTHPASS ПО МАКСИМУМУ: МЕТОДИ І ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ**

Цей документ не обов'язково відображає погляди Європейської комісії, Ресурсних центрів SALTO, Національної агенції Німеччини JUGEND für Europa та організацій, що з ними співпрацюють.

SALTO YOUTH – ЦЕ ...

...У перекладі з англійської аббревіатура SALTO (англ. Support and Advanced Learning and Training Opportunities) Молодь це - підтримка та можливості для поглибленого навчання та тренінгів в межах Програми Еразмус+ «Молодь» (Erasmus+ «Youth»).

Діяльність Ресурсного центру SALTO Тренінгів і Співпраці (SALTO Training and Cooperation RC) (Німеччина) охоплює два основні напрями. Ресурсний центр надає підтримку Європейській Комісії і Національним агенціям у впровадженні і розвитку Європейської стратегії навчальної підготовки, а також забезпечує сприяння в розробленні Молодіжного паспорту Youthpass, стратегії визнання неформального навчання і молодіжної роботи.

www.SALTO-YOUTH.net/TrainingAndCooperation/

Ресурсний центр SALTO Інклюзії і Різноманіття (SALTO Inclusion and Diversity RC) (Фландрія, Бельгія) працює спільно з Європейською Комісією над інтеграцією молоді з меншим рівнем можливостей до Програми Еразмус+ «Молодь».

www.SALTO-YOUTH.net/Inclusion/

Центри SALTO пропонують широкий вибір різних ресурсів, зокрема:

- навчальні курси (тренінги) з конкретних тем і для конкретних цільових груп;
- методи і техніки проведення навчальної підготовки і молодіжної роботи для сприяння впровадженню міжнародних проектів;
- мотивуючі публікації практичного спрямування для міжнародних проектів;
- поширення актуальної інформації на тему визнання неформального навчання та інклюзії;
- оглядову інформацію про тренерів і ресурсних працівників у молодіжній сфері;
- об'єднання зусиль різних зацікавлених сторін з метою успішного впровадження відповідних стратегій.

ЗМІСТ

Вступ. Молодіжний паспорт Youthpass: практичні підходи	6	Стратегії навчальних опор	50
Про що цей посібник	8	Шляхи забезпечення особливих потреб	51
Процес Молодіжного паспорту Youthpass	9	Частина II. Методи і техніки Молодіжного паспорту Youthpass	52
Методи і техніки	10	1. Фабрика навчання	56
Частина I. Процес Молодіжного паспорту Youthpass	11	2. Окта-компетентності Молодіжного паспорту Youthpass	58
Підготовка «за лаштунками» до впровадження процесу Молодіжного паспорту Youthpass	12	3. Що таке Молодіжний паспорт Youthpass?	60
Знання себе як учня	14	4. Баранчик Шон. Футбол – чудова гра!	64
Знання себе як фасилітатора навчання	14	5. Острови Молодіжного паспорту Youthpass	66
Знання своєї цільової групи	15	6. Бортовий журнал	72
Знання свого понятійного апарату і методичного арсеналу	16	7. Інтерв'ю про навчання	76
Як пробудити прагнення до навчання	17	8. Море навчання	82
Практичні поради	18	9. Навчальний журнал	84
Усвідомлення власного навчання	20	10. Вчимося жонглювати	88
Визначення напрямку і планування навчання	23	11. Мій символ, моє навчання	90
Люди, які надають підтримку, і мережі розвитку	25	12. Чого ми сьогодні навчилися?	92
Рефлексія навчання	27	13. Колаж про твоє навчання	94
Визначення і документування результатів навчання	31	14. Фотороман	96
Характеристика результатів навчання для сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass	35	15. Рефлексія навчання за принципом Франкенштейна	100
Роль фасилітатора	41	16. Інтерв'ю про ситуацію екстремального виклику	102
На шляху до гарантовано інклюзивного процесу Молодіжного паспорту Youthpass	46	17. Мандала учнів	106
Якщо є бажання, то спосіб знайдеться	47	18. Позитивне дослідження прагнення до навчання	112
Виклики інклюзії	48	19. Твоя позиція стосовно навчання	116
Переваги інклюзії	48	20. Яким ти бачиш своє самоспрямоване навчання	118
Створення умов для інклюзії	49	Бібліографія	120
Методи і додаткові заходи	50	Про авторів	122

ВСТУП – МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS: ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

Молодіжний паспорт Youthpass – це стратегія визнання і підтвердження результатів неформального та інформального навчання, набутих під час впровадження проектів Програми Еразмус+ «Молодь» та Європейського корпусу солідарності.

Молодіжний паспорт Youthpass було запроваджено в 2007 році. Це значно вагоміший документ порівняно зі звичайним сертифікатом про участь. Він містить інформацію про нові знання і навички, набуті учасником у молодіжному

проекті. «Процес Молодіжного паспорта Youthpass» підсилює освітні аспекти заходів молодіжної роботи та підкреслюють освітній потенціал таких проектів.

У сучасному суспільстві велике значення надається компетентності «навчання вчитися». Усвідомлення навчання дає змогу молоді і молодіжним працівникам скеровувати таку навчальну діяльність у бажаному напрямку. Молодіжний паспорт Youthpass є інструментом, який допомагає молодіжним працівникам і молодіжним лідерам, таким як ви, продемонструвати цінність своєї роботи. Крім того, він відкриває нові перспективи професійного і особистого характеру для молоді, з якою ви працюєте.

- Див. докладнішу вступну інформацію із зазначених тем на стор. 11.

Молодіжний паспорт Youthpass піднімає важливі питання, наприклад: Як ви, як молодіжний працівник, сприяєте навчанню учасників свого проекту, не псуючи властивих йому веселощів? Чи варто застосувати інші методи сприяння навчанню в роботі з молоддю з меншим рівнем можливостей? Якщо так, то яким чином можна зробити процес Молодіжного паспорта Youthpass «гарантовано інклюзивним»?

- Див. деякі міркування з приводу інклюзії, починаючи зі стор. 46.

Ресурсний центр SALTO Тренінгів і Співпраці успішно розробив і запровадив технічне забезпечення для Молодіжного паспорта Youthpass (www.youthpass.eu). Нині SALTO приділяє значно більше уваги освітній підтримці його користувачів. По всій Європі було створено різноманітні методи для організації рефлексії

навчання і підтримки «процесу Молодіжного паспорта Youthpass».

- Див. добірку методів, вправ і технік, починаючи зі стор. 52.

У посібнику описано процес Молодіжного паспорта Youthpass. Він покликаний допомогти молодіжним працівникам і молодіжним лідерам, таким як ви, визначити свою роль в ньому. Запропоновано певний набір методів для проведення різних етапів цього процесу, починаючи від усвідомлення навчання загалом до надання допомоги молодій людині в складанні опису своїх навчальних здобутків для сертифікату Молодіжного паспорта Youthpass. Особливу увагу приділено низці різних цільових груп, які можуть стикатися з перешкодами в цьому процесі.

- Запрошуємо ознайомитися з різноманітними методами, спеціально адаптованими для певних груп, і збагатитися новими ідеями.

Посібник «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» – це спільне видання Ресурсного центру SALTO Тренінгів і Співпраці та Ресурсного центру SALTO Інклюзії і Різноманіття. Публікацію здійснено спільно з Національною агенцією Німеччини JUGEND für Europa для Програми Еразмус+ «Молодь».

ПРО ЩО ЦЕЙ ПОСІБНИК

У посібнику розглянуто дві теми – «процес Молодіжного паспорту Youthpass» та методи і техніки його втілення на практиці.

Це видання адресоване всім, хто задіяний в організації процесу навчання молоді під час заходів у сфері молодіжної роботи: наставникам, молодіжним працівникам/лідерам, інструкторам і тренерам.

З моменту запровадження Молодіжного паспорту Youthpass як механізму визнання навчальних досягнень у контексті молодіжних програм Європейського союзу (ЄС), велика когорта молодіжних працівників шукає нові способи підтримки молоді в її навчанні. Молодіжний паспорт Youthpass спонукав багатьох почати мислити про навчання та обговорювати його як окрему самостійну тему.

- Чого і як навчається молодь під час заходів молодіжної роботи?
- Як цьому сприяти?
- Як забезпечити визначання такого навчання?
- Як документувати таке навчання?
- Як продемонструвати іншим результат усієї цієї чудової роботи?

Нині час підбити підсумки цих інтелектуальних пошуків та обговорення, обміркувати всі порушені питання і можливо навіть запропонувати деякі відповіді.

Саме таку мету ставили перед собою автори цього посібника. З одного боку, вони намагалися описати так званий «процес Молодіжного паспорту Youthpass» як підхід до навчання і поміркувати про практичні аспекти його реалізації, а іншого – зібрати розроблені протягом останніх кількох років методи і техніки фасилітації навчання за різними програмними напрямками.

ПРОЦЕС МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

«Молодіжний паспорт Youthpass – це більше, ніж сертифікат». Ви будете часто чути і читати це речення під час презентації Молодіжного паспорта Youthpass. Вам розповідатимуть про «процес Молодіжного паспорта Youthpass», де навчання посідає центральне місце. Але що саме ми маємо на увазі, коли говоримо про процес Молодіжного паспорта Youthpass? І чи маємо ми на увазі те саме?

У першій частині цього посібника автори роблять спробу описати процес Молодіжного паспорта Youthpass, який виглядає приблизно так:

Усі елементи цієї схеми від першого до останнього описані у відповідних розділах цього посібника. В якості відправної точки автори вирішили скористатися алгоритмом реалізації молодіжного проекту – починаючи з підготовки і до заключного етапу з врученням учасникам сертифікатів Молодіжного паспорту Youthpass.

МЕТОДИ І ТЕХНІКИ

Як усе це втілити в життя? Що процес Молодіжного паспорту Youthpass означає на практиці? В другій частині посібника (стор. 52) викладено методи і техніки для різних етапів. Описано методи для організації заходів різного типу (молодіжні обміни, волонтерські проекти, тренінги тощо). Автори намагаються подавати їх у збалансованому поєднанні, пропонуючи індивідуальні, групові, креативні, письмові та інші форми роботи.

- В описі кожного методу зазначено, на якому етапі процесу Молодіжного паспорту Youthpass його доречніше використовувати.

В ЦЬОМУ ПОСІБНИКУ МОВА ПІДЕ ПРО ТАКЕ

- як підготуватися до навчання;
- як краще усвідомлювати власне навчання;
- як спланувати власне навчання і чи можна це зробити;
- чому важлива рефлексія;
- як визначати і документувати власне навчання;
- що це все означає для ролі фасилітатора;
- які інші підходи слід застосовувати в роботі з інклюзивними групами та чи варто шукати інші підходи.....

Частина описаних у посібнику методів, вправ і технік було зібрано і розроблено під час семінару з опрацювання методів та інструментарію Молодіжного паспорту Youthpass, що відбувся в листопаді 2010 року в Берліні і де зібралися люди, які останні кілька років були тісно залучені до розроблення цього механізму. Окремі методи було запозичено в інших практичних працівників цієї сфери, які також шукали нові, більш інноваційні способи роботи з Молодіжним паспортом Youthpass.

Сподіваємося, що матеріали цього посібника будуть для вас цікавими і надихатимуть на нові проекти!

**ЧАСТИНА І –
ПРОЦЕС МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS**

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ» ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

Той, хто знає людей – вчений; той, хто знає себе – мудрий.
Лао-дзи

Звісно, неформальна освіта, як і власне сам процес Молодіжного паспорту Youthpass не означає, що вам доведеться виступати на сцені. Проте як молодіжному працівнику /тренеру / наставнику /інструктору вам слід провести певну підготовку «за лаштунками» перед тим, як розпочати процес Молодіжного паспорту Youthpass спільно з молоддю, задіяною у вашому проекті.

На цьому етапі варто познайомитися з собою, обміркувати свої переконання і сумніви, переосмислити свій підхід і перевірити методичний арсенал. Це час для глибшого розуміння себе, як людини, що навчається, і як людини, що сприяє навчанню інших, а також для більш повного усвідомлення власного ставлення до реалізації Молодіжного паспорту Youthpass на практиці. Може скластися враження, що тим

самим ми заходимо на територію філософії чи навіть релігії, але на цьому етапі важливо досягти певного рівня ясності і готовності фасилітувати процес Молодіжного паспорту Youthpass і допомагати своїм учасникам/ волонтерам отримати максимальну користь від нього.

Процес Молодіжного паспорту Youthpass не зводиться до певної низки кроків, що ведуть до отримання відповідного сертифікату. Він значно ширший! Це процес набуття цінного особистого і навчального досвіду. Він заохочує молодь навчатися протягом усього життя: формує впевненість у своїх силах і пробуджує бажання далі працювати над власним розвитком після завершення програми молодіжного обміну, навчального курсу, заходу з активізації молодіжної участі чи волонтерського проекту.

Процес Молодіжного паспорту Youthpass не означає, що потрібно просто зібрати окремі результати навчальної діяльності під час освітнього заходу і гарно прописати їх у графі самооцінки на бланку сертифікату. В ньому закладено значно більший потенціал. Це «метод у дії», який допомагає молодій людині самій скеровувати власну навчальну діяльність

та опанувати певний набір ставлень і навичок. У цьому зв'язку однією з найбільш визначних компетентностей є «навчання вчитися» (див. рис. нижче). Процес Молодіжного паспорту Youthpass дає змогу унаочнити навчання і зробити його не просто фоновим, а більш цілеспрямованим процесом.

Отже, як усе це стосується вашої попередньої підготовки «за лаштунками»?

Пропонуємо поміркувати над такими чотирма темами.

- Знання себе як людини, що навчається.
- Знання себе як фасилітатора навчання.
- Знання своєї цільової групи.
- Знання свого понятійного апарату і методичного арсеналу.

ЗНАННЯ СЕБЕ ЯК УЧНЯ

Коли йдеться про «навчання» і «навчання вчитися», виокремлюється один цікавий аспект. Він пов'язаний з тим, що молодіжні працівники / тренери / наставники, будучи «організаторами навчання», самі також є учнями. В цьому може полягати один із ваших найкращих ресурсів під час роботи з процесом Молодіжного паспорту Youthpass. Коли ви глибше усвідомлюєте особливості власної навчальної діяльності, то отримуєте більше можливостей організувати навчання інших (беручи до уваги те, що в різних людей навчальна діяльність може відбуватися інакше, не так як у вас).

ЗНАННЯ СЕБЕ ЯК ФАСИЛІТАТОРА НАВЧАННЯ

Завдання щодо формування в учасників/ волонтерів компетенції «навчатися вчитися» змушує замислитися над питанням про вашу роль в цьому процесі. Якщо вона полягає в створенні умов для того, щоб молодь на власному досвіді усвідомлювала, що означає самостійно вчитися і самим визначати маршрут і перебіг власної навчальної діяльності (що веде до розвитку компетенції «навчатися вчитися»), то якого підходу слід дотримуватися і які ставлення демонструвати, щоб такий процес дійсно відбувся?

→ Докладніше про роль фасилітатора див. стор. 41.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ

- Як мені більше подобається навчатися?
- Чи є в мене прагнення до навчання?
- Що мені допомагає в моєму навчанні?
- Що мені заважає в навчанні?
- Наскільки я сприймаю себе як людину, яка навчається протягом усього життя?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ

- Які мої теоретичні уявлення про те, як відбувається навчання?
- Чи вважаю я, що навчання подібне до здійснення покупок? Або на щось інше?
- Хто відповідає за навчання молоді?
- Як я створюю правильні умови для навчання?
- Як я розумію компетенцію «навчання вчитися»?
- Що це все означає для моєї ролі як фасилітатора навчання?

ЗНАННЯ СВОЄЇ ЦІЛЬОВОЇ ГРУПИ

У неформальній освіті і, зокрема, у фасилітації процесу Молодіжного паспорту Youthpass, універсального рішення не існує. Цей процес потребує ретельного планування з урахуванням реалій вашої цільової групи, її очікувань і викликів. Можливо, на відміну від вас, молодь, з якою ви працюєте, не приділятиме стільки ж уваги саме навчальному аспекту процесу Молодіжного паспорту Youthpass і не сприйматиме його як навчальну пригоду.

За своїм замислом, процес Молодіжного паспорту Youthpass має надихати молоду людину, розвивати її сильні сторони і здібності і тим самим сприяти підвищенню власної самооцінки як учня. Це може бути особливо важливим при роботі з молоддю з меншим рівнем можливостей.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ

- Яке походження, життєві умови, рівень освіти і досвіду в моєї цільовій групі?
- Чи володію я інформацією про попереднє навчання її учасників?
- Чи зацікавить їх процес Молодіжного паспорту Youthpass?
- Які мої упередження щодо їхніх здібностей?
- Чи маю я надавати посилену підтримку в цьому процесі?
- Чи можу я розповісти їм про процес Молодіжного паспорту Youthpass ще до початку заходу?

ЗНАННЯ СВОГО ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ І МЕТОДИЧНОГО АРСЕНАЛУ

Зрештою, молодіжні працівники / тренери / наставники мають бути в змозі поєднати світ теорій і програмних документів у сфері навчання зі світом молоді. Вони мають бути обізнані про стратегічні зрушення в цій сфері і знаходити відповідні способи донесення їх до молоді. Іншими словами, молодіжні працівники мають добре володіти «кулуарною мовою» політичних діячів і науковців і під час взаємодії з молоддю перекладати її «мовою рядового користувача».

Зрештою, істотне значення для практичної реалізації процесу Молодіжного паспорту Youthpass в роботі з молодими учасниками / волонтерами має ставлення до нього з боку самого молодіжного працівника.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ

- Чи знаю я передумови розроблення процесу Молодіжного паспорту Youthpass?
- Звідки походять ключові компетентності навчання протягом усього життя?
- Скільки я знаю про значення процесу Молодіжного паспорту Youthpass?
- Як я можу вживати ці поняття таким чином, щоб вони були зрозумілими для молоді?
- Які методи і техніки я можу використовувати на різних етапах процесу Молодіжного паспорту Youthpass для цієї цільової групи?
- Наскільки я справді переконаний у тому, що процес Молодіжного паспорту Youthpass відкриває нові перспективи для молоді?

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ⑦ Інтерв'ю про навчання (стор. 76)
- ⑬ Колаж про твоє навчання (стор. 94)
- ⑳ Яким ти бачиш своє самоспрямоване навчання (стор. 118)

ЯК ПРОБУДИТИ ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

Навчатися значно легше,
коли ти сам цього хочеш.

Існує безліч причин, які спонукають молодь брати участь у молодіжних проєктах, наприклад, долучитися до програми молодіжного обміну, подати заявку на відвідання навчального курсу або попрацювати рік у волонтерському проєкті. Зокрема, їх мотивує перспектива весело провести час, подорожувати, зробити внесок у життя суспільства, познайомитися з іншими молодими людьми, набути певного життєвого досвіду, випробувати себе і, можливо, навчитися чогось нового.

Проте якщо запитати молодих людей «Чим ви захоплюєтеся?», то після хвилики здивування і збентеження можна почути таке: тваринами, музикою, поезією, подорожами, спортом... Було б доволі дивно, якби хтось відповів: «Я дуже прагну навчатися». Водночас, саме про це мріє більшість

педагогів (в тому числі молодіжних працівників / тренерів / наставників): працювати з учнями, які мають жагу до пізнання, які захоплені навчанням і повністю заглиблені в нього. Але складається враження, що прагнення і навчання перебувають у двох різних площинах. На жаль, часто проблема такого розділення є наслідком років формального шкільного навчання.

До того ж деякі молоді люди в буквальному сенсі травмовані формальною системою освіти. Вони кидають школу, бо не бачать з її боку жодних спроб враховувати розмаїття індивідуальних уподобань в організації навчальної діяльності. Їхній рівень упевненості в своїх силах часто можна описати такою фразою: «Я зовсім не здатний до навчання». Іншим навчання може видаватися нудним, складним і важким. У них складається

враження, ніби навчання жорстко визначене наперед іншими владними особами, і завжди супроводжується стресом заліків та екзаменів, які влаштовують такі самі владні особи. Справді, часто в освіті усе визначається тими чи іншими владними структурами, що зрештою може вести до формування набутої безпорадності в питанні навчання. Відтак не слід дивуватися, коли на самому початку вашого проекту слово «навчання» не викликатиме в учасників/волонтерів позитивних почуттів і надзвичайного ентузіазму.

Та водночас це також чудова **МОЖЛИВІСТЬ!**

Щоб розвіяти ці негативні припущення, на початку процесу Молодіжного паспорту Youthpass можна спробувати інтегрувати навчання до програми таким чином, щоб зробити його значимим для учнів, чутливо реагувати на їхні інтереси і потреби та забезпечувати динамічний характер такої діяльності. Мета полягає в тому, щоб надихнути учасників/волонтерів і запалити в них прагнення до навчання і розвитку, а не навпаки. Неформальна освіта надає змогу «відкоригувати» навчальний досвід молоді, пробудити надію і показати, що навчання може бути веселим і цікавим. Це, своєю чергою, сприяє відновленню впевненості у власних силах і спонукає бути активними у своєму навчанні. Таким чином зрештою формується індивідуальна готовність до ціложиттєвого навчання загалом.

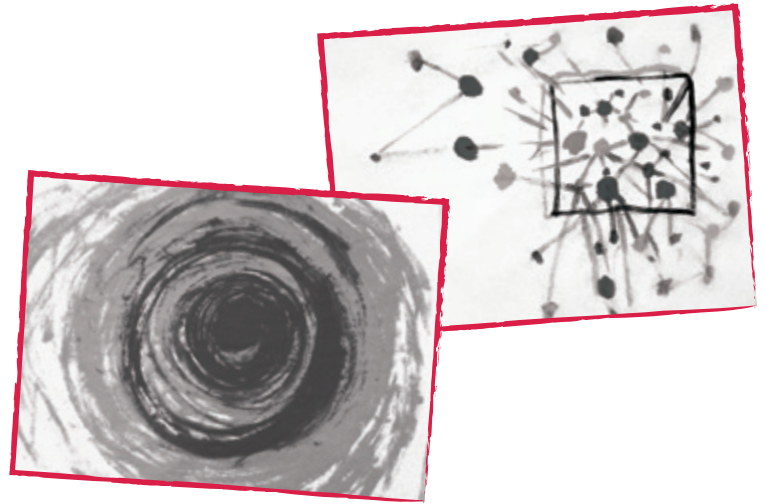
ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

- Забезпечте послідовність прямого та опосередкованого педагогічного впливу. Тобто ваші слова мають узгоджуватися з вашими діями. Крім того, ви маєте чітко пояснювати свій освітній підхід і створювати умови для організації різноманітного навчального досвіду.
- Доносьте до своєї групи думку про те, що навчання може бути цікавим і відбуватися в різний спосіб. Намагайтеся переконати молодь у тому, що навчальна діяльність протікає більш ефективно, коли вони самі її організують по-своєму. Навчання – це завжди діяльність самого учня (інші можуть сприяти цьому процесу і створювати хороше навчальне середовище). Таким чином навчання набуває сенсу для молодшої людини і стає актуальним для її життя.
- Заохочуйте учасників поступово брати на себе відповідальність за власне навчання. Пам'ятайте, що самоспрямована навчальна діяльність може наснажувати, але, з іншого боку, на початку цього процесу також може викликати побоювання.
- Створіть умови для інакшого навчального досвіду та обмірковуйте його. За словами одного з моїх колег-тренерів: «За кілька років учасники напевно забудуть, що ми робили, але вони точно пам'ятатимуть, як ми це робили».
- Акцентуйте увагу на сильних сторонах молодшої людини та на їх успішному навчальному досвіді. Попросіть учасників пригадати певний момент зі свого життя, коли вони самі прагнули щось вивчити, працювали з ентузіазмом і докладали всіх сил. Об'єднайте їх у пари і запропонуйте

розповісти співрозмовнику про цю ситуацію та спільно обговорити це прагнення. Можна також попросити намалювати його (див. малюнки нижче). Це допоможе усвідомити свої сильні сторони в навчанні.

- Ознайомтеся з методом 18 «Позитивне дослідження прагнення до навчання» (стор. 110).
- Проведіть вправу на аналіз уявлень про навчання. В певних ситуаціях (наприклад, під час навчального курсу) можна критично проаналізувати уявлення учасників про навчання в процесі виконання вправи на створення чи завершення твердження або іншої схожої методики.
- Можна скористатися методом 19 «Твоя позиція стосовно навчання» (стор. 114).
- Демонструйте переваги навчання навчатися і ціложиттєвого навчання в мінливому світі, а також пояснюйте наслідки відмови від навчальної діяльності. Відповіді вчорашнього дня не завжди придатні для сьогоdnішнього світу, і тому здатність самостійно організувати власну навчальну діяльність набуває ключового значення для особистого розвитку і перспектив працевлаштування.

- Також ви самі маєте прагнути навчатися і бути переконаними в перевагах процесу Молодіжного паспорту Youthpass. Ваше прагнення і переконаність передається оточуючим, як і їх відсутність. Якщо ви самі не любите навчатися, вам буде складно запалити цю іскру в інших людей. Але тут слід зауважити, що ми не намагаємося «продати Молодіжний паспорт Youthpass», натомість наша головна мета полягає в тому, щоб поширювати щирю віру в навчання протягом усього життя та в неформальну освіту.

RELATED TOOLS:

- ⑥ Бортовий журнал (стор. 72)
- ⑩ Вчимося жонглювати (стор. 88)
- ⑭ Фотороман (стор. 96)
- ⑯ Інтерв'ю про ситуацію екстремального виклику (стор. 102)
- ⑱ Позитивне дослідження до навчання (стор. 112)
- ⑲ Твоя позиція стосовно навчання (стор. 116)

УСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНОГО НАВЧАННЯ

Ви є продуктом свого навчання. Все, що ви знаєте, все, що ви вмієте, і все, у що ви вірите, ви засвоїли шляхом навчання. (Пітер Хані)

Розглянемо такий цікавий парадокс: більша частина нашого життя – це навчання, свідоме чи неусвідомлене. Іноді ми думаємо (або нас просять подумати) над тим, чого ми навчилися, але ми рідко замислюємося про те, як ми вчилися. Дуже часто ми не усвідомлюємо свого процесу навчання і схильні в навчанні вмикати режим «автопілоту». Водночас поглиблене усвідомлення своїх процесів навчання є однією з передумов формування компетентності «навчання вчитися».

Ми виходимо з того допущення, що чим більш усвідомлено ми ставимося до навчання,

- тим ефективніше можемо спрямовувати і скеровувати свою навчальну діяльність;
- тим точніше можемо визначати свої навчальні потреби;
- тим більш свідомо обираємо свої бажані навчальні траєкторії;
- тим більше здатні контролювати власний навчальний процес.

Відтак, формування усвідомленого ставлення до власного навчання є одним із першочергових завдань процесу Молодіжного паспорту Youthpass. Наведені нижче запитання слугуватимуть орієнтиром для вас і молоді на цьому шляху навчальних відкриттів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ

- Як мені більше подобається навчатися?
- Який мій стиль навчання?
- Яка роль почуттів у моєму навчанні?
- Як я мотивую себе навчатися?
- Як я саботую своє навчання?
- Як я справляюся з перешкодами і викликами?
- Яку роль відіграють інші люди в моєму навчанні?
- Яке навчальне середовище, методи і техніки допомагають мені навчатися?
- Як я можу розширити набір своїх способів навчання?

ДЕЯКІ МЕТОДИ РЕФЛЕКСІЇ НАВЧАННЯ

Існує великий набір різних методів і способів для формування в молоді усвідомленого ставлення до своєї навчальної діяльності. Деякі з них описані тут, а з іншими можна ознайомитися в методичному розділі цього посібника (стор. 52).

Наприклад, під час молодіжного обміну чи навчального курсу можна спробувати організувати для учасників навчальну ситуацію виклику (наприклад, запропонувати навчитися жонглювати, створити металеву зірочку-сюрікен в техніці оригамі, танцювати сальсу тощо), а потім провести рефлексію для з'ясування особливостей власної навчальної діяльності «я як людина, що навчається», використовуючи окремі запитання з попередньої сторінки. У волонтерському проєкті можна розглянути реальну ситуацію з досвіду роботи волонтера та обміркувати такі самі питання.

→ Див. методику 10 «Вчимося жонглювати» (стор. 88).

Для рефлексії також корисними є опитувальники з визначення стилю навчання. Ці методики можуть дати багато цікавого матеріалу, який спонукатиме учасника/волонтера критично проаналізувати

сприйняття самого себе як учня та поміркувати про свої бажані способи вчитися і свої недостатньо сформовані уподобання в навчальній діяльності. Ці напрацювання згодом можна покласти в основу подальшого планування навчання.

Поруч з тим варто обережно підходити до результатів таких опитувальників і не надавати їм надто великого значення. Адже вони дають лише приблизне уявлення про перспективні можливості розвитку. Стили навчання не є успадкованими чи статичними, як знаки гороскопу. Більше того, деякі з останніх критичних аргументів вказують на те, що «надто спрощені допущення про стилі навчання людини можуть бути оманливими. Відмінності в особливостях навчальної діяльності спостерігаються не стільки між людьми, скільки між контекстами, і виходять далеко за межі певного формату змістового наповнення. Вони пов'язані з учнем, його поточним психоемоційним станом, його рівнем виснаження, певним часовим проміжком, змістом, педагогом, відносинами і рівнем довіри між суб'єктами навчального процесу, середовищем, артикульованими і неартикульованими очікуваннями і багатьма іншими не менш важливими чинниками» (Мережа (UNIQUE Network, 2010).

Як варіант, можна також розглянути навчальні історії молодих людей. Об'єднайте учасників у пари і дайте кожній набір навідних запитань для проведення інтерв'ю на тему навчання. Учасники можуть поділитися одне з одними особистими історіями про навчання і спільно з'ясувати свої сильні сторони та уподобання.

→ Докладніше пояснення див. метод 7 «Інтерв'ю про навчання» (стор. 76).

Для деяких учасників може бути корисним провести зв'язок між своїм навчальним досвідом і тією чи іншою теорією навчання (наприклад, циклом емпіричного навчання), що закладає основу для рефлексії навчального процесу. Доступно викладені і пояснені на матеріалі реального навчального досвіду, ці теорії можуть посилити відчуття впевненості і відповідальності за процес навчання.

Зрештою, можна заохочувати рефлексію за допомогою певного набору візуальних зображень (наприклад, вирізаних із журналів чи роздрукованих з інтернету). Запропонуйте кожному обрати картинку, яка найкраще відображає його як учня, та обговорити її з іншими учасниками чи з наставником. Разом поміркуйте над тим, що це зображення розповідає вам про особисті якості і сильні сторони цієї особи і про те, яким чином можна застосовувати їх у навчальному процесі під час проекту.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ① Фабрика навчання (стор. 56)
- ④ Баранчик Шон. Футбол – чудова гра! (стор. 64)
- ⑦ Інтерв'ю про навчання (стор. 76)
- ⑧ Море навчання (стор. 82)
- ⑩ Вчимося жонглювати (стор. 88)
- ⑬ Колаж про твоє навчання (стор. 94)
- ⑭ Фотороман (стор. 96)
- ⑱ Позитивне дослідження прагнення до навчання (стор. 112)
- ⑳ Яким ти бачиш своє самоспрямоване навчання (стор. 118)

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ І ПЛАНУВАННЯ НАВЧАННЯ

Планувати чи не планувати – ось в чім питання.

Навчання може бути активним і реактивним, самоспрямованим чи спонтанним. Але сама компетентність «навчання вчитися» є водночас активною і пасивною. Учні активно шукають навчальні можливості і водночас залишаються відкритими до навчання, що відбувається в процесі розгортання життєвих подій. По суті, це особливо справедливо в контексті неформальної освіти в молодіжній площині. Крім вивчення певної теми також виникають численні інші навчальні можливості, пов'язані з груповими процесами і контекстом, де таке навчання відбувається. Справді, нерідко молодь розпочинає певну діяльність з одним набором цілей та очікувань і поступово змінює їх у міру відкриття для себе інших навчальних можливостей і визначення нових навчальних потреб.

На самому початку діяльності, після з'ясування захоплення, уподобань і сильних сторін слід обміркувати навчальні інтереси і потреби учасників. Варто розуміти, що саме учасники мають керувати цим процесом. В центрі уваги мають бути навчальні потреби молодої людини, а не молодіжних працівників, тренерів чи організації. На цьому етапі з'являється нагода для критичного аналізу пасивного підходу до освіти і навчання.

Питання полягає не в тому, що учасники і педагоги мають дізнатися з певної діяльності,

а в тому, що потрібно засвоїти учасникам і як педагоги можуть їм в цьому сприяти. Це ще один важливий і надихаючий крок на шляху до повної відповідальності за своє власне навчання.

Визначення напрямку навчання задає необхідний фокус уваги, який в поєднанні з прагненням та ентузіазмом забезпечує необхідний імпульс руху в навчальному процесі. Поруч з тим дуже важливо вибудовувати цю навчальну траєкторію на основі сильних сторін, а не лише недоліків і слабких місць.

Наступний важливий аспект – складання плану навчання спільно з молодою особою. Такий план може бути більш доречним для тривалих заходів (зокрема, волонтерського проекту чи тривалих навчальних курсів). Як альтернативний варіант, можна готувати план навчання на більш довгострокову перспективу (продовж усього життя), не обмежуючись часовими рамками самого заходу. Варто пам'ятати, що деякі молоді люди майже не сприймають будь-якого планування і вважають такий підхід до навчання штучним та обмежуючим; вони переконані в тому, що мислення на основі «проектного менеджменту» не можна накладати на навчальну діяльність. Іншим людям доволі просто і зручно визначати навчальні цілі і планувати своє навчання в табличній формі. Чому так відбувається?

Наукові дослідження свідчать про існування індивідуальних відмінностей в тому, як люди планують свій розвиток (McKee, Boyatzis, Johnston, 2008). Вони дають змогу виокремити чотири основні стилі планування:

- люди, які будують плани на основі цілей, зосереджують увагу на досягненні конкретних цілей і результатів. Вони не завжди пов'язані з рухом до певної мрії чи реалізацію тієї чи іншої місії;
- люди, які в плануванні орієнтуються на напрям, загалом знають, яким шляхом бажають іти, але їм бракує конкретики. Їм властиве сильне відчуття мети і місії, а також бажання залишатися гнучкими в питанні конкретних цілей;
- люди, які в плануванні відштовхуються від дій, воліють не замислюватися про віддалене майбутнє. Навпаки, загалом вони схильні жити в поточному моменті і сприймати планування як розширену низку конкретних завдань чи заходів;
- екзистенціальні планувальники по суті взагалі не мають нічого спільного з плануванням. Вони воліють не замислюватися про майбутнє в будь-якій формі й натомість живуть в існуючому теперішньому. Складається враження, ніби вони більше зосереджені на тому, хто вони є, ніж на тому, ким можуть стати чи що можуть робити.

Глибше розуміння всього розмаїття стилів планування має спонукати молодіжних працівників підготувати широкий набір методик і технік для планування учасниками свого навчання. В кінцевому підсумку саме молода особа вирішує, який підхід до планування застосовувати в процесі свого навчання.

Наявність різних методів і технік дає змогу молоді оформити свої навчальні плани в різний спосіб. Деяким учасникам може бути складно висловлюватися письмово – навпаки, їм краще вдається скласти свої навчальні плани за допомогою наочних, мультимедійних чи цифрових засобів. План навчання має бути цікавим і привабливим для свого автора. На відміну від контрольного списку зобов'язань, він має відображати набір ключових навчальних цілей, які запалюють ентузіазмом і дарують радість відкриття. Один з можливих підходів полягає в тому, щоб запропонувати молодій особі такі способи навчання, які збігаються з її навчальними уподобаннями. Це дасть змогу спростити впровадження плану і зробить процес навчання цікавішим. І навпаки, деякі учасники можуть обрати для себе менш звичний спосіб навчання, щоб створити для себе ситуацію виклику. Це також дуже значима робота для саморозвитку, яка сприяє становленню учасника як більш всебічно сформованого та ефективного учня.

Наостанок слід зауважити, що такі цілі і завдання, напрями і плани навчання жодним чином не є остаточними. Вони часто змінюються в процесі діяльності в світлі глибшого самоусвідомлення і нових навчальних потреб, що виникають у навчальній діяльності.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ③ Що таке Молодіжний паспорт Youthpass? (стор. 60)
- ⑨ Навчальний журнал (стор. 84)
- ⑯ Інтерв'ю про ситуацію екстремального виклику (стор. 102)
- ⑰ Мандала учнів (стор. 106)

ЛЮДИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПІДТРИМКУ, І МЕРЕЖІ РОЗВИТКУ

Щоб справді побачити себе, потрібне дзеркало.

‘Поняття «самоспрямованого навчання» можна хибно розуміти, як одноосібну діяльність, як самотній шлях саморозвитку. Певною мірою це дійсно так, і в навчальній діяльності відводиться певний час для індивідуальних розмірковувань та індивідуальної роботи. Та в принципі ми в навчанні потребуємо допомоги інших людей. Добре, якщо ми вже з’ясували всі свої навчальні потреби, визначили напрями навчання і підготували навчальні

плани, але для їх втілення необхідно рухатися в супроводі інших людей. Навчання відбувається в атмосфері довіри, в психологічно комфортному середовищі, де можна експериментувати, просити про чесний зворотний зв’язок й отримувати його. Мабуть, соціальні конструктивісти були праві в своєму твердженні про те, що всі наші знання були активно сконструйовані через досвід і соціальну взаємодію з іншими людьми.

Крім нас, молодіжних працівників / тренерів / наставників, молодим людям також потрібно взаємодіяти з товаришами в процесі Молодіжного паспорту Youthpass. Інші учасники можуть стати свого роду дзеркалом, висловлювати сторонню думку, допомагати учням у формуванні їхнього самосприйняття і самооцінки. Щоб це відбувалося, необхідно створити для молоді таке навчальне середовище, де можна сумніватися і ставити запитання, отримувати (і надавати) підтримку, а також рефлексувати процес навчання. Під час такої роботи молодь набуває різних соціальних навичок, зокрема емпатії, співпраці, активного слухання, самовираження, саморозкриття тощо.

В такому навчальному середовищі і навчальній діяльності вони дізнаються, як вибудовувати мережі соціальних контактів і примножувати «соціальний капітал». Однією з ключових складових цього процесу є взаємність. Вона проявляється в тому, що такі мережі використовуються для взаємного навчання і користі.

Залежно від типу заходу підтримка в навчанні може надаватися в різних формах. Наприклад, у межах навчального курсу чи молодіжного обміну можна організувати систему шефської допомоги в навчанні, створити навчальні трійки, групи рефлексії та ін. У волонтерському проєкті можна спробувати вибудувати навчальну мережу з волонтерів або залучати представників приймаючої організації у ролі резонансного щита в процесі навчання.

Можна навіть розглянути варіант ведення блогу, почати писати короткі (і захопливі) історії про навчання і запрошувати ширшу спільноту ділитися своїми коментарями і відгуками.

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

Бо самої лише практики недостатньо.

Існує поширена думка, що ми багато навчаємося з досвіду. Вчимося через практику. Іншими словами, що більше ми щось робимо, то більше знань і навичок здобуємо! Але чи справді це так? Бо тоді це означає, що в наших проєктах найважливіше спланувати якомога більше різних заходів для учасників.

Однак практична діяльність сама по собі не обов'язково веде до навчання. Не менш важливо подумати над тим, що ми робили, озирнутися назад і поміркувати над тим, як відбувалася робота. Нам потрібно проаналізувати, що відбувалося, поговорити з іншими про набутий досвід, щоб справді чогось навчитися.

Мабуть, рефлексія є найвагомішою складовою навчання. Вона дає змогу оцінити досвід і вирішити, що наступного разу можна зробити краще чи інакше.

Для людини дуже природно навчатися через рефлексію. Саме це відрізняє нас від інших істот на планеті. За останні 400 років життя середньостатистичного крокодила мало в чому змінилося. Людина ж веде зовсім інший спосіб життя. Нам властива природна потреба змінюватися і розвиватися. Ми рефлексуємо і вдосконалюємося.

Водночас система освіти, що супроводжує наше навчання, а також навчання молоді, з якою ми працюємо, не дуже спонукає нас до обмірковування власного навчання. Переважно вчителі за нас вирішують, навчилися ми чогось чи ні. Такий підхід не передбачає рефлексії з нашого боку. Наша природна здатність рефлексувати не використовується для нашого навчання.

У процесі Молодіжного паспорту Youthpass ми прагнемо, щоб молоді люди самі приймали рішення стосовно свого навчання та усвідомлювали його. Нам належить допомогти молоді відновити свою здатність до рефлексії. Це завдання вирішується шляхом створення простору для рефлексії в наших програмах та ознайомлення молоді з відповідними методами і техніками.

ІНДИВІДУАЛЬНА РЕФЛЕКСІЯ: ТРИШКИ САМОТНЬО

Один зі способів рефлексії полягає в тому, щоб сісти самому і поміркувати над тим, що відбулося. Можна взяти ручку і записувати свої думки. Для значної кількості молодих людей це може виявитися складним завданням. Але багатьом подобається щодня робити записи в своєму щоденнику чи блозі. Ви зустрінете немало волонтерів, які з готовністю записуватимуть будь-який радісний, важкий, захопливий і сумний досвід волонтерської діяльності в особистому щоденнику чи загальнодоступному блозі. Також під час навчальних курсів деяким учасникам дуже подобається, коли наприкінці їм пропонують викласти свої думки про отриманий навчальний досвід у спеціальному навчальному журналі.

→ Див. опис методики 9 «Навчальний журнал» на стор. 84.

При роботі з навчальним щоденником чи журналом доцільно запропонувати декілька

навідних запитань, щоб спрямовувати процес рефлексії. Деяким учасникам не подобається висловлювати свої думки письмово, у формі речень та оповідей, тому варто заохочувати їх творчо підходити до роботи з таким щоденником. Малюнки, картинки і записи з одного слова теж можуть багато розповісти. В навчальному блозі є можливість використовувати музику, відеоролики, звуки тощо, щоб виразити свої думки і почуття. Як уже зазначалося, для багатьох молодих людей щодня щось записувати – то «не їхнє». Можна спробувати попрацювати над цим викликом і пошукати різні варіанти, щоб зробити таку діяльність більш привабливою і тим самим допомогти подолати цей бар'єр.

→ Якщо учасникам не подобається писати, можна спробувати застосувати більш привабливі методики рефлексії, наведені в цьому посібнику (стор. 52).

РЕФЛЕКСІЯ СПІЛЬНО З РОВЕСНИКАМИ

Значну допомогу в рефлексії навчання можуть надавати інші люди. Обговорення різного навчального досвіду з іншими означає, що ми:

- надаємо цьому навчальному досвіду словесної форми;

- порівнюємо власний досвід з досвідом інших людей;
- допомога ровесників може полягати в тому, що вони ставлять нам запитання і надають свої коментарі, що дає змогу скласти ширше уявлення про набутий досвід.

У процесі Молодіжного паспорту Youthpass складова «навчання вчитися» супроводжується певним ризиком, оскільки багато уваги приділяється індивідуальному навчанню. Відповідно навчання перетворюється на одноосібну діяльність. Дійсно, кожен учасник зрештою визначає свої індивідуальні навчальні цілі, але загалом навчальний процес складно уявити без інших людей. Для молоді велике значення має підтримка і мотивація з боку оточуючих, коли інші люди порівнюють себе з молодою людиною, створюють для неї ситуацію виклику і слугують свого роду дзеркалом. Коли

молода особа може покладатися лише на власний досвід, її думка дуже обмежена.

На щастя, молодь добре знайома з процесом спільного навчання і взаємонавчання. За даними досліджень, порівняно з дорослими, ровесники значно більше впливають на розвиток молодої особи. Звісно, це не означає, що молодіжні працівники, наставники і тренери стають непотрібними. Для повної реалізації потенціалу впливу ровесників на навчання мають існувати певні умови і їх необхідно створювати.

ПРИКЛАДИ РЕФЛЕКСІЇ СПІЛЬНО З РОВЕСНИКАМИ

Існує багаторічна практика застосування «груп рефлексії» на навчальних курсах і в молодіжних обмінах. Наприкінці дня учасники збираються в групах по 5–7 осіб та обговорюють свій досвід. Часто цей процес скеровує тренер чи молодіжний працівник. Одним з варіантів груп рефлексії є двійки (або трійки). Вони регулярно зустрічаються під час молодіжного обміну чи навчального курсу для рефлексії набутого досвіду. Зазвичай між членами таких груп формуються тісні стосунки і вони, наприклад, також діляться записами зі своїх щоденників.

У контексті навчального курсу чи молодіжного обміну створити такі групи для регулярної рефлексії доволі просто. З іншого боку, організувати щоденну групову рефлексію для волонтера у волонтерському проекті дещо складніше, і в цій ситуації подібний підхід може виявитися менш продуктивним. Проте для волонтера теж важливо обмірковувати свій досвід і навчатися разом з іншими людьми. Якщо в цей проміжок часу в приймаючій організації працюють інші волонтери, то вони можуть спільно проводити такі рефлексивні зустрічі. Індивідуальні волонтери можуть обговорювати і рефлексувати спільно з іншими молодими людьми – представниками організації чи іншими волонтерами, які працюють у відповідній місцевості – під час регулярних зустрічей. Для обміну думками волонтери також можуть використовувати інтернет.

Крім рефлексії в письмовій формі чи в формі діалогу в групі також застосовуються інші способи рефлексії навчання. Щоб озирнутися назад і проаналізувати пройдений навчальний шлях, можна задіювати більш креативні засоби. Наприклад, щоденні записи в навчальному журналі, фотозвіт чи відеофільм дають змогу молоді проаналізувати, оцінити і відрефлексувати свій досвід роботи в проекті. Написання звіту, вибір фотографій, монтаж і редагування відео чи проведення інтерв'ю – все це додаткові методи, які сприяють процесу рефлексії, так само як і читання чи перегляд завершеного твору.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ① Фабрика навчання (стор. 56)
- ⑥ Бортовий журнал (стор. 72)
- ⑦ Інтерв'ю про навчання (стор. 76)
- ⑧ Море навчання (стор. 82)
- ⑨ Навчальний журнал (стор. 84)
- ⑪ Мій символ, моє навчання (стор. 90)
- ⑫ Чого ми сьогодні навчилися? (стор. 92)
- ⑭ Фотороман (стор. 96)
- ⑮ Рефлексія навчання за принципом Франкенштейна (стор. 100)
- ⑰ Мандала учнів (стор. 106)
- ⑲ Твоя позиція стосовно навчання (стор. 116)
- ⑳ Яким ти бачиш своє самоспрямоване навчання (стор. 118)

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Я багато навчився ... але чого саме?

Ви щось робите ... ви набуваєте досвіду ... ви рефлексуєте ... ви обговорюєте з іншими ... ви думаєте, що тепер розумієте ... ви чуєте нові точки зору ... ви читаете книжку ... або ні ... ви слухаєте цікаву розповідь ... ви краще вирішуєте свої завдання ... у вас формуються нові уявлення ... схоже, ви навчаєтесь! В будь-якому разі, складається саме таке враження. І переважно цей процес дарує задоволення!

Водночас молоді люди можуть запитувати себе, чи добре вони попрацювали, чи достатньо навчилися і чи дійсно навчилися того, що потрібно. В умовах формальної освіти їм не потрібно замислюватися над цими запитаннями, бо на них уже відповіли інші люди. В школі чітко зрозуміло, що потрібно засвоїти і на якому рівні – ці вимоги закладені в критеріях оцінювання.

У неформальній освіті ситуація дещо інша. Коли молоді люди звертаються до свого наставника, молодіжного працівника, інструктора чи тренера

і запитують, чи добре вони попрацювали і чи достатньо навчилися, то у відповідь запросто можуть почути це саме запитання, адресоване їм: «А як ви самі вважаєте?»

У контексті неформальної освіти ми точно не знаємо, що потрібно засвоїти і на якому рівні таке навчання вважається достатнім. Фасилітатори створюють умови для навчання, пропонують ідеї, мотивують учнів, коли необхідно ... Але в кінцевому підсумку саме учень має засвоїти те, чого, на його думку, йому потрібно навчитися.

Також молода особа сама визначає, чого вона навчилася. І будьмо чесними: хто може зробити це краще за людину, яка пройшла цей навчальний шлях? Однак це не означає, що таке завдання є простим. Викладені нижче поради і рекомендації допоможуть визначати і документувати результати навчання. Але спершу давайте спробуємо відповісти на запитання «Навіщо?».

НАВІЩО ВИЗНАЧАТИ І ДОКУМЕНТУВАТИ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ?

Визначати і документувати результати навчання варто з двох причин.

- Молодь починає більш свідомо ставитися до власного навчання, що дає змогу планувати подальшу навчальну діяльність.
- Це допомагає учасникам розповісти про свої навчальні здобутки іншим, наприклад товаришам, які навчаються разом з ними, роботодавцям, колегам чи освітнім закладам.

ЗВІДКИ Я ЗНАЮ, ЩО Я ЧОГОСЬ НАВЧИВСЯ?

Добре ... А що таке навчання взагалі? Ми вживаємо це слово в різному сенсі. Наприклад: «Я багато дізнався про себе»; «Я мав вивчити всі слова напам'ять»; «Я навчився їздити на велосипеді у вісім років»; «Я навчився бути більш емпатійним». У всіх цих реченнях йдеться про «навчання», але вони описують дуже різні процеси.

В деяких сферах діяльності значно простіше зрозуміти, що ви чогось навчилися, на відміну від інших. Так, коли ви певний час вивчаєте програму PowerPoint, то поступово досягаєте того рівня, коли можете сказати: «Так, я можу з нею працювати! Я її опанував, знаю всі функції і знаю, як їх застосовувати». (Хоча можна зустріти багато людей, які володіють програмою PowerPoint, але досі роблять жакливі презентації.)

Але як щодо компетентності «здатність висловлювати свої думки перед групою людей»? Як ви знаєте, що навчилися це робити? Або ... чи можна визначити цю компетентність як «засвоєну» і поставити «галочку»?

Поруч з тим можна визначити певні аспекти опанування компетентності «висловлювати свої думки в групі». Володіння нею можна визначити за такими критеріями:

- володіння методами/прийомами, які допомагають почуватися в групі більш комфортно;
- більш впевнене уявлення про свою роль в групі;
- володіння більшим обсягом знань про те, як будувати оповідь;
- не нервувати, якщо хтось вас перебиває;
- здатність почуватися більш впевнено, відповідаючи на запитання;
- тощо.

Це означає, що ви досягли певного прогресу в своєму навчанні і здатні пояснити свої навчальні здобутки в словесній формі. Напевно, ви також можете визначити подальші кроки для вдосконалення цієї компетентності.

Опанування певної діяльності може складатися з таких етапів:

- зовсім не знаю, як це робити;
- (краще) розумію, як це робити;
- більш впевнено оцінюю свою спроможність це робити;
- краще розумію себе, зокрема чому я дію саме таким чином;
- визначення ролі, яка мені підходить;
- опанування (теоретичної) бази з відповідної теми;
- знаю, чого слід навчитися далі;
- тощо.

ЗАПИТАННЯ «ЯК?»

Досі йшлося про те, чого ви навчилися. Та це лише одна складова усвідомлення навчання. Звісно, питання «що?» є важливим. Проте відповідь на запитання «як?» суттєво сприяє кращому розумінню навчання.

Наведені нижче запитання допоможуть з'ясувати, як ви навчаєтеся:

- Чи дотримувалися ви в своєму навчанні певного плану чи структури? Це було корисно?
- Які ситуації, моменти чи умови допомагали вам навчатися? Спробуйте докладно їх описати, зокрема: ви працювали самі чи разом з іншими, де ви перебували, ви сиділи чи робили щось тощо?
- Які складні моменти траплялися, і як ви їх долали?
- Яку роль відігравали інші?
- Чи хотіли б ви певним чином змінити свій підхід до навчання?

ДОКУМЕНТУВАННЯ НАВЧАННЯ

Перед тим як перейти до питання про те, як документувати навчання, давайте спершу поміркуємо над тим, де його документувати. Для цього існує широкий набір засобів. Можна

запропонувати молоді старий добрий щоденник. Писати ручкою на реальному папері. В багатьох проєктах учасникам роздають щоденники, і в переважній більшості вони радо їх приймають. Щоденник досі залишається чудовим варіантом для документування навчальної діяльності, зумовленої

особистими причинами, якщо людина полюбає робити записи для себе і мотивована регулярно цим займатися. Це допомагає рефлексувати і розуміти власне навчання.

→ Докладніше про методику 9 «Навчальний журнал» див. стор. 84.

Деяким людям більше до вподоби «підхід проєктного менеджменту», який допомагає документувати навчання в структурований спосіб (іноді його називають навчальним планом). Спочатку ви письмово формулюєте навчальні цілі і плануєте способи їх досягнення (з ким? як? коли?). В своєму плані ви також визначаєте моменти для рефлексії навчального процесу і занотовуєте свої міркування. Такий план можна навіть оформити в таблиці Excel.

Також можна зробити цю діяльність менш індивідуальною і запропонувати іншим доєднатися до процесу навчання. Такий варіант має декілька переваг. По-перше, ви відкриті для зворотного зв'язку. По-друге, залучення інших може додатково вас мотивувати, бо ви відчуваєте, що зобов'язані продовжувати робити записи. Цей підхід вдало реалізується в форматі ведення блогу. Учасники за власним бажанням можуть зробити блог повністю відкритим чи надати доступ до нього лише невеликій кількості людей, яких бажають долучити. Ведення блогу має ще одну перевагу, адже його можна використовувати не лише для записів – наприклад, можна завантажувати фотографії, додавати веб-посилання чи вставляти відеоролики.

Можливо, дехто з молодих людей вже має чи хоче мати власний загальнодоступний веб-сайт. Він також може стати гарним варіантом для документування власних навчальних досягнень.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ① Фабрика навчання (стор. 56)
- ② Окта-компетентності Молодіжного паспорту Youthpass (стор. 58)
- ④ Баранчик Шон. Футбол – чудова гра! (64)
- ⑥ Бортовий журнал (стор. 72)
- ⑨ Навчальний журнал (стор. 84)
- ⑪ Мій символ, моє навчання (стор. 90)
- ⑫ Чого ми сьогодні навчилися? (стор. 92)
- ⑭ Фотороман (стор. 96)
- ⑮ Рефлексія навчання за принципом Франкенштейна (стор. 100)
- ⑰ Мандала учнів (стор. 106)

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ СЕРТИФІКАТУ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

А тепер явімо це світові.

І ось цей момент настав! Проект добігає кінця і час готувати сертифікат Молодіжного паспорту Youthpass. Він складається з трьох частин.

- 1). Перша частина містить загальну інформацію про проект та учасника та засвідчує факт участі.
- 2). Друга частина містить загальний опис навчальних ситуацій та самооцінку учасника.
- 3). Третя частина додається за бажання. Вона докладніше описує кожен вид діяльності і головним чином призначена для використання в проектах, що охоплюють кілька напрямів.

Докладніше про структуру сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass див:

<https://www.youthpass.eu/en/about-youthpass/certificates-and-languages/>.

Покрокові рекомендації зі створення сертифікатів див. за адресою:

<https://www.youthpass.eu/en/help/step-by-step/>.

У другій частині сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass учасники можуть записувати власні результати навчання в межах молодіжного заходу, молодіжного обміну, волонтерського проекту чи навчального курсу. Це момент істини. Учасники мають відповісти на запитання про те, чого вони справді навчилися.

Підготовка цієї частини сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass може виявитися доволі непростим завданням. Ситуації, в яких відбувається навчання, суттєво різняться в різних проектах. Аналогічно, істотно варіюється роль молодіжного працівника, наставника, інструктора чи тренера відповідно до специфіки проекту.

Так, у волонтерському проекті наставник може допомагати волонтерам готувати оцінку і працювати разом з ними над завершенням підготовки Молодіжного паспорту Youthpass впродовж останніх тижнів проекту. Те саме стосується міжнародних молодіжних ініціатив: інструктор (якщо є) може допомагати учасникам в оформленні їхніх Молодіжних паспортів Youthpass. Однак під час п'ятиденного тренінгу надавати таку персональну підтримку складніше, оскільки тренери часто не в змозі приділити час для допомоги кожному учаснику. В молодіжному обміні увага зосереджується на описі навчання, залежно від співвідношення чисельності учасників і молодіжних працівників та від кількості днів.

Слід також підкреслити важливість підтримки з боку товаришів. По суті, самооцінка передбачає індивідуальну роботу, але обмін думками і підтримка з їхнього боку мають ключове значення. Взаємодія з іншими в процесі рефлексії власного навчання і письмового опису своїх навчальних здобутків в сертифікаті Молодіжного паспорту Youthpass допомагає значно знизити рівень напруги, зазвичай пов'язаної з необхідністю себе оцінити.

Коли немає змоги допомогти молоді завершити свою самооцінку або коли така можливість обмежена, необхідно запропонувати учасникам низку ідей та порад, щоб полегшити оформлення цієї частини сертифікату. В цьому посібнику ми також поділимося деякими ідеями щодо написання самооцінки, адресованої іншим читачам. Але навіть якщо молода людина бажає підготувати таку самооцінку лише для себе, ці поради також спонукатимуть її до рефлексії.

- Друга частина Молодіжного паспорту Youthpass дає змогу структурувати результати навчання на основі восьми ключових компетентностей навчання протягом усього життя, які використовуються для оформлення сертифікатів у заходах за участю молоді. Це не означає, що необхідно досягнути результатів за всіма вісьмома категоріями. Навряд чи комусь вдасться просунути за кожним напрямом в межах одного проекту (за винятком триваліших заходів, наприклад довгострокових волонтерських проєктів). Цілком ймовірно, що навчальні здобутки стосуватимуться лише трьох ключових компетентностей. Це нормально і

нічого страшного тут немає. В кінцевому варіанті сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass буде зазначено тільки ці три компетентності. Решта п'ять не відобразатимуться.

- За своїм задумом ключові компетентності не слугують для оцінки навчання в проєкті. Це рамкова концепція Європейської Комісії, що описує різні сфери діяльності, в яких європейці мають володіти відповідними знаннями і навичками для повноцінної та ефективної участі в громадянському житті Євросоюзу. Напевно, не знайдеться жодного молодіжного проєкту, де б вдалося охопити всі ці компетентності і перетворити учасників на супер-європейців. Структура ключових компетентностей, запропонована для процесу Молодіжного паспорту Youthpass, використовується наприкінці обмірковування навчальних результатів. Тільки після завершення цієї роботи варто переходити до визначення відповідних категорій, до яких належать ті чи інші навчальні здобутки.

Можна також не використовувати вісім ключових компетентностей і натомість обрати категорію «Інше». Такий варіант доречний для навчальних результатів, які складно віднести до якоїсь однієї ключової компетентності. В такому разі учасник може по-своєму сформулювати власну самооцінку, не відштовхуючись від структури ключових компетентностей.

ЯК ПІДГОТУВАТИ САМООЦІНКУ ДЛЯ ІНШИХ

Якщо ви бажаєте за допомогою сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass продемонструвати свої компетентності іншим, потрібно враховувати декілька принципів. Може бути корисно звернути увагу учасників на такі моменти.

- Уникайте жаргонізмів: пам'ятайте, що не всі знають про програму ЄС для молоді, її напрями роботи чи термінологію. Тому на першій сторінці сертифікату краще коротко пояснити суть заходу.
- Постарайтеся точно сформулювати, чого, на вашу думку, ви навчилися і як можете це довести. Наведіть конкретні доводи для обґрунтування власних висновків про здобуті навчальні результати.
- Намагайтеся уникати розмитих описів і повторів.
- Будьте стислими. Молодіжний проект може бути насиченим, і мабуть ви б могли багато розповісти про свій досвід, навчальні моменти тощо. Та не варто писати роман! Адже хтось має це все прочитати. Намагайтеся зосередитися на головних початкових досягненнях і точно їх охарактеризувати.

Якщо молода особа хоче використати сертифікат Молодіжний паспорт Youthpass для заяви про працевлаштування, може бути доречно зібрати декілька оголошень про пошук працівників і проаналізувати, як в них сформульовані потрібні компетентності. Це підкаже, як описати свої навчальні результати в такій формі, щоб вони були зрозумілими і значимими для роботодавця.

ТРИ СПОСОБИ

Безумовно, існує більше варіантів опису навчальних результатів, але щоб вас надихнути, ми пропонуємо такі три способи.

Навчальні цілі, визначені на початку проекту

На початку проекту учасникам можуть запропонувати визначити власні навчальні цілі. Причому комусь простіше це зробити, а комусь важче. Для учасників, які здатні без проблем з цим впоратися і поставити для себе чіткі навчальні цілі, вони надалі слугують хорошою основою для рефлексії навчання. Ймовірно, в процесі роботи виникатимуть нові навчальні цілі, які можна додавати до опису. В триваліших проектах, зокрема у волонтерській діяльності чи заходах з активізації молодіжної участі, цілі можуть змінюватися і з'являтися нові.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб згодом описати результати навчання в прив'язці до попередньо визначених навчальних цілей та пояснити:

- чому було сформульовано такі цілі;
- як учасники працювали над їх досягненням;

Ситуації як відправний пункт

Деякі учні більш схильні пов'язувати своє навчання з конкретними ситуаціями. Це можуть бути ситуації, коли «всі раніше набуті знання складаються в цілісну картину». Наприклад, момент, коли підлітку потрібно виступити з презентацією перед аудиторією і розповісти про свою молодіжну ініціативу; або певна вправа

- наскільки вони були реалізовані;
- як цілі змінювалися впродовж проекту;
- які нові цілі було додано в процесі діяльності.

На заключному етапі опис навчальних результатів потрібно структурувати на основі восьми ключових компетентностей.

Робота з навчальними цілями підходить для учнів, які можуть і яким подобається організовувати своє навчання в планований спосіб. Такий варіант характеристики навчальних результатів видається найбільш логічним, але слід пам'ятати, що багато (молодих) людей не дотримуються планованого підходу в своїй навчальній діяльності.

під час навчального курсу; бесіда з наставником; колективна робота в групі, де молода людина взяла на себе певну роль; або підготовка газети чи створення відеофільму під час проекту. Відповідно, можна охарактеризувати основні навчальні здобутки, навівши кілька таких ситуацій.

Опис конкретної ситуації дає змогу на практичних прикладах продемонструвати застосування своїх нових інсайтів і навичок. Такий метод допомагає пов'язати навчання з виконанням нової ролі, вирішенням нового завдання, формуванням певної ідеї тощо.

Розповідь про навчальну подорож

«Коли я заповнила заявку на цей курс...», або «коли ми прибули до Таліна в перший день проекту...», або «коли ми зібралися разом з друзями...» – такими словами можуть почати свою розповідь учасники, яким більше подобається описувати своє навчання в формі розповіді. Вона дає змогу простежити шлях до головних навчальних здобутків. Для людей, яким подобається писати, це гарний спосіб пояснити свій навчальний маршрут.

Слід зауважити, що в сертифікаті Молодіжного паспорту Youthpass важливо, щоб його текст не нагадував роман. Разом з тим викласти «розповідь про своє навчання» на двох сторінках в цікавій і зрозумілій формі – це гарний варіант для тих, кому подобається це робити.

У такому разі вашу розповідь навряд чи вдасться структурувати на основі восьми ключових компетентностей. Тому її можна розмістити в категорії «Інше».

Наприкінці постарайтеся віднести ці конкретні навчальні ситуації до однієї з восьми ключових компетентностей.

Знову ж таки, спонукайте молодих людей підтримувати одне одного в написанні своїх оцінок! Наведення гарних прикладів, зворотний зв'язок та обмін ідеями і порадами дуже допомагають. Попрацюйте над цим разом!

ЯК ПОЧАТИ

У посібнику Молодіжного паспорту Youthpass ви знайдете декілька варіантів речень, щоб розпочати опис своїх початкових результатів.

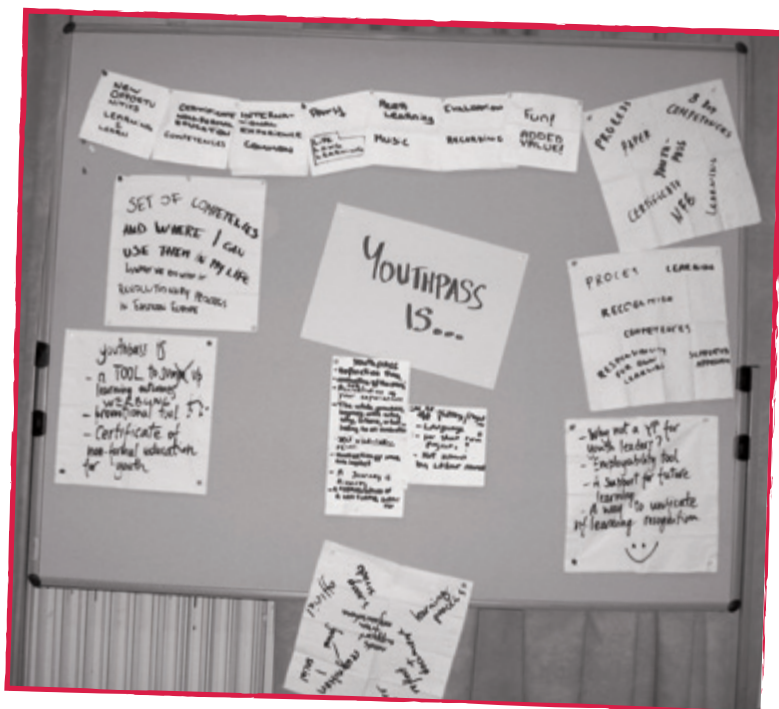
- Тепер мені простіше ...
- Я з'ясував ...
- Я дізналася....
- Я можу впевнено ...
- Я досяг прогресу ...
- Я можу ...
- Я знаю, як ...
- Я сформувала ...
- Тепер я маю чітке уявлення ...
- Я хочу більше дізнатися ...

МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS – ЦЕ ЩЕ НЕ КІНЕЦЬ!

Молодіжний паспорт Youthpass, який вручають по завершенні проекту, – це не більше (але й не менше) ніж документ, що засвідчує результати навчання, набуті під час проекту. В ньому описано навчальні результати, досягнуті за конкретний період. Багато молоді таким чином вперше відкриває для себе світ ключових компетентностей для ціложиттєвого навчання.

Поруч з тим, під час молодіжного обміну не можливо просто позначити «галочкою» дві чи три ключові компетентності і сказати: «Отже, це виконано!». Адже йдеться про компетентності для навчання протягом усього життя...

Відтак Молодіжний паспорт Youthpass є частиною ширшої рамкової програми європейської освіти і трудової занятості. Часто він є першим кроком, за яким слідує наступні.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

- ① Фабрика навчання (стор. 56)
- ② Окта-компетентності Молодіжного паспорту Youthpass (стор. 58)
- ④ Баранчик Шон. Футбол – чудова гра! (стор. 64)
- ⑤ Острови Молодіжного паспорту Youthpass (стор. 66)
- ⑥ Бортовий журнал (стор. 72)
- ⑨ Навчальний журнал (стор. 84)
- ⑫ Чого ми сьогодні навчилися? (стор. 92)
- ⑮ Рефлексія навчання за принципом Франкенштейна (стор. 100)

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Повернути радість навчання

Отже, що це все означає для молодіжного працівника/лідера, інструктора, тренера, наставника чи будь-якого іншого спеціаліста, незалежно від назви посади, який здійснює супровід у навчальному процесі? Чи можна вважати, що це приведе до зміни його ролі і ставлення? Це складне запитання, і відповідь на нього значною мірою залежить від різних ідей та уявлень стосовно тих чи інших ролей і ставлень у сфері роботи з молоддю. Тому для деяких читачів наведений нижче опис буде знайомим, тоді як інші можуть запропонувати інше бачення.

Для позначення різних функцій в сфері молодіжної роботи в Європі ми послуговуємося словом «фасилітатор».

Простіше кажучи, роль фасилітатора полягає в підтримці молоді особи, яка навчається, у досягненні її навчальних цілей. Найважливіша і найскладніша частина цього завдання відображена в другій половині цього речення: «досягненні її навчальних цілей». У контексті процесу Молодіжного паспорту Youthpass молоді пропонується взяти на себе відповідальність за власне навчання. Іншими словами, вони самі вирішують, що хочуть вивчати, як хочуть це робити і коли вважатиметься, що вони досягли результату. Цей принцип відображає саму суть неформальної освіти, ціложиттєвого навчання і навчання вчитися. Процес Молодіжного паспорту Youthpass поєднує в собі всі ці складові, тим самим створюючи засіб визнання навчальних здобутків і формуючи процес навчання.

МОЛОДЬ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАВЧАННЯ

Чи бажає молодь брати на себе відповідальність за своє навчання?

Перед тим як перейти до обговорення інших аспектів ролі фасилітатора, спочатку варто поміркувати над запитанням, що виникає в багатьох людей: чи (всі) молоді люди здатні і готові брати на себе відповідальність за власне навчання?

Усі люди здатні навчатися і здатні робити це самостійно. Маленькі діти дуже багато засвоюють в перші роки свого життя – не тому, що хтось говорить їм це робити, а тому, що самі того бажають. Людям властива природна потреба і мотивація до навчання, розвитку, зростання.

Відтак, докладніша відповідь на це запитання звучатиме наступним чином: «Так! Але...».

Ми схильні ствердно відповісти на це запитання: «Так!»

Більшість з нас пройшли через систему освіти, де наша природна потреба навчатися не враховувалася. Ми мали засвоїти певні речі, які хтось вважав важливими для нас. Також інші люди вирішували, який спосіб навчання є найкращим і чи досягли ми успіху в навчанні чи ні. Відповідно, не ми були відповідальні на наше навчання.

Це одна з причин, чому багато молодих людей втрачають мотивацію до навчання в школі. Їхній спосіб навчання, їхні потреби і прагнення не визнаються або не сприймаються серйозно. Вони змушені працювати за методом, накресленим кимось іншим. В результаті багато людей по закінченні шкільної освіти мають негативне уявлення про «навчання». В декого навіть сформувалася установка про те, що вони «погані учні». Це сумний висновок, бо «поганих учнів» не існує. Просто люди навчаються по-різному, але освітній системі складно це усвідомити та інтегрувати це усвідомлення в навчальний процес.

Відповідно, фасилітатору дуже важливо пам'ятати про це негативне сприйняття «навчання» і низьку навчальну самооцінку, поширені серед молоді. Ці передумови істотно позначаються на їхньому бажанні брати на себе відповідальність за власне навчання. Їм потрібен певний час і можливість поміркувати, щоб заново відкрити свої потреби і прагнення. В цьому процесі фасилітатор може відігравати важливу допоміжну і мотивуючу роль.

СКЛАДОВІ РОЛІ ФАСИЛІТАТОРА

Роль фасилітатора можна метафорично описати за допомогою образу павука на багатьох ногах, кожна з яких слугує опорою для навчання.

Створювати хороше навчальне середовище

Важливо забезпечити гарне навчальне середовище для рефлексії і навчання. Якщо група не готова приймати помилки, сумніви, відчуття вразливості чи відкритість, то в ній важко буде навчатися і рефлексувати. Для відкритої рефлексії потрібне оточення, де вас слухають, поважають і не засуджують.

Можна виокремити такі принципи формування гарного середовища для навчання і рефлексії:

- позитивне сприйняття відмінностей між людьми;
- готовність підтримувати і мотивувати інших;

- повага до різних способів вираження власної думки;
- усвідомлення цінності різних способів навчання;
- акцент на сильні сторони і потенціал молодих людей.

Ці принципи головним чином описують ставлення, які допомагають молоді спільно рефлексувати і підтримувати одне одного в навчанні. Щоб втілювати їх у практику можна сформувати певні навички. Для цього використовуються вправи на «постановку запитань», «активне слухання» та «надання й отримання зворотного зв'язку».

Надавати ресурси

Фасилітатор може підтримувати молодь у навчанні, пропонуючи документи, можливості для спілкування з певними людьми, адреси веб-сайтів, місця, які допомагатимуть підліткам просуватися далі.

Ставити підтримуючі запитання

Роль фасилітатора полягає не стільки в тому, щоб надавати відповіді на запитання юним учням, а, навпаки, і це значно важливіше, в тому, щоб ставити запитання, які дають змогу молодій людині точніше осмислити свої потреби, прагнення, цілі і подальші кроки на своєму навчальному шляху.

Об'єднувати людей

Навчання – це не одноосібна діяльність. Слід максимально заохочувати молодь до співпраці в просуванні своїми навчальними маршрутами. Тому одна з важливих складових ролі фасилітатора полягає в тому, щоб об'єднувати учнів на основі спільних цілей, тем чи стилів навчання.

Вивести навчання на рівень пріоритетних завдань

Усвідомлення власної відповідальності за своє навчання передбачає, що необхідно подумати над тим, чого ви досі навчилися. Які інші потенційні способи навчання існують і як ви бажаєте навчатися надалі? Фасилітатор виводить тему навчання на рівень пріоритетних завдань. Він має знаходити час і місце для того, щоб молодь обмірковувала і рефлексувала свій спосіб навчання.

Слухати

Цей аспект ролі фасилітатора може видаватися простим, але на практиці нерідко виявляється найскладнішим. Багато учнів, зокрема на початку процесу, звикли слухати та очікують, що ви будете говорити. Проте одним із основоположних правил в роботі фасилітатора є необхідність уважно слухати те, що говорить учень. Воно багато в чому співзвучне «постановці підтримуючих запитань», описаній вище. Слухати – критично важливо. Це дає змогу виявляти конкретні потреби, блокуючі чинники і прагнення учня. Ми схильні відразу пропонувати відповіді і рішення. Та натомість потрібно слухати і ставити запитання, які спонукатимуть учня до пошуку власних рішень. Спробуйте заміряти, скільки часу говорите ви і скільки часу говорить молода особа, наприклад, під час бесіди з наставником. Результат допоможе зрозуміти, чи ви на правильному шляху.

Мотивувати учнів

Цей аспект ролі фасилітатора складно описати в конкретних термінах. Проблеми з мотивацією можуть мати різні витоки і причини. Як зазначалося вище, часто серед молоді спостерігається негативне уявлення про себе в контексті навчальної діяльності. Тому буде непросто повернути «радість» в навчання і допомогти підліткам зрозуміти, що це їм до снаги.

Зворотний зв'язок

Спостереження за процесом навчання часто дає змогу фасилітатору надавати молоді зворотний зв'язок, тим самим розширюючи їхнє уявлення про себе. Людина часто вважає, що добре знає себе, але такий образ власного «я» буває обмеженим. Зворотний зв'язок від оточуючих може допомогти усвідомити інші варіанти і можливості. Крім того, простий комплімент іноді має потужний мотиваційний ефект.

Бачити потенціал учнів

Багато молодих людей дуже добре здатні пояснити, чого вони не вміють. Тому паралельно із наданням зворотного зв'язку фасилітатору вкрай важливо вміти побачити весь потенціал, яким безсумнівно наділена кожна молода людина. Фасилітатор може давати учасникам нові завдання чи ролі або спонукати їх спробувати свої сили в чомусь новому. Таким чином можна розкрити здібності, про які підлітки не здогадувалися.

Пропонувати ідеї і поради

Фасилітатор може надавати молоді поради, ідеї і пропозиції, які сприяють навчанню. Проте водночас слід пам'ятати про ризики перебирання на себе контролю за навчальним процесом. Важливо дотримуватися балансу порад і відповідальності учня за власне навчання. Також, звісно, обмін досвідом між молодими людьми теж може бути дуже цінним.

Виявляти потреби і прагнення

Кожному властиві свої потреби і прагнення. Проте багато потреб і прагнень залишаються прихованими і не артикуються. В системі освіти прагнення часто не визнаються або не сприймаються серйозно. Їх вважають чимось дивакуватим, безглуздим або відносять до категорії мрій. Але прагнення мабуть є найважливішою рушійною силою навчання. Фасилітатор має виявляти ці прагнення і допомагати учневі їх усвідомити.

СУПУТНІ МЕТОДИКИ

⑦ Інтерв'ю про навчання (стор. 76)

НА ШЛЯХУ ДО ГАРАНТОВАНО ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЦЕСУ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

Гарні запитання важливіші за прості відповіді (Пол Самуельсон)

Під час підготовки цього посібника «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» перед нами завжди поставало кілька запитань. Вони стосуються труднощів, з якими стикається молодіжний працівник/фасилітатор в роботі з молодими людьми з меншим рівнем можливостей. Рекомендуємо вам також пам'ятати про ці запитання і повертатися до них при опрацюванні теми цього посібника, тобто «процесу Молодіжного паспорта Youthpass».

- 1). Чи є відмінності в навчанні для молоді з меншим рівнем можливостей?
- 1). Як впливають на навчання певні життєві обставини (наприклад, інвалідність, нестабільна соціальна ситуація, проблеми з мотивацією тощо)?

Можна стверджувати, що існує стільки ж способів навчатися, скільки й учнів. Кожен учень

діє в контексті певних умов. Іншими словами, наш спосіб навчання визначається такими чинниками як здібності, потреби і соціальне середовище. Та зрештою кожна людина в процесі навчання проходить схожі етапи, незалежно від особливостей її індивідуального підходу до навчання.

Тому наведене вище твердження має велике значення для молодіжних програм. Одне з їх пріоритетних завдань полягає в тому, щоб створювати умови для навчання молоді з меншим рівнем можливостей. В цьому сенсі процес Молодіжного паспорту Youthpass забезпечує

гарну нагоду сприяти навчанню молодих людей з особливими потребами і молодіжних працівників, які з ними працюють, та засвідчувати результати такого навчання.

Автори посібника «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» також роблять спробу висвітлити питання інклюзії, пропонують свої думки щодо неї і приділяють особливу увагу включенню відповідних цільових груп в процес Молодіжного паспорту Youthpass. Більшу частину питань стосовно особливостей роботи з інклюзійними групами, відбитих у цьому розділі, також викладено в багатьох інших розділах посібника.

ЯКЩО Є БАЖАННЯ, ТО СПОСІБ ЗНАЙДЕТЬСЯ

Те, що процес Молодіжного паспорту Youthpass має бути максимально інклюзивним, часто сприймається як само собою зрозуміле. Проте буває непросто знайти належні засоби і методи для забезпечення потреб молоді, що стикається з перешкодами в житті. Тому паралельно з намаганням докладно описати весь процес, автори також приділяють особливу увагу інклюзійним цільовим групам. На сторінках цього посібника вони неодноразово наводять свої думки щодо створення умов для їхньої участі нарівні з іншими і пропонують методики і поради для фасилітації і документування навчального процесу. У випадку інклюзійних груп труднощі і переваги процесу Молодіжного паспорту Youthpass – це дві сторони однієї медалі.

ВИКЛИКИ ІНКЛЮЗІЇ

Молодіжний паспорт Youthpass – це додаткова морока? Молодіжний паспорт Youthpass має супроводжувати процес навчання і сприяти йому, а не створювати ще одну зайву перешкоду. Процес Молодіжного паспорта Youthpass покликаний забезпечити можливість для створення і розвитку нових навчальних стратегій. Освіта має бути особистісно-орієнтованою, і тому Молодіжний паспорт Youthpass має значимим чином доповнювати цей досвід. Одна з переваг Молодіжного паспорта Youthpass полягає в тому, що він сприяє формуванню свідомого ставлення до навчання і забезпечує визнання корисних результатів цього процесу. З іншого боку, Молодіжний паспорт Youthpass – це також продукт навчальної діяльності, який молодь може використовувати в ситуаціях «реального життя» (наприклад, для пошуку роботи, кар'єрного розвитку, опанування іноземної мови, волонтерської роботи тощо).

Визначення і документування результатів навчальної діяльності може виявитися складним завданням за відсутності належних засобів. Молодіжний паспорт Youthpass сам по собі є таким засобом, і цей посібник

ПЕРЕВАГИ ІНКЛЮЗІЇ

Визначення навчальних цілей на основі сильних сторін і позитивних моментів допомагає підсилити мотивацію і прагнення до навчання, зокрема серед молоді, в якій воно асоціюється з попереднім негативним досвідом в системі освіти.

має на меті запропонувати додатковий арсенал допоміжних методів і прийомів, які стануть у пригоді учням і педагогам на всіх етапах цього процесу. Для молодої особи з обмеженими навичками усного мовлення визначення і документування навчального процесу виглядатиме інакше, ніж для людини, якій складно викладати свої думки в письмовій формі. В подібних ситуаціях вирішальну роль у подоланні цих перешкод, тобто в їх усуненні чи пошуку альтернативних способів, відіграє досвід і вмотивованість учня і педагога.

Індивідуальне визнання навчання. Як можна визнати та оцінити те, чого ми навчилися? Цей виклик постає не лише перед молоддю з меншим рівнем можливостей. Поруч з тим, у зв'язку зі своєю ситуацією, молодим людям, що перебувають у несприятливих обставинах, ще складніше усвідомити, чого вони навчилися, знайти в цьому щось корисне і відчутти внутрішнє задоволення від своїх навчальних здобутків. Для цільових груп, яким непросто усвідомити реальну цінність і мету навчання, особливо важливо посилювати мотивацію, використовувати особистісно-орієнтовані форми і методи роботи і надавати підтримку.

Визнання неформального навчання. Зовнішнє визнання дає змогу молодій особі з менш благополучних верств населення «продемонструвати» набуті компетентності організаціям, потенційним роботодавцям і консультантам з працевлаштування у вигляді

сертифікату. Цілком можливо, що сертифікат Молодіжного паспорту Youthpass виявиться її першим і єдиним сертифікатом. Паралельно з цим індивідуальне визнання дає молоді з особливими потребами чудову нагоду розширити свої можливості власними зусиллями. Воно допомагає усвідомити, чого і яким чином вони навчилися. В контексті Молодіжного паспорту Youthpass кінцевою метою навчального досвіду є сприяння особистому і професійному розвитку.

Молодіжний паспорт Youthpass як засіб розширення своїх можливостей власними зусиллями. Молодіжний паспорт Youthpass слугує для молодіжних працівників чудовим засобом мотивації і розширення можливостей будь-якої людини, незалежно від її життєвих обставин. Там, де формальна освіта виявилася неефективною, неформальне навчання здатне відкривати нове вікно можливостей для молодих людей, яких було хибно віднесено до категорії «поганих учнів».

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ІНКЛЮЗІЇ

У контексті Молодіжного паспорту Youthpass роль молодіжного працівника полягає в тому, щоб допомогти молоді з'ясувати свої навчальні потреби і досягти своїх цілей. Вона залишається незмінною для будь-якої цільової групи. Це може видаватися доволі очевидним (тобто фасилітатор створює умови), але якщо розглядати його роль крізь призму початкових запитань, то можна замислитися над тим, чи відрізняються наші завдання в роботі з молоддю з меншим рівнем можливостей. Чи існує ширший підхід? Чи є інший темп роботи? Чи слід використовувати такі самі запитання?

Неформальна освіта може допомогти їм повністю реалізувати свій справжній потенціал людини та активного громадянина.

Креативний підхід молодіжних працівників може відкрити широке коло нових варіантів організації навчальної діяльності. Молодіжні працівники можуть створювати, розробляти та адаптувати навчальні методи і техніки для різноманітних цільових груп. У цьому посібнику запропоновано низку конкретних методик, але молодіжним працівникам слід пристосовувати їх з урахуванням особливостей молодіжної аудиторії, з якою вони працюють. Процес Молодіжного паспорту Youthpass піднімає питання і проблеми, на які можна дивитися під різним кутом.

Якщо так, то чому б не повернутися до двох початкових запитань і не спробувати відповісти на них з позиції молодіжного працівника як фасилітатора навчання?

Можливо, в цьому посібнику буде окреслено певні методологічні виклики, які належить вирішувати молодіжним працівникам. Загалом, головна роль педагога – допомагати людям з особливими потребами, тобто усувати перешкоди на їхньому навчальному шляху, спрямовувати, підтримувати і мотивувати їх. Може скластися враження, що це лише питання масштабу педагогічних викликів, але в роботі з інклюзивними групами фасилітатору доводиться працювати в інших обставинах і застосовувати альтернативні стратегії.

МЕТОДИ І ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ

Консультавання, допомога, коучинг і наставництво – це лише декілька прикладів з величезного арсеналу методів фасилітатора, який можна використовувати для допомоги молоді з меншим рівнем можливостей досягати своїх навчальних цілей і реалізувати свій потенціал. Для успішного впровадження цього процесу крім підтримки з боку фасилітатора, а також бажання самих молодих людей навчатися (бо вони відчувають, що зможуть застосувати набуті знання і навички), потрібно враховувати їхні особливі потреби.

Тому додаткові заходи можуть варіюватися від організації підготовчих візитів у волонтерському проєкті до спеціальної адаптації певних форм роботи при організації молодіжного обміну, де беруть участь молоді люди з інвалідністю, або навіть

до надання додаткового часу, щоб допомогти учням обміркувати і письмово оформити свої навчальні плани та описати результати навчання. В посібнику запропоновано цілу низку допоміжних методів і прийомів, які можуть стати в пригоді. Проте для роботи з інклюзивними групами безумовно необхідно додатково попрацювати над адаптацією цих методів.

Процес Молодіжного паспорту Youthpass передбачає слідування довготерміновим стратегіям і додання перешкод і труднощів на всіх етапах навчання для розвитку автономності молоді людини, спонукання її розширювати свої можливості власними силами і для активізації її особистого розвитку.

МЕТОДИКИ НАВЧАЛЬНИХ ОПОР

Як молодіжний працівник може допомогти активізувати навчання молоді людини, коли вона стикається з певними життєвими обставинами, що заважають їй навчанню? Розглянемо аналогію зі сферою будівництва, де на будівельному майданчику встановлюють опори у вигляді риштувань. З одного боку, риштування є тим місцем, де працює будівельник, а з іншого, воно дає змогу дотягнутися до важкодоступних ділянок. Молодіжний працівник забезпечує такі опори на умовному будівельному майданчику навчання молоді особи, уможливаючи їй подальший рух своїм навчальним маршрутом.

Для молоді, яка стикається зі специфічними життєвими обставинами, необхідно забезпечувати такі опори ще на етапі розроблення процесу Молодіжного паспорту Youthpass. Молодіжний працівник забезпечує всебічну підтримку на початку цього процесу, допомагаючи учням глибше зрозуміти бажані компетентності. Подібно до риштувань на будівельному майданчику, навчальні опори поступово прибираються. Бо вони не є самоціллю, а лише тимчасовим засобом. Вони слугують інструментом для зведення сталої будівлі навчання, за яке учень поступово бере на себе повну відповідальність.

Процес Молодіжного паспорту Youthpass визначає початковий проект для організації навчальної діяльності. Тут також слід пам'ятати про навчальні опори та адаптувати їх з урахуванням вашої молодіжної аудиторії, якщо ви хочете зробити навчальний процес інклюзивним і вільним від будь-яких перешкод. Наша мета полягає в тому, щоб наприкінці учні могли відчутти, що це саме вони

досягли важливих для себе навчальних результатів та опанували прийоми самостійного навчання з невеликою підтримкою з боку молодіжного працівника, або взагалі без неї.

У цьому контексті під навчальними опорами маються на увазі різні методики підтримки, що охоплюють широке коло методів і прийомів.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБЛИВИХ ПОТРЕБ

Задоволення особливих потреб вимагає спеціальних засобів чи адаптації вже наявних. Не маючи відповідних засобів, важко щось побудувати. Це справедливо і для навчального процесу. В методичній частині цього посібника викладено широкий набір різних методик, які можна використовувати, адаптувати чи переносити на інші ситуації. Саме вам належить враховувати перешкоди і потреби вашої молодіжної аудиторії з меншим рівнем можливостей.

Під час підготовки цього посібника ми намагалися по можливості дотримуватися інклюзивного підходу, ділитися порадами і потенційними варіантами адаптації форм і методів роботи на всіх етапах процесу Молодіжного паспорту Youthpass. Водночас ми не претендуємо на вичерпність наведених у методичній частині варіантів адаптації чи способів перенесення запропонованих методів на інші навчальні ситуації чи цільові групи.

Зрештою, саме вам належить застосовувати ці методики таким чином, щоб за допомогою творчого мислення і на основі досвіду організувати цікаву, гарантовано інклюзивну навчальну подорож для молоді, а також для себе.

**ЧАСТИНА II -
МЕТОДИ І ТЕХНІКИ
МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS**

ШУКАЄМО НАТХНЕННЯ!

У другій частині посібника «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» описано практичні методи і вправи для роботи з молоддю під час її навчальної подорожі. Ви можете надихатися цими матеріалами у своїх спробах цікаво і творчо організувати і документувати навчання спільно з молодими людьми.

АДАПТУЄМО ДО СВОЇХ ПОТРЕБ

Жодна група чи ситуація не схожа на іншу. Вам слід адаптувати ці методи і техніки з урахуванням особливостей своєї молодіжної аудиторії та виду освітнього заходу, який ви проводите. В кожній з вправ автори пропонують свої поради щодо адаптації, зокрема, якщо ви працюєте з молоддю з меншим рівнем можливостей.

ОГЛЯД

У методичній частині посібника ви дізнаєтеся про те, на що спрямована кожна методика (цілі) і на якому етапі процесу Молодіжного паспорта Youthpass вона буде особливо доречною (огляд на наступній сторінці). Також, кожен метод супроводжується докладним описом його впровадження. Та звісно, вам слід адаптувати чи розширювати вправи, за потреби, керуючись своєю інтуїцією молодіжного працівника чи навичками тренінгової роботи.

ДО РОБОТИ!

А тепер час випробувати різні методи на практиці. Щастя вам!

МЕТОДИ І ТЕХНІКИ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

	ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»	ПРОВІДЖЕННЯ ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ	УСВЛОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ	ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ І ПЛАНУВАННЯ	РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ	ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ	ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ	ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ ПАСПОРТОМ YOUTHPASS	РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА
① ФАБРИКА НАВЧАННЯ		x		x		x	x		
② ОКТА-КОМПЕТЕНТНОСТІ						x	x		
③ ЩО ТАКЕ МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS?				x				x	
④ БАРАНЧИК ШОН		x				x	x		
⑤ ОСТРОВИ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS							x	x	
⑥ БОРТОВИЙ ЖУРНАЛ		x			x	x	x		
⑦ ІНТЕРВ'Ю ПРО НАВЧАННЯ	x		x		x				x
⑧ МОРЕ НАВЧАННЯ		x			x				
⑨ НАВЧАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ				x	x	x	x		
⑩ ВЧИМОСЯ ЖОНГЛЮВАТИ		x	x						

	ПІДГОТОВКА «ЗА ПЛАШТУНКАМИ»	ПРОБУДЖЕННЯ ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ	УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ	ВІЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ І ПЛАНУВАННЯ	РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ	ВІЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ	ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ	ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ ПАСПОРТОМ YOUTHRASS	РОЛЬ ФАКІЛІТАТОРА
11 МІЙ СИМВОЛ					x	x			
12 ЧОГО МИ СЬОГОДНІ НАВЧИЛИСЯ?					x	x	x		
13 КОЛАЖ ПРО ТВОЄ НАВЧАННЯ	x		x						
14 ФОТОРОМАН		x	x		x	x			
15 РЕФЛЕКСІЯ ЗА ПРИНЦИПОМ ФРАНКЕНШЕЙНА					x	x	x		
16 ІНТЕРВ'Ю ПРО СИТУАЦІЮ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИКЛИКУ		x	x	x					
17 МАНДАЛА УЧНІВ				x	x	x			
18 ПОЗИТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ		x							
19 ТВОЯ ПОЗИЦІЯ СТОСОВНО НАВЧАННЯ					x				
20 ТВОЄ ВЛАСНЕ БАЧЕННЯ	x		x		x				

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

ФАБРИКА НАВЧАННЯ

МЕТАФОРИЧНА ВПРАВА ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЩОДЕННОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА УНАОЧНЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Заохочувати до щоденної і неперервної рефлексії під час заходу.
- Посилити усвідомлення індивідуальних і групових навчальних процесів.
- Визначати і документувати результати навчальної діяльності по мірі їх формування.

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Чиста стіна
- Маркери
- Паперові стікери, паперовий скотч
- Постери
- Факультативно: матеріал для творчості і фотоапарат

ЧАС

- 30–45 хвилин на день
- 2 години – підбиття підсумків

ХІД

ВИКОНАННЯ

Ознайомте учасників з метафорою «фабрики». Головним видом її продукції є навчання в рамках нашого заходу (молодіжного обміну, навчального курсу або волонтерського проекту).

Повісьте на стіні великі аркуші паперу з такими назвами і запитаннями.

- 1) **Сировина** – Яким був ваш особистий вклад у навчальний процес?
- 2) **Верстати** – В якому середовищі відбувалося ваше навчання?
- 3) **Персонал** – Чи були залучені інші люди?
- 4) **Продукція** – Чого ви навчилися і як ви знаєте, що ви цього навчилися?
- 5) **Оператор** – Які відчуття виникали у вас під час цієї діяльності (емоції)?
- 6) **Маркетинг і реалізація** – У чому цінність вашого навчання? Де ви можете застосувати набутий досвід надалі?

Представте учасникам стіну з постерами наприкінці першого дня вашого заходу і поясніть, що це місце для щоденної рефлексії навчання. Під час молодіжного обміну чи навчального курсу по завершенні кожного дня запропонуйте учасникам впродовж 30–45 хвилин поміркувати над запитаннями, наведеними на стіні. Паралельно спонукайте їх використовувати прийом «фабрики» для неперервної рефлексії і заохочуйте за бажання робити записи чи створювати ілюстрації на тему свого навчання.

В останній день заходу дайте учасникам дві години для підготовки самооцінки для сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass (його другої частини). Запропонуйте учасникам попрацювати в малих групах і за допомогою запитань на стіні визначити свої навчальні здобутки. Для документування своїх навчальних результатів в графі самооцінки сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass можна використовувати різні складові з кожного постера.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Під час двогодинного заняття з підбиття підсумків фасилітатор також може розповісти учасникам про головну ідею Молодіжного паспорту Youthpass, передумови та історію її формування, використовуючи навідні запитання на тему «ключових компетентностей».

Потім слід дати учасникам час для індивідуальної роботи, щоб письмово сформулювати власні навчальні результати (для підготовки сертифікату Молодіжного паспорту Youthpass). Також можна запропонувати виконувати це завдання в діалозі з іншими учасниками.

ДЕБРИФІНГ

- Як вам працювалося за методикою «фабрики»?
- Як вам було описувати своє навчання в словесній формі? Просто чи складно?
- Як би ви продавали свою «продукцію»?
- Як ви можете надалі застосовувати набутий досвід і результати свого навчання на практиці?

АДАПТАЦІЯ

- Цю методику можна адаптувати для роботи з людьми з порушеннями зору за допомогою комп'ютерів чи аудіозаписів.
- Можна використовувати різні метафори відповідно до теми вашого заходу або цільової групи (наприклад, приготування страви, подорож на кораблі, спорт, креативні оповідання тощо).
- Відстежуйте навчальні потреби і процеси в групі. Інформація, отримана під час виконання цієї справи, допоможе фасилітатору надалі скеровувати учасників у їхньому навчанні.
- Під час проміжної середньотермінової оцінки може бути корисно відрефлексувати пройдену частину навчального шляху та відповідно адаптувати форми і методи подальшої роботи.

Створено Diona Los & Santa Grinberga

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

2

ОКТА-КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

У ВПРАВИ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ТРИВИМІРНА МОДЕЛЬ ВОСЬМИНОГА ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ І РЕЗУЛЬТАТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВОСЬМИ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

ЦІЛІ

- Надати базову інформацію про навчальні компетентності і Молодіжний паспорт Youthpass.
- Створити середовище для рефлексії навчання в межах молодіжного проекту.

ГРУПА

· Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

Приміщення

- Велика аудиторія, щоб розмістити тривимірну модель окта-компетентностей (восьминіг).
- Діалоговий простір, де учасники в парах працюватимуть над навчальними результатами.

ЧАС

· 90 хвилин

Матеріали

- Папір для фліп-чарту (для створення моделі восьминога)
- Скотч
- Три написи з червоного паперу: знання, навички, ставлення
- Вісім зелених написів з назвами восьми ключових компетентностей
- Маркери
- Паперові стікери
- Комп'ютерне обладнання (комп'ютер, проектор та інтернет-зв'язок) для демонстрації веб-сайту і матеріалів Молодіжного паспорта Youthpass
- Роздруковані зразки сертифікатів Молодіжного паспорта Youthpass

Підготовка

- Візьміть два стільці і помістіть один на другий догори ногами.
- Обгорніть верхній стілець папером для фліп-чарту, створивши голову восьминога.
- Наріжте вісім паперових стрічок однакової довжини: це ноги восьминога.
- Приклейте вісім паперових стрічок до нижньої частини «голови».
- Намалюйте лице восьминога та інші риси (серце, кольори тощо).

ХІД ВИКОНАННЯ

- Розмістіть тривимірну модель восьминога в семінарській аудиторії.
- Ознайомте учасників із поняттям компетентностей і поясніть три складові компетентності: знання, навички і ставлення.
- Прикріпіть червоні стрічки паперу з написами «знання», «навички» і «ставлення» на голову, ноги і серце відповідно і поясніть чому: знання належать до голови/мозку, навички пов'язані з діяльністю і тому відповідають ногам восьминога, а ставлення зосереджені в серці разом з цінностями та емоціями.

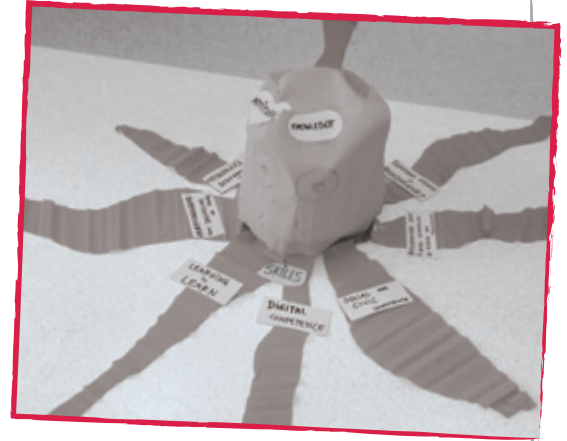
ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

- Покладіть по одному з восьми зелених написів з назвами ключових компетентностей на ноги восьминога.
- Запропонуйте учасникам у парах чи малих групах обговорити, яких навчальних результатів можна досягти за цими восьми компетентностями.
- Попросіть їх записати навчальні результати на стікерах і прикріпити їх до ноги/компетентності, якої вони стосуються. Дайте час, щоб прочитати і пояснити записи на стікерах.
- Після читання записів узагальніть зміст написаного на стікерах, прикріплених до кожної ноги, і запропонуйте уточнювати і ставити запитання, за потреби.
- Заохочуйте учасників більше дізнаватися про проекти і досвід інших учасників, надавати пропозиції і ставити запитання.
- Наприкінці поясніть технічні аспекти Молодіжного паспорту Youthpass, тобто дайте відповіді на питання «де?», «що?», «як?» і «чому?» стосовно різних заходів. За можливості, продемонструйте веб-сторінку Youthpass.eu на комп'ютері чи роздайте зразки сертифікатів Молодіжного паспорту Youthpass.
- Приділіть час для запитань і відповідей.

ДЕБРИФІНГ

- Чи було для вас корисно сформувати розуміння поняття «компетентності»?
- Поясніть, чому ви вирішили прикріпити свій стікер саме до цієї «ноги» (зазначте назву компетентності).
- Чи було просто вирішити, до якої саме «ноги» прикріпити свій запис?
- Чи розглядали ви декілька варіантів для будь-якого зі своїх стікерів?
- Чи може він бути пов'язаний з іншими компетентностями? Поясніть.

АДАПТАЦІЯ

Тривимірна модель, що використовується для пояснення поняття компетентностей, підходить для роботи з людьми із сенсорними труднощами та людей з порушеннями зору. Вона також дає змогу наочно і доступно донести поняття восьми компетентностей до підлітків, які не розмовляють однією мовою або володіють мовою на різному рівні.

ПОРАДИ

Оскільки всі «ноги» моделі виглядають однаково, може бути корисно диференціювати їх за допомогою восьми різних кольорів, візерунків, картинок, іконок тощо.

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

3

ЩО ТАКЕ МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS?

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ ПАСПОРТОМ YOUTHPASS ЯК ЗАСОБОМ ДОКУМЕНТУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

ЦІЛІ

- Ознайомити аудиторію з Молодіжним паспортом Youthpass
- Допомогти групі дізнатися про неформальне навчання
- Представити корисну матрицю для застосування в повсякденній практиці

ГРУПА

- Максимум 25 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Матриця оцінки (роздруковка)
- Ручки
- Комп'ютер, проектор та вихід в інтернет для демонстрації веб-сайту і матеріалів Молодіжного паспорту Youthpass

ЧАС

- 60-90 хвилин

ХІД
ВИКОНАННЯ

Ознайомте групу з Молодіжним паспортом Youthpass.

«Молодіжний паспорт Youthpass – це механізм визнання початкових результатів, набутих в процесі участі у волонтерській діяльності Європейського корпусу солідарності. Він засвідчує результати неформального навчання.

Молодіжний паспорт Youthpass допомагає відстежувати та описувати вашу роботу у волонтерському проекті. Він також допомагає співвіднести початкові здобутки з певним набором компетентностей. Наставники супроводжують і допомагають організувати навчальний процес волонтера. Це дає змогу встановити чіткі і досяжні навчальні цілі. Молодіжний паспорт Youthpass дає можливість фіксувати навчальну діяльність і її результати в будь-який спосіб за вашим вибором. Його також можна застосовувати як метод регулярної рефлексії навчання під час заходу».

Попросіть групу в режимі мозкового штурму запропонувати різні способи фіксування навчання. Потім покажіть, як фіксували своє навчання учасники попереднього волонтерського проекту, наприклад, у вигляді блогу, щоденника, фотоальбому тощо.

Поясніть термін «неформальне навчання» (НФН).

«Що таке неформальне навчання? Неформальне навчання – це добровільна діяльність, яка здійснюється з допомогою інших і має спланований характер».

Об'єднайте учасників в малі групи і попросіть їх шляхом мозкового штурму навести приклади неформального навчання з власного життя. По завершенні справи групи представляють свої напрацювання в загальному колі.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

**ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS**

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Почніть з групою обговорення про те, що в житті важливо знаходити час для рефлексії, оцінки і фіксування цих моментів НФН. Запропонуйте учасникам поміркувати над тим, чого вони хочуть навчитися зі свого досвіду. Далі переведіть обговорення від загальних питань до більш конкретних. Дайте учасникам певний час, щоб спочатку індивідуально поміркувати, а потім обмінятися думками в парах. На заключному етапі поверніть усіх до загального кола та організуйте представлення висновків в пленарному форматі.

Ознайомте групу з аркушем «Оцінка навчання» (див. роздавальний матеріал нижче). Попросіть учасників заповнити його (індивідуально). Якщо вони вже працюють у проекті кілька тижнів, то можуть використовувати приклади з цієї роботи. Якщо ж вони недавно прибули, то можуть спиратися на досвід з власного життя.

Поцікавтеся в учасників, чи було для них корисно попрацювати з такою матрицею і чому? Запитайте, чи бажає хтось із волонтерів поділитися своїми записами з групою.

Поясніть процес Молодіжного паспорту Youthpass коротко і простими словами. Під час проміжної зустрічі, яка проводиться всередині проекту з метою оцінки, можна буде докладніше висвітлити тему Молодіжного паспорту Youthpass. Зазначте, що вони працюватимуть під керівництвом наставника, і покажіть, де можна завантажити додаткові матеріали про Молодіжний паспорт Youthpass на сайті Youthpass.eu.

- Матрицю можна адаптувати до різних ситуацій, наприклад подати її у візуальному оформленні або поєднати з методикою «Фабрика навчання».
- Початково цю вправу було розроблено для волонтерських проектів, але саму матрицю можна використовувати для самооцінки будь-якого навчання (без наставника, інструктора чи молодіжного лідера). Її також легко адаптувати для заходів іншого типу, зокрема навчальних курсів чи молодіжних обмінів.

РОЗДАВАЛЬНІ
МАТЕРІАЛИ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ЗАХОДІВ

→ Чого я навчився?

→ Як я це вивчив?

→ З ким я це вивчав?

→ Коли я це вивчив?
Моменти осяяння

→ **Ключова компетентність**
(Використовуйте тільки
на заключному етапі.
Не показуйте на початку.)

ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ

→ **Чого я хочу навчитися?**

→ **Як я це вивчатиму?**

→ **З ким я це вивчатиму?**

→ **Коли я це вивчу?**
Визначте часові рамки
свого навчання

→ **Ключова компетентність**
(Використовуйте тільки на
заключному етапі.
Не показуйте на початку.)

Методику запропонувала Deirdre Quinlan

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

4

БАРАНЧИК ШОН. ФУТБОЛ – ЧУДОВА ГРА!

КРЕАТИВНА ТА ЕФЕКТИВНА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ПЕРСОНАЖІВ ДЛЯ КРАЩОГО РОЗУМІННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І ДОПОМОГИ В ПРОВЕДЕННІ САМООЦІНКИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ СЕРТИФІКАТУ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS.

ЦІЛІ

- Надати опорний матеріал для визначення компетентностей загалом.
- Допомогти учасникам навчитися співвідносити компетентності з навчальними результатами.
- Допомогти учасникам усвідомити свої навчальні результати, сформовані на основі набутого досвіду.

ГРУПА

- Мінімум 12 учасників

ЩО
ПОТРІБНО

- Мультфільм «Баранчик Шон. Футбол – чудова гра!» (2010) – можна знайти в Youtube чи Amazon.
- Оцінка опитувальників навчальної діяльності
- Комп'ютер, проектор, вихід в інтернет (або DVD-плеєр) для демонстрації мультфільму.

ЧАС

- 90 хвилин

ХІД

ВИКОНАННЯ

Перша частина (8 хвилин):

Перегляньте мультфільм про баранчика Шона.

Друга частина (30 хвилин):

Робота в групах. Кожна група опрацьовує компетентності певного персонажа мультфільму. Учасників просять намалювати, написати або іншим чином задокументувати, що таке компетентність (15 хвилин).

- Група 1 – баранчик Шон
- Група 2 – решта вівців
- Група 3 – собака
- Група 4 – свині

Презентація результатів роботи груп у пленарному режимі (15 хвилин).

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Третя частина (20 хвилин):

Фасилітатор представляє Молодіжний паспорт Youthpass і вісім ключових компетентностей для ціложиттєвого навчання. Фасилітатор називає компетентності одна за одною і після кожної запитує учасників, як, на їхню думку, ця компетентність:

- співвідноситься з певним персонажем з мультфільму;
- співвідноситься з проектом/заходом, до якого залучені учасники;
- і як вони набули цю компетентність.

Четверта частина (30 хвилин)

Учасникам пропонують порефлексувати індивідуально чи в парах і написати, чого вони досягли за час впровадження проекту/заходу, спираючись на ключові компетентності для ціложиттєвого навчання.

АДАПТАЦІЯ

- Метод використання мультфільмів підходить для різних інклюзійних груп з когнітивними/навчальними труднощами. Він допомагає їм сформулювати визначення компетентностей у «розважальній» формі і співвіднести їх із власним навчальним досвідом.
- За відсутності мультимедійного обладнання можна використовувати інші засоби, зокрема дитячі книжки (більш наочного характеру), дитячу настільну гру з колодою гральних карт або оповідання історій.

ПОРАДИ

Під час підготовки ознайомтеся з різними матеріалами на порталі Youthpass.eu. Заключним етапом цієї вправи може стати проведення інтерв'ю в парах чи групах, щоб таким чином заохочувати учасників спілкуватися, ставити запитання і розмірковувати на цю тему.

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

5

ОСТРОВИ МОЛОДІЖНОГО ПАСПОРТУ YOUTHPASS

КОМАНДНА ГРА НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯКА ДАЄ ЗМОГУ ПРЕДСТАВИТИ МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS І ВІСІМ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ УСЬОГО ЖИТТЯ.

ЦІЛІ

- Представити вісім ключових компетентностей через практично-орієнтовану діяльність.
- Представити Молодіжний паспорт Youthpass і пояснити, що він слугує засобом самооцінки і визнання неформальної освіти

ГРУПА

- Максимум 24 особи

ЩО
ПОТРІБНО

Приміщення:

- Велика аудиторія з вісьмома столами / центрами, що символізують острови.

ЧАС

- 90 хвилин

Матеріали

- Паперові примірники туристичних Молодіжних паспортів Youthpass (по одному на групу)
- Картки із завданнями (компетентності)
- Один восьмигранний гральний кубик
- Кольорові маркери
- Паперовий скотч
- Картон
- Дві колоди карт
- Роздавальний матеріал з інструкціями до карткової гри
- Роздавальний матеріал з математичною задачею
- Гра танграм
- Пластилін
- Папір
- Кольоровий папір
- Клей
- Печатка і чорнило (для завірення паспорта Youthpass)
- Ножиці
- Комп'ютер
- Комп'ютер, проектор та інтернет-зв'язок для демонстрації веб-сайту Молодіжного паспорту Youthpass та онлайн-ресурсів

Підготовка

- Організуйте вісім робочих станцій. Використовуйте столи або розмітьте на підлозі (паперовим скотчем) вісім островів, що відповідають восьми ключовим компетентностям.
- На кожен острів покладіть одну картку із завданнями і необхідні матеріали та обладнання, як передбачено завданням.
- Облаштуйте «управління паспортного контролю» (стіл із стільцем), де фасилітатор ставитиме печатку в туристичних Молодіжних паспортах Youthpass і надаватиме групам восьмигранний гральний кубик.

Люди:

Два фасилітатора. Один залишається в «управлінні паспортного контролю», а інший активно спостерігає за діяльністю різних груп, цікавиться, як у них ідуть справи, і надає допомогу, за потреби. Другий фасилітатор має бути в змозі відповідати на процедурні питання стосовно гри.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ХІД
ВИКОНАННЯ

- Мета гри полягає в тому, щоб кожна група відвідала якомога більше островів, виконала завдання, пов'язані з кожною з восьми ключових компетентностей, і зрештою отримала печатку в своєму туристичному Молодіжному паспорті Youthpass.
- Об'єднайте учасників у групи по 3–5 осіб.
  - Запропонуйте кожній групі обрати назву своєї команди.
  - Дайте кожній групі один туристичний Молодіжний паспорт Youthpass.
  - Поясніть мету гри: «Мета гри полягає в тому, щоб за 45 хвилин отримати в своєму паспорті Youthpass печатки у вигляді іконок восьми різних островів. Кожна іконка символізує певну ключову компетентність». (Не повідомляйте учасникам, що їм не обов'язково зібрати всі печатки. Залиште це для дебрифінгу).
  - Поясніть, що в аудиторії працює управління паспортного контролю, де команда має отримати печатку в своєму туристичному Молодіжному паспорті Youthpass після того, як відвідає певний острів і виконає принаймні одне з завдань (картка кожного острова містить три завдання). Після одержання печатки група за допомогою гравального кубика визначає свій подальший маршрут.
  - Залишайтеся в «управлінні паспортного контролю» з печаткою і кубиком.
  - Після того як група кинула кубик, вона прямує до заданого острова відповідно до іконки на грані гравального кубика і працює над завданнями картки цього острова. Якщо наразі на острові перебуває інша команда, група кидає кубик повторно допоки не випаде вільний острів, який вона ще не відвідувала.
  - Гра завершується після закінчення відведеного часу або після того, як одна з команд одержить всі вісім печаток.
  - Попросіть учасників повернутися до загального кола для проведення дебрифінгу.
  - Під час підсумкового обговорення зосередьте увагу на грі і на тому, як вона пов'язана з компетентностями та з проектом.
  - Разом з учасниками поміркуйте над тим, як вісім компетентностей пов'язані з Молодіжним паспортом Youthpass, і продемонструйте зразки сертифікатів Молодіжного паспорту Youthpass, зробивши акцент на розділі компетентностей (використовуйте комп'ютерне обладнання, за наявності).

ДЕБРИФІНГ

Ключові компетентності

- Скільки у вас печаток?
- Чи є переможець або той, хто програв?
- Яка була мета цієї вправи?
- Чи можна зібрати всі печатки?
- Чи потрібно намагатися зібрати всі печатки?
- Чи хотіли б ви довше залишатися на певному острові?

Визнання

- Чому було важливо одержати печатку від «уповноважених органів»?
- Представник «уповноваженого органу» перевіряв, чи ви виконали завдання?
- На чому варто зробити наголос: самооцінка / самоспрямування, процес навчання.

АДАПТАЦІЯ

- Ця методика особливо придатна для роботи з молодими людьми, яким подобається навчатися через гру, і яким може бути складно досягнути суто теоретичні поняття в традиційному навчальному середовищі.
- Перша частина вправи побудована за принципом навчання через практичну діяльність, і тому її можна пристосувати майже до будь-яких умов шляхом адаптації завдань відповідно до потреб учасників (наприклад, запропонувати їм малювати замість писати чи говорити, перекласти завдання на картках тощо).

ПОРАДИ

- Під час дебрифінгу дуже важливо використовувати навідні запитання, щоб допомогти учасникам чітко зрозуміти, що справжнє завдання полягає у вивченні компетентностей, які нас цікавлять. Тому не обов'язково намагатися одержати всі печатки, хіба що це є метою вправи. Пропонована методика також є ефективною для формування команди, і учасників слід заохочувати виконувати завдання колективно.
- Ця вправа пов'язана із вправою «Бортовий журнал», і їх можна проводити разом чи окремо.
- Вправу «Острови Молодіжного паспорту Youthpass» можна проводити на початку навчального курсу, щоб ознайомити групу з поняттям восьми ключових компетентностей, або наприкінці, щоб провести зв'язки між навчальними результатами учасників і ключовими компетентностями.

**РОЗДАВАЛЬНІ
МАТЕРІАЛИ**

Наведені матеріали можна завантажити з методичного розділу SALTO Tool Box:

- примірники туристичних Молодіжних паспортів Youthpass для друку;
- картки із завданнями (компетентності);
- схема для виготовлення восьмигранного грального кубика.

<http://www.salto-youth.net/find-a-tool/1223.html>

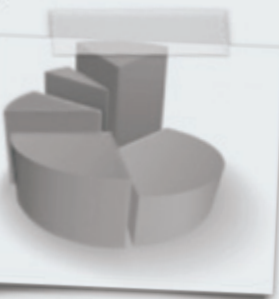
Competence in mother tongue

1. Say a riddle in your own language and explain it to the others.
2. Find out as a team 3 words that sound similarly and have a similar or different meaning in your own languages.
3. Teach each other the daily greetings in your own language.

Communication in foreign languages

1. Sing a short song or say a poem in language different from yours.
2. Tell the others 5 foreign words you have learned in your hosting country and compare.
3. Get 3 people to say "My name is ..... and I come from....." in a language different from your own and try to pronounce it.

Mathematical competence and basic competence in science and technology:

1. Solve a mathematical problem (handout).
2. Do a Tangram puzzle.
3. Calculate your total free time per week in minutes.

Digital competence:

1. Draw your favourite animal with any available software.
2. Open a new text document and create a table with a list of software that your group members know how to use.
3. Create a formula on a spreadsheet to calculate 70% of the total.

Learning to learn

1. Learn to play a card game together. (deck of cards and handouts with rules)
2. Write a list with 5 things you have learned today and explain how.
3. Tell the people in your group how and where you prefer to learn (learning styles).

Social and civic competence

1. Inquiry about gender issues in other countries and how people deal with them.
2. Agree on a common definition of people with fewer opportunities as a social phenomenon and write it down
3. Learn cultural differences about greeting people (kissing, shaking hands, etc.)

Sense of initiative and entrepreneurship

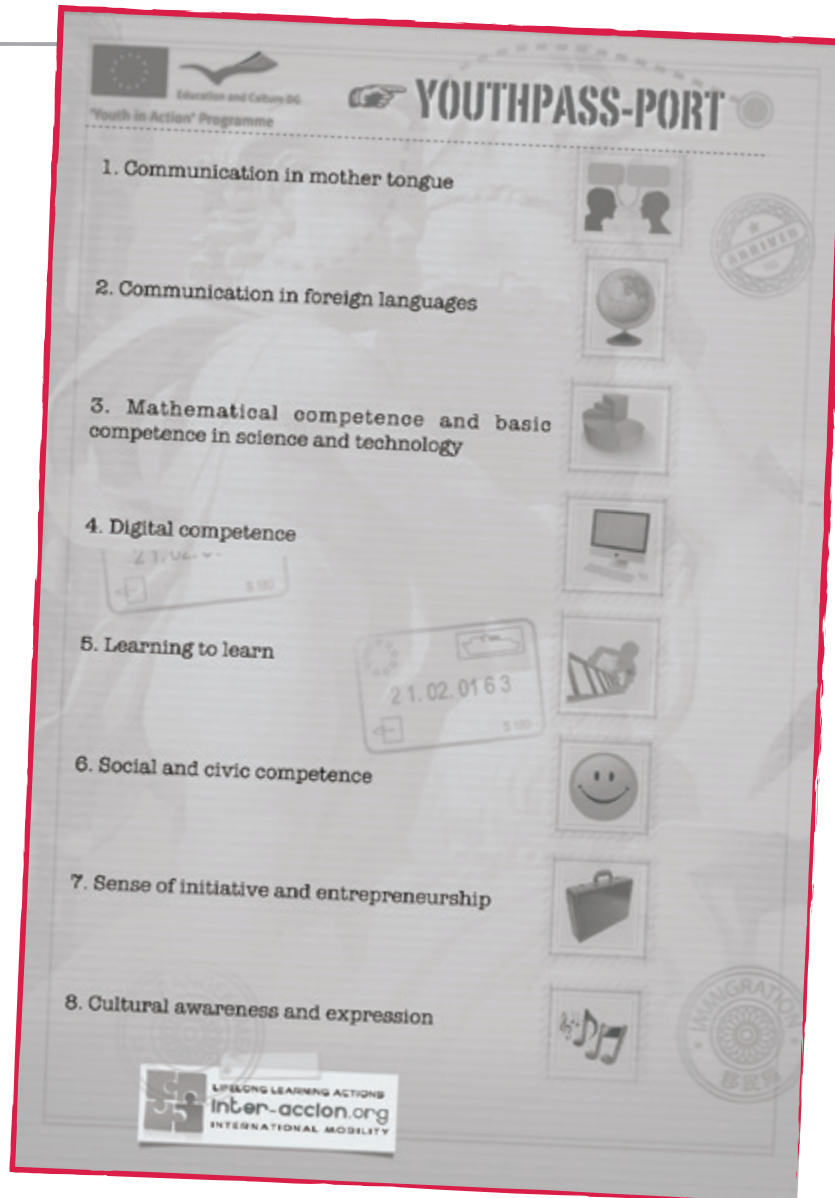
1. Tell your team about new ideas you implemented during last year and their outcomes.
2. As a team, make a decision about today's free time.
3. Explain what you would like to learn during this project and your contribution.

Cultural awareness and expression

1. Make a figure with cardboard/plasticine about your project.
2. Write a short poem about your project.
3. Make a collage showing your feelings about the project.

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

6

БОРТОВИЙ ЖУРНАЛ

ПРАКТИЧНА МЕТОДИКА, ЯКА ДОПОМАГАЄ УЧАСНИКАМ ВІДСТЕЖУВАТИ СВОЇ НАВЧАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА ВІСЬМОМА КЛЮЧОВИМИ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ В НАОЧНІЙ І ЦІКАВІЙ ФОРМІ.

ЦІЛІ

- Запропонувати засіб для рефлексії і контролю неперервного процесу навчання
- Представити Молодіжний паспорт Youthpass як засіб самооцінки і визначення НФН

ГРУПА

- Індивідуальна робота

ЩО
ПОТРІБНО

- Роздруковані «бортові журнали» (по одному для кожного учасника)
- Ручки

ЧАС

- День відбуття: 45 хвилин
- Порти: 20 хвилин на сесію
- День прибуття: 45 хвилин

ХІД

ВИКОНАННЯ

Графік заповнення «бортового журналу» складається з «портів», які відповідають кожному дню чи етапу заходу. Це дає змогу відстежувати результати навчання за заданим маршрутом.

День відбуття (45 хвилин)

- Ознайомте учасників із вправою (25 хвилин):
«У цій навчальній подорожі ви – капітан власного корабля. В цьому журналі ви будете записувати, що ви засвоїли кожного дня. Компас Молодіжного паспорта Youthpass допомагатиме вам тримати курс і визначити кінцевий пункт призначення. Ваш проект побудований за принципом неформального навчання, і вам належить оцінити рівень своїх компетентностей на початку, під час та по завершенні подорожі, щоб згодом підбити підсумки та оцінити набуті навчальні результати в своєму Молодіжному паспорті Youthpass. Рухаючись цим навчальним маршрутом і відвідуючи різні порти, ви як капітан маєте вести записи і робити позначення. Коли подорож наблизитиметься до кінця, ви зможете звіритися зі своїм компасом, перерхитати свій бортовий журнал та визначити, куди прибув ваш навчальний вантаж і як саме».
- Роздайте учасникам по одному бортовому журналу.
- Поясніть, як вести бортовий журнал і приділіть час для запитань і коментарів.
- Зверніть увагу групи на те, що в кожному порту в них буде час попрацювати над своїми навчальними результатами за допомогою бортового журналу. Вони можуть занотовувати їх у формі речень, слів, малюнків, вирізати і приклеювати картинки тощо. Зазначте, що журнал є особистим і не призначений для ознайомлення тренера.
- Поясніть, що на етапі підсумкової оцінки учасники мають зібрати та узагальнити найважливіші частини своїх бортових журналів і потім направити їх координатору разом зі своїми особистими даними для видачі сертифікатів Молодіжного паспорта Youthpass.
- Потім дайте учасникам час (20 хвилин) для обмірковування власних навчальних результатів. Під час рефлексії тренер чи наставник має бути поруч, надавати пояснення і підтримку.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Порти 1 і 2 (за потреби, додайте більше сторінок для додаткових «портів»)

- Аналогічно з порядком виконання вправи в «день відбуття», дайте учасникам час (20 хвилин) для індивідуальної рефлексії своїх навчальних результатів цього дня або на цьому етапі заходу. Під час рефлексії тренер чи наставник має бути поруч, щоб пояснювати і надавати підтримку.
- Поцікавтеся навчальними досягненнями учасників в індивідуальній розмові або в форматі колективного обговорення.

День прибуття (45 хвилин)

- Після завершення проекту чи заходу дайте учасникам час для рефлексії (10 хвилин).
- Відведіть додатковий час для індивідуального спілкування тренера з учасниками.
- Попросіть учасників узагальнити свої індивідуальні навчальні результати і записати їх у своїх бортових журналах на «сторінці прибуття» (20 хвилин).
- Надайте чіткі вказівки про те, як направити остаточні дані для оформлення сертифікатів Молодіжного паспорту Youthpass, і встановіть кінцевий термін для одержання цієї інформації. Організатори можуть запропонувати онлайн форму з усіма необхідними полями для підготовки сертифікату (наприклад у Google Docs) або надати учасникам електронний шаблон, який вони мають заповнити і надіслати електронною поштою.
- Надайте учасникам цю інформацію в роздрукованому вигляді чи надішліть електронною поштою (як роздавальний матеріал) разом з відповідними посиланнями чи шаблонами.

АДАПТАЦІЯ

- Люди з обмеженими мовними навичками чи освітніми труднощами також можуть працювати з бортовим журналом і виражати свої думки за допомогою інших засобів, зокрема малюнків, колажів, картинок тощо.
- По суті, ця методика побудована на заповненні щоденника навчальної подорожі, і її можна адаптувати і використовувати майже в будь-якому контексті. Сам бортовий журнал можна перекласти різними мовами чи перевести в форму онлайн застосунка (бортовий блог), тим самим зробивши його більш привабливим та екологічним.

ПОРАДИ

Дні чи дати заходження в порти не обов'язково мають відповідати календарним дням. Їх скоріше слід розуміти як етапи чи фази процесу навчання. Наприклад, при проходженні навчального курсу один день у бортовому журналі може дорівнювати одному дню занять. З іншого боку, в умовах більш тривалої діяльності, наприклад волонтерського проекту, дати в бортовому журналі можуть позначати певні фази, тижні або місяці, залежно від його тривалості.

Наприкінці кожного дня / етапу діяльності слід давати учасникам час для роботи над своїми бортовими журналами. Її слід інтегрувати до програми заходу, щоб мотивувати учасників.

У волонтерському проєкті методику бортового журналу може застосовувати приймаюча організація і таким чином надати своїм волонтерам засіб для фіксування і відстеження своїх навчальних здобутків.

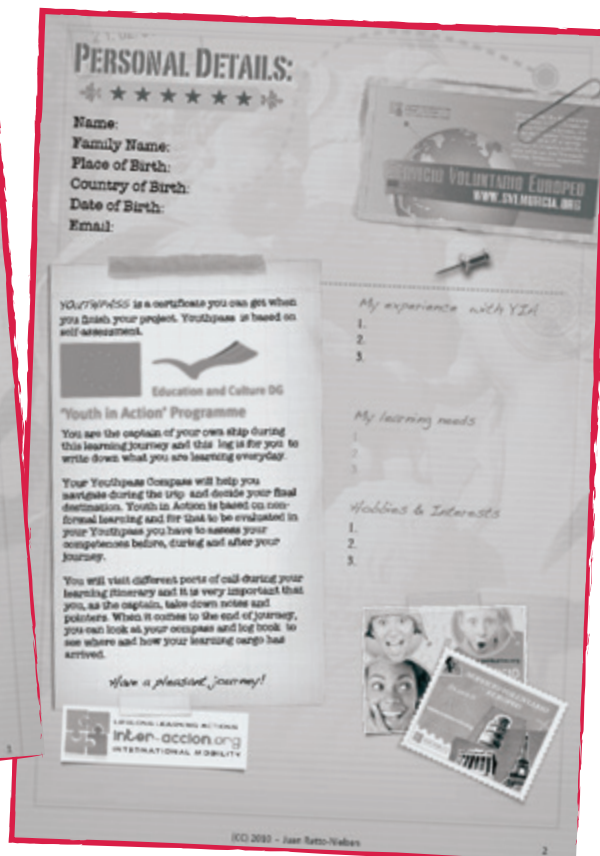
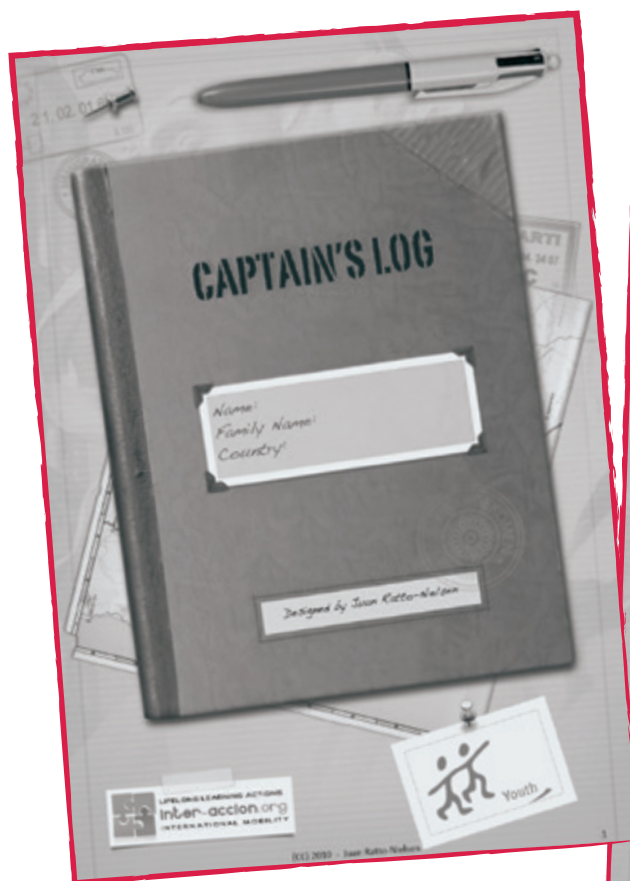

РОЗДАВАЛЬНІ
МАТЕРІАЛИ

БОРТОВИЙ ЖУРНАЛ

Цей матеріал можна завантажити онлайн з методичного розділу SALTO Toolbox:

www.salto-youth.net/find-a-tool/1223.html

My Competences

- 1. Communication in mother tongue**
How effectively have I used my own language?
What opportunities have I had to use it?
- 2. Communication in foreign languages**
How well have I engaged using my host country's language?
What difficulties did I have and how did I overcome them?
- 3. Mathematical competence and basic competence in science and technology**
What sort of problems have I faced and how have I solved them?
When have I used my number skills?
- 4. Digital competence**
What information sources did I use to prepare myself for this project?
Did I use computers and the internet before the project?
Did I learn anything about the use of computers in other countries?
- 5. Learning to learn**
What were my goals before the project and did I achieve them?
Which activities do I find I get the most out of?
How will I use what I have learned?
- 6. Social and civic competences**
What have I learned about other cultures?
What have I been successful in communicating with others?
What have I done to resolve any conflicts within the group?
- 7. Sense of initiative and entrepreneurship**
When have I turned ideas into action?
Have I taken any risks and what have I learned from them?
- 8. Cultural awareness and expression**
How willing was I to get involved with different cultures?
What cultural differences have I learned between my sending and host/country?

EVERYONE LEARNING ACTION
inter-accion.org
INTERNATIONAL MOBILITY

ICC 2010 - Juan Ratto-Nielsen

Dateline: Departure

1. Communication in mother tongue
2. Communication in foreign languages
3. Mathematical competence and basic competence in science and technology
4. Digital competence
5. Learning to learn
6. Social and civic competences
7. Sense of initiative and entrepreneurship
8. Cultural awareness and expression

ICC 2010 - Juan Ratto-Nielsen

Dateline: Departure

My Youthpass Compass

1. Communication in mother tongue

2. Communication in foreign languages

3. Mathematical competence and basic competence in science and technology

4. Digital competence

5. Learning to learn

6. Social and civic competences

7. Sense of initiative and entrepreneurship

8. Cultural awareness and expression

EVERYDAY, you can assess your learning outcomes with this compass to know your strongest competences and the ones you would like to improve. (0 is the lowest score and 5 is the highest one).

EVERYONE LEARNING ACTION
inter-accion.org
INTERNATIONAL MOBILITY

ICC 2010 - Juan Ratto-Nielsen

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

7

ІНТЕРВ'Ю ПРО НАВЧАННЯ

ІНТЕРВ'Ю, ЯКЕ ДАЄ ЗМОГУ ПРОВЕСТИ СЕРЙОЗНУ І ГЛИБОКУ БЕСІДУ ПРО НАВЧАННЯ.

ЦІЛІ

- Підвищити рівень усвідомлення і рефлексії власного навчання
- Обмінятися навчальним досвідом
- Накреслити навчальні маршрути на майбутнє

ГРУПА

- Від 6 до 40 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- План проведення інтерв'ю для кожного учасника
- Папір і ручки для письма
- Папір для фліп-чарту (один аркуш для кожного учасника)
- Маркери

ЧАС

- 2–3 години

ХІД
ВИКОНАННЯ

Учасникам розповідають про цілі вправи і дають кожному план проведення інтерв'ю. Слід чітко зазначити, що не обов'язково ставити всі запитання з плану. Він є лише опорою для інтерв'юера, тобто допомагає визначити напрям розмови і, за потреби, підказує додаткові запитання. Тому його варто сприймати як джерело натхнення. Інтерв'юер також може додавати інші запитання. Головна мета інтерв'ю полягає в тому, щоб спонукати учасників до рефлексії свого навчання.

Об'єднайте учасників у трійки. В кожній малій групі розподіліть три ролі: інтерв'юер, респондент і репортер. Під час виконання вправи ролі змінюються і кожен з членів малої групи може випробувати себе в усіх трьох. Репортер записує головні ідеї бесіди, але таким чином, щоб репортаж мав сенс для інших людей, які його згодом читатимуть.

Одне інтерв'ю триває щонайменше 20 хвилин.

Репортажі за підсумками проведених інтерв'ю пропонуються до уваги всіх учасників у загальному колі (наприклад, на великих аркушах паперу на стіні або в формі журнальної добірки тощо).

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

Після завершення всіх трьох інтерв'ю в трійках проводиться коротке підсумкове обговорення.

- Як ви себе відчували в різних ролях?
- Що вас здивувало?

Далі під час підсумкового обговорення в загальному колі можна поставити такі запитання.

- Як ви себе відчували, коли давали інтерв'ю?
- Як ви себе відчували, коли брали інтерв'ю?
- Як ви себе відчували, коли готували репортаж?
- Що ви дізналися про своє власне навчання?
- Що ви дізналися про навчання інших людей?
- Чи зауважили ви якісь подібні речі або відмінності, які вас здивували?
- Чи виникли у вас нові ідеї щодо свого навчання в майбутньому? Інші способи, методи тощо?
- Чим ця вправа вам допомогла?

АДАПТАЦІЯ

У волонтерському проєкті наставник може використовувати план проведення інтерв'ю як опору для проведення розмови з волонтерами про їхнє навчання.

- Цю вправу можна розширити і ввести спостерігача (четверта роль). Він може надавати зворотний зв'язок інтерв'юєру щодо стилю постановки запитань та їх якості. Це надає вправі додаткового виміру і може бути корисним для деяких груп.

ПОРАДИ

Таке інтерв'ю про навчання часто веде до розмови про дуже особисті речі. Адже розповідати про те, як ви навчаєтеся, це майже як розповідати про себе. Тому в деяких групах перед тим як почати вправу, корисно звернути увагу учасників на цей нюанс. Його розуміння допоможе продумано ставити і відповідати на запитання під час інтерв'ю. Водночас ця особистісна складова є однією із сильних сторін методу. Особиста рефлексія вітається.

Репортажі за підсумками інтерв'ю є дуже цінним матеріалом. Якщо згодом їх пропонують для ознайомлення в загальному колі, то це дає привід продовжити обговорення. Таким чином учасники можуть продовжувати спілкуватися з людьми, які не входили до їхньої малої групи. В подальшому інтерв'ю можна повторити і дослідити, наскільки змінилися думки і погляди учасників.

РОЗДАВАЛЬНИЙ
МАТЕРІАЛ

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю

1
ІНТЕРВ'Ю ПРО НАВЧАННЯ
СТАВЛЕННЯ І ПЛАНУВАННЯ

БУТИ ЛЮДИНОЮ, ЯКА НАВЧАЄТЬСЯ

- Як би ви описали поняття «бути людиною, що навчається»?
- Чи бачите ви себе загалом як людину, що навчається?
- Які позитивні результати ви помітили, будучи «людиною, що навчається»?
- Ви свідомо вирішили «стати людиною, що навчається»? Як саме?
- Як це проявилось у вашому ставленні і діяльності?
- Наскільки в межах цього заходу ви бачите себе «людиною, що навчається»?

ПЛАНУВАННЯ ВЛАСНОГО НАВЧАННЯ

Наскільки спланованим може бути ваше навчання?

Що або хто міг би допомогти вам краще планувати власне навчання?

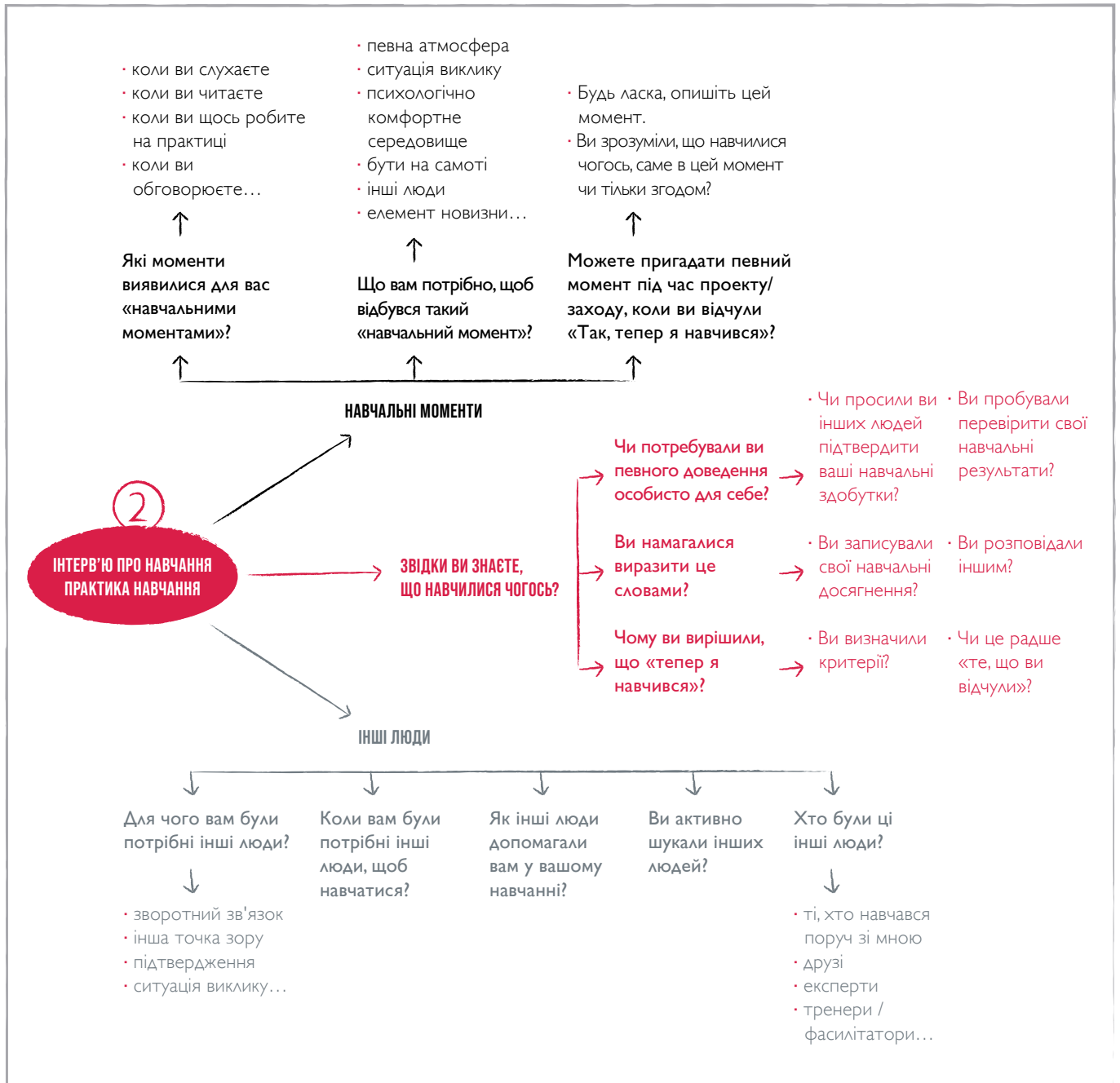
Чи було б для вас корисно більш ретельно планувати власне навчання?

- Якщо ні, то чому ні?
- Якщо так, то чому?

Чи було у вас чітке розуміння того, чого ви хочете навчитися в цьому проєкті?

- Ви були просто «відкриті для навчання»?
- Чи ваша навчальна діяльність мала більш спрямований характер?
- Чи визначали ви певні цілі?

3

**ІНТЕРВ'Ю ПРО НАВЧАННЯ
ЗНАЧЕННЯ ВАШИХ НАВЧАЛЬНИХ
РЕЗУЛЬТАТІВ І ВАШ СПОСІБ
ВЧИТИСЯ**

**ЗНАЧЕННЯ ВАШИХ
НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

- В чому проявився ефект навчання?
В тому, що ви отримали відповіді?
В тому, що у вас виникло більше запитань?
Чи те й друге?
- Чи запланували ви подальшу роботу/подальше навчання?
Як?
- Чи поділилися ви своїми навчальними здобутками з іншими людьми в своїй організації?
Яким саме?
- Чи провели ви спершу рефлексію та оцінку своєї навчальної діяльності та її результатів?
Як саме?
- Ви відразу застосували на практиці те, чого навчилися?

ВАШ СПОСІБ ВЧИТИСЯ

- Що б ви хотіли додати до свого «навчального арсеналу»?
- Ви задоволені тим, як ви навчаєтеся?
- Завдяки чому навчання є для вас позитивним досвідом?
- Як ви навчаєтеся найкраще?

Автор методики: Mark Taylor, Paul Kloosterman, Handbook for Facilitators. Learning to Learn in Practice, www.learning2learn.eu

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

8

МОРЕ НАВЧАННЯ

ДИНАМІЧНА І НАОЧНА ВПРАВА, ЯКА СПОНУКАЄ УЧАСНИКІВ ПОМІРКУВАТИ НАД ТИМ, ЯК ВОНИ ДОСІ НАВЧАЛИСЯ В СВОЄМУ ЖИТТІ.

ЦІЛІ

- Поміркувати про важливі навчальні моменти в житті
- Усвідомити, чого і як ми навчилися
- Поділитися досвідом і співставити його з досвідом інших людей

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Великий аркуш паперу для кожного учасника
- Маркери, олівці, фарби
- Кольоровий папір
- Клей
- Ножиці

ЧАС

- 2–3 години

ХІД
ВИКОНАННЯ

Поясніть учасникам цілі вправи. Візьміть великий аркуш паперу, ручки, олівці та акварельні фарби. Запропонуйте учасникам озирнутися на свій життєвий шлях і пригадати моменти або події, коли вони дійсно відчували, що чогось навчилися. Результати цієї рефлексії потрібно зобразити на папері з допомогою метафори морської подорожі. Використовуйте різноманітні приклади, як-от: кораблі, острови, різні течії, вітер, риба – які допомагають створити метафоричну картину перетину моря. На виконання вправи відводиться півтори години.

ДЕБРИФІНГ

У малих групах по двоє чи троє осіб учасники можуть розповісти про своє власне море – настільки докладно або настільки стисло, як самі бажають. Запропонуйте їм з'ясувати, чи були якісь подібності або суттєві відмінності в тому, чого і як вони навчилися.

Після рефлексії в малих групах учасники повертаються до загального кола. Для продовження обговорення можна поставити такі запитання.

- Як вам було використовувати таку метафору для свого навчання?
- Чи було складно визначити свої найважливіші навчальні моменти? Що саме було складним?
- Чи здивувало вас щось у вашій особистій рефлексії?
- Що було подібного та відмінного у ваших розповідях про особисту «морську подорож»?

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

АДАПТАЦІЯ

- Учасники можуть експериментувати з матеріалами різного виду, наприклад з ігровим пластиліном, оригамі, конструктором Lego, створюючи перешкоди, відхилення від курсу, персонажів і транспортні засоби. Це дає змогу адаптувати вправу і надати їй більш інтерактивного характеру.
- Описану методику можна адаптувати до будь-якого іншого варіанту чи ситуації. Так, море може перетворитися на навчальний маршрут, річку навчання, навчальну подорож, дерево навчання або навіть пригодницьку відеогру з перешкодами, випробуваннями і різними рівнями складності.

ПОРАДИ

Залежно від складу групи, можна розглянути варіант малювання на папері з подальшою демонстрацією в загальному колі. Деяким людям малювання може бути не до вподоби. Інші ж вважають себе недостатньо креативними, щоб зображати хід своїх думок у вигляді ілюстрованої метафори. Важливо розвіяти ці страхи. Для цього іноді може бути корисно показати один-два приклади.

Під час виконання вправи може проявитися один «неочікуваний» нюанс, який викликає здивування в учасників. Вони усвідомлюють, що найважливіші речі засвоїли не в традиційному навчальному середовищі, тобто не в школі, не на курсах тощо. Це спонукає до аналізу того, які особливості певної ситуації чи середовища роблять їх сприятливими для навчання. Далі можна перейти до розмови про те, «яке навчальне середовище ми б хотіли створити в межах нашого заходу чи проекту».

Після завершення вправи розмістіть малюнки на стіні, щоб учасники могли подивитися, як виглядає «море навчання» товаришів, і продовжувати спілкуватися.

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

9

НАВЧАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

ОСОБИСТИЙ ЩОДЕННИК ДЛЯ ЗАПИСІВ ПРО НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Відстежувати те, чого ви навчаєтеся
- Описувати результати свого навчання в словесній формі
- Рефлексувати своє навчання за допомогою записів

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Зошит або особистий щоденник для кожного учасника

ЧАС

- Варіюється

ХІД
ВИКОНАННЯ

Навчальний журнал можна вести в різній формі і використовувати в різний спосіб. Його головна мета – допомогти учасникам описувати свої навчальні здобутки і те, як вони навчаються.

Найцінніше у веденні цих записів полягає в тому, що така діяльність спонукає сісти, обміркувати набутий досвід і виразити його словами. Це допомагає краще усвідомити, чого ви навчилися.

Ще однією перевагою відстежування власного навчання є те, що ви маєте змогу повернутися до попередніх досвідів і думок. Це гарний спосіб пригадати, як ви навчалися і що засвоїли. Записи в навчальному журналі можна робити щодня, щотижня або при нагоді після різних подій. Проте безумовно корисно буде вести журнал з певною регулярністю.

Таким навчальним журналом може стати красивий зошит, який ви роздаєте кожному учаснику на початку проекту. Члени групи матимуть ці журнали при собі під час різних заходів, робитимуть записи і спиратимуться на них у розмовах з товаришами.

Також можна запропонувати вести навчальний журнал онлайн, у форматі особистого блогу. Цей блог може залишатися суто особистим, або ж учасник може зробити його доступним для певної групи читачів чи розповісти про своє навчання усьому світу (відкритий блог).

У межах проекту слід передбачити час і місце для роботи з навчальними журналами. Наприклад, можна присвятити півгодини наприкінці кожного дня тренінгу для записування роздумів про навчання. Важливо підкреслювати значення цієї індивідуальної рефлексії.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

АДАПТАЦІЯ

- Люди з обмеженими мовними навичками чи освітніми труднощами можуть виражати свої думки за допомогою інших засобів, наприклад, малюнків, колажів, картинок тощо.
- Молоді люди з порушеннями зору можуть використовувати програмні застосунки для запису та озвучування своїх роздумів про навчання.
- Описану методику можна адаптувати і застосовувати практично в будь-якому контексті. Її також можна перекласти різними мовами або трансформувати в онлайнвий застосунок чи блог.

ПОРАДИ

- Відведіть час і запропонуйте учасникам креативні матеріали для надання своїм журналам особистого характеру (наприклад, оформити їх різними кольорами, шрифтами, декоруванням). Таким чином кожен отримує свій власний особистий щоденник, який не сплутаєш з іншими.
- Надайте практичні поради і поставте низку запитань, щоб розпочати процес рефлексії. Напишіть чи наклейте їх на першій сторінці кожного журналу.
- Заохочуйте учасників використовувати журнал під час обговорення свого навчання з товаришами.
- Можна також застосовувати методику спільної рефлексії, коли двоє чи більше учасників обмірковують своє навчання в парах чи малих групах. В такому разі журнал може стати чудовим засобом для обміну ідеями і підтримки одне одного в рефлексії навчання.

РОЗДАВАЛЬНИЙ
МАТЕРІАЛ

ТВІЙ ОСОБИСТИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

(можна приклеїти на першу
сторінку навчального журналу)

Методику запропонували Paul Kloosterman і Darko Markovic

ВІТАЮ!

Я твій особистий навчальний журнал і я до твоїх послуг. Моя мета – допомогти тобі краще організувати і документувати твоє навчання в цьому проєкті.

Але тобі самому вирішувати, як краще зі мною працювати. Ти можеш робити записи, малювати, вклеювати цікаві картинки, записувати свої роздуми, ділитися думками та інсайтами тощо.

Досвід показує, що іноді буває складно почати розмірковувати і писати щось у початковому щоденнику. Тому можна запропонувати доповнити деякі речення нижче.

- Сьогодні я відкрив для себе ...
- Тепер я розумію...
- Я зараз більш упевнено ...
- Моментом осяяння для мене стало те...
- Виникло таке нове запитання...
- Мені потрібно більше дізнатися про ...

Або, можливо, ти б хотів поміркувати про процес свого навчання та про особливості власної навчальної діяльності? Тоді можна скористатися такими варіантами.

- Як мені найбільше подобається вчитися...
- Я відчуваю велике бажання вчитися, коли...
- Я саботую себе в процесі свого навчання, коли...
- У процесі мого навчання інші люди можуть мені допомогти тим, що ...
- Я підтримую інших в процесі їхнього навчання (що саме ти робиш)...
- Я дізнався дещо нове про навчання, а саме ...

Бажаю тобі удачі і наснаги!

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

10

ВЧИМОСЯ ЖОНГЛЮВАТИ

ОПАНУВАННЯ НОВОЇ НАВИЧКИ, ЩОБ ПОЧАТИ МИСЛИТИ ПРО НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- На власному досвіді відчути, як відбувається навчання
- Рефлексувати своє навчання
- Ділитися думками і порівнювати свій досвід з досвідом інших людей

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- По три м'ячики для жонглювання на кожного учасника
- Навчальне відео про жонглювання трьома м'ячиками (можна знайти на Youtube.com)
- Комп'ютерне обладнання (комп'ютер, проектор та інтернет-зв'язок) для перегляду відео
- Аркуш з інструкціями про жонглювання трьома м'ячиками (можна знайти в мережі інтернет)

ЧАС

- 2 години

ХІД
ВИКОНАННЯ

- Фасилітатор ознайомлює учасників із цілями вправи і пояснює, що їм потрібно навчитися жонглювати за обмежений проміжок часу. Кожному учаснику дають три м'ячики і запрошують почати вчитися жонглювати. На допомогу в навчанні їм пропонують різні варіанти:
- переглянути навчальне відео;
  - прочитати інструкції;
  - звернутися до вчителя, який їх навчатиме;
  - придумати власний спосіб навчання.

Учасникам дають півгодини, щоб навчитися жонглювати.

ДЕБРИФІНГ

- У малих групах (по чотири–шість осіб) обговоріть отриманий досвід.
- Як ви почали вчитися? Ви спершу склали план чи відразу перейшли до практики?
  - Який варіант навчання із запропонованих ви обрали і чому?
  - Чи задоволені ви тим, наскільки просунулися?
  - Які складні моменти траплялися?
  - Як ви намагалися їх долати?
  - Чи зверталися ви по допомогу до інших людей?
  - Чи дивилися ви на інших? Вони застосовували інші стратегії?

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

- Чи можете ви пов'язати цей досвід із тим, як ви зазвичай навчаєтеся?
- Як, на вашу думку, ви могли б вдосконалюватися надалі?
- Які подальші кроки ви могли б здійснити?

АДАПТАЦІЯ

- Необхідно особливо уважно ставитися до цільової групи, щоб нікого не виключати з огляду на рівень складності навчального завдання. Його складність чи рівень доступності мають бути придатними для всіх учасників. При цьому слід враховувати різні аспекти, зокрема мову викладу навчальних інструкцій, наявність фізичних перешкод для жонглювання чи танців, рівень розуміння тощо.
- У цій вправі в якості навчального виклику ми використовуємо жонглювання, але звісно можна обрати інші практичні навички, зокрема певний танець (наприклад, вальс чи танго), створення фігурок у техніці оригамі, зав'язування вузлів тощо.
- Одним з варіантів цієї вправи може бути настільна чи карточна гра. Вам знадобиться від шести до десяти таких ігор (залежно від величини групи). Покладіть ігрові набори на окремі столи і скажіть учасникам, що в них є півгодини, щоб вивчити принаймні три нові гри. По завершенні вправи можна провести підсумкове обговорення на основі тих самих оціночних запитань.

ПОРАДИ

Цілком можливо, що у вашій групі є кілька людей, які вже вміють жонглювати. Тоді, як варіант, можна запропонувати їм опанувати складніший рівень жонглювання (взяти чотири м'ячики або жонглювати трьома м'ячиками в певному порядку). В такому випадку ви маєте бути готові надати інструкції більш складного рівня. Або ж, як альтернативний варіант, можна запропонувати їм взяти на себе роль вчителя і навчати інших.

У вашій команді має бути людина, яка вміє жонглювати (або танцювати тощо...), яка стане вчителем.

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

МІЙ СИМВОЛ, МОЄ НАВЧАННЯ

ПРОСТА І НАДИХАЮЧА МЕТОДИКА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО САМООЦІНЮВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ СИМВОЛІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ ІЗ ВЛАСНОГО ОТОЧЕННЯ

ЦІЛІ

- Визначити навчальні результати та описати їх
- Дати підсумкову оцінку процесу навчання
- Знайти особисте джерело натхнення, яке допоможе учневі відчувати свою співпричетність до заходу

ГРУПА

- Максимум 30 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Предмети з місця проведення заходу
- Предмети з природного середовища

ЧАС

- 80 хвилин

ХІД

ВИКОНАННЯ

Кожному учаснику пропонують знайти предмет в природі чи в місці проведення заходу, який символізує його процес навчання і навчальні результати під час проекту (попросіть групу повернутися максимум за 20 хвилин). Коли всі повернулися після своїх пошуків, кожен представляє свій символ і пояснює його зв'язок із процесом навчання і навчальними результатами за проектом.

ДЕБРИФІНГ

Ця методика є особливо корисною для завершення сесії оцінки наприкінці заходу. В ній потрібно дати кожному учаснику можливість пояснити значення свого символу. Під час підсумкового обговорення варто обмежити кількість запитань і зосередити увагу на процесі навчання.

- Чому ви обрали такий символ?
- Як ви можете співвіднести його зі своїм навчанням?
- Він символізує певний результат навчання? Чи відображає частину навчального процесу?
- Як ви як учень співвідносите себе з цим предметом?

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

АДАПТАЦІЯ

- Робота з предметами і символами підходить для широкого кола різних груп, оскільки кожен індивідуальний учасник може обирати їх, керуючись власними почуттями, потребами і здібностями.
- Особливу увагу слід приділити презентаційній частині вправи з тим, щоб кожен учасник незалежно від своїх мовних навичок мав змогу поділитися своїми думками.
- За замислом цієї методики зазвичай такий символ слід було відшукати в природі, але також можна використовувати інші предмети, наприклад речі, які приносить фасилітатор або які можна знайти деінде.
- Символ навчання можна також обирати на інших етапах навчального курсу, наприклад під час щоденної рефлексії. Учасники можуть малювати або наклеювати свої символи в щоденнику або на аркуші паперу, який згодом можна використовувати для заключної підсумкової оцінки.

ПОРАДИ

- Іноді люди схильні більше говорити про сам символ, ніж про те, що він відображає. Тому під час вправи слід бути уважними і зосереджувати увагу саме на процесі навчання. А символ – це лише джерело натхнення.
- Зазвичай цю методику застосовують наприкінці підсумкової оцінки, тому вона також дає гарну нагоду зібрати зворотний зв'язок від учасників і дізнатися їхню думку про курс.

Методику запропонував: Laimonas Ragauskas (адаптація: Juan Ratto-Nielsen), www.salto-youth.net/find-a-tool/699.html

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

12

ЧОГО МИ СЬОГОДНІ НАВЧИЛИСЯ?

ФІКСУВАННЯ НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

ЦІЛІ

- Провести рефлексію індивідуального і групового навчання в межах навчального курсу чи молодіжного обміну.
- Отримати особистий досвід узагальнення «навчання» за підсумками навчального курсу.
- Застосувати і пояснити учасникам використання Молодіжного паспорту Youthpass.

ГРУПА

- Максимум 25 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Кольоровий папір формату А4
- Ручки
- Картинки із зображенням ступні
- Музика для рефлексії

ЧАС

- 15–25 хвилин на день
- 40 хвилин в останній день

ХІД
ІКОНАННЯ

Наприкінці першого дня тренінгу за допомогою картинки із зображенням ступнів поясніть, чому потрібно рефлексувати своє власне навчання. Метафора ступні символізує, що ми навчаємося покроково: в формальній системі, неформально та інформально.

Потім наведіть приклади навчання (в тому числі забавні, наприклад: «Я дізнався, що в Угорщині на обід завжди подають гарячий суп») і попросіть учасників відповісти на запитання «Чого ви навчилися сьогодні?»

Учасникам пропонують відповісти на це запитання письмово (робочою мовою заходу) або у вигляді малюнку на папері, вирізаному в формі ступні. Пронумеруйте ці паперові ступні за номерами днів тренінгу (1 – для першого дня і т.д.).

Поясніть, що під час тренінгу щодня учасники отримуватимуть свої попередні «кроки» і мають продовжувати відповідати на те саме запитання. При цьому можна варіювати акцент запитання, як-от: «Чого ви навчилися в інших?» або «Що ви дізналися про себе?».

Наприкінці навчального курсу дайте учасникам час переглянути свої навчальні кроки (ступні) з попередніх днів і попросіть узагальнити, тобто визначити навчальні результати, які вони вважають найважливішими для себе. Згодом учасники можуть використовувати напрацювання цієї рефлексії для опису своїх навчальних результатів у своєму Молодіжному паспорті Youthpass.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

Кожного дня головне запитання залишається незмінним:

- Чого ви навчилися сьогодні?

Фасилітатор може щодня змінювати акцент запитання для розширення вправи.

- Чого ви навчилися у певної групи учасників?
- Що ви дізналися про себе?

АДАПТАЦІЯ

- Учасники можуть відповідати на запитання за допомогою різних засобів (наприклад, глини для ліплення, колажу, олівців тощо).

Можна також використовувати інший символ, залежно від вашого розташування, особливостей групи і теми навчального курсу чи молодіжного обміну. Так, замість ступні для кожного учасника можна намалювати дерево і щодня додавати до нього нову гілку, де він або вона розвішуватиме предмети, що відображають його/її особисте навчання.

ПОРАДИ

Цю вправу було розроблено як щоденну форму роботи, тому важливо підтримувати мотивацію учасників і не давати їй перетворитися на нудну рутину. Щоб цьому запобігти, рекомендується трішки варіювати та адаптувати її (зокрема, використовувати інакші запитання, оформлювати паперові ступні різними кольорами, змінювати приміщення ...).

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

13

КОЛАЖ ПРО ТВОЄ НАВЧАННЯ

НАОЧНА МЕТОДИКА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНИХ ЦІННОСТЕЙ, ПРАГНЕНЬ, СИЛЬНИХ СТОРІН ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СВОЄЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

ЦІЛІ

- Познайти учасників одне з одним
- Сприяти рефлексії про індивідуальні цінності, прагнення, сильні сторони та унікальні особливості своєї навчальної діяльності

ГРУПА

- Максимум 30 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Старі журнали
- Клей
- Кольоровий папір формату А4
- Ножиці

ЧАС

- 90 хвилин

ХІД
ВИКОНАННЯ

Фасилітатор представляє вправу такими словами:

«У кожного є потенціал стати гарним учнем. Але насправді потрібен час, щоб вибудувати навчальну діяльність. Цей час нам потрібен для того, щоб:

- з'ясувати свої захоплення;
- усвідомити наші особисті потреби, цінності і мету;
- навчитися виражати себе такими, як ми є;
- навчитися застосовувати наші унікальні сильні сторони і навички;
- навчитися виражати нашу мету у свій власний унікальний спосіб;
- зрозуміти, в чому полягає наше унікальне бачення і мета».

Запропонуйте учасникам із фотографій і текстових вирізок із журналів створити колаж, який відображає їхні індивідуальні сильні сторони, особисті цінності, прагнення і щось, що робить їх унікальними.

Після 30 хвилин підготовчої роботи учасники розташовуються колом і представляють свої колажі решті групи.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

- Що зображено на твоєму колажі?
- Як тобі працювалося над своїм колажем?
- Чому ти включив це зображення/слово/колір у свій колаж?
- Що ти хотів висловити?
- Чи висвітлив ти свої певні особисті якості як учня? Які саме (наприклад, цінності, захоплення, особисті задатки, стиль навчання тощо)?

АДАПТАЦІЯ

- Ця вправа підходить для людей з різним рівнем володіння мовою, оскільки учасники використовують творчі засоби для самовираження. Наставник чи фасилітатор може допомогти учасникам пояснити свій колаж (ставлячи більш конкретні чи простіші запитання). Він також може допомагати учасникам на етапі підсумкового обговорення, щоб успішно досягти мети вправи.
- Молодь, не знайома з поняттям навчання, потребуватиме особистого супроводу, і початковий вступний текст необхідно відповідно адаптувати.
- Цю вправу добре використовувати для рефлексії цінностей, прагнень, сильних сторін та інших позитивних моментів, які можуть наснажувати на навчання або, принаймні, допомагати людям усвідомити власний потенціал до навчання.

ПОРАДИ

Ця вправа може виявитися дуже особистою, оскільки передбачається, що учасники мають говорити про себе та свої сильні сторони в навчанні. Фасилітатору слід давати кожному учаснику однакову кількість часу, щоб продемонструвати свій колаж і пояснити його. Слід уникати розмов про те, чи володіє особа певною навичкою, за винятком ситуації, коли учасники добре знайомі одне з одним і в групі панує атмосфера взаємної довіри.

Submitted by Inese Priedite as "Collage your Leadership", adapted by Juan Ratto-Nielsen for the topic of learning
www.salto-youth.net/find-a-tool/1194.html

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

14

ФОТОРОМАН

ЦІКАВА І ВЕСЕЛА КОЛЕКТИВНА ФОРМА РОБОТИ ДЛЯ РЕФЛЕКСІЇ, ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Перетворити сухий оглядовий аналіз на діяльність, яка спонукає до зосередженості та активного залучення.
- Запропонувати альтернативний метод для документування навчання групи
- Посилити усвідомлення різних викликів і перспективних можливостей, пов'язаних із процесом командного навчання.

ГРУПА

- Малі групи по 4–5 осіб

ЩО

ПОТРІБНО

Простір:

- Одна велика робоча аудиторія

Матеріали:

- Комп'ютер і цифровий фотоапарат для кожної групи з програмним забезпеченням для створення презентацій (OpenOffice, Power Point, Google Docs тощо)
- Проектор для демонстрації напрацювань під час заключної частини в загальному колі.

ЧАС

- 1 година

ХІД

ВИКОНАННЯ

Коротко ознайомте учасників з поняттям фотороману і наведіть кілька прикладів.

«Фотороман – це типове явище італійської поп-культури, що поєднує в собі романтичну новелу, мистецтво фотографії, коміксу і кінематографу. Фотороман завоював широку популярність у 60-і та 70-і роки минулого сторіччя, мав сильний вплив та просвітницьке значення для кількох поколінь жінок в Італії. (У 1976 році щомісяця продавали 8 600 000 примірників фотороманів). В основі такого твору лежить проста історія, яка розгортається через добірку фотографій з використанням класичних коміксовських реплік. Сюжет зазвичай обертається навколо любовної історії або торжества добра над злом із протиставленням білих і чорних поглядів на життя (багаті – злі, бідні – хороші; той, хто любить, страждає від зради і т. д.). Але крім цього іноді спрощеного підходу до життя, сама методика фотороману є дуже корисним засобом фіксації і документування навчальної діяльності. Ви маєте висвітлити свій навчальний процес як група і підготувати презентацію – тобто, створити власний фотороман! Ось що ми пропонуємо вам зробити під час цього тренінгу (сьогодні)».

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Об'єднайте учасників у малі групи по 4–6 осіб. Зачитайте правила і визначте часові рамки (правила і час можуть варіюватися залежно від того, чи ви проводите вправу за базовою методикою чи організовуєте складнішу діяльність, яка триває впродовж усього тренінгу).

«Придумайте історію, яка відтворює ваш навчальний досвід у цьому проекті. Обговоріть свою ідею в групі та спільно виберіть одну людину, яка має її розіграти. Представте цю історію у вигляді фотороману. Вийдіть з аудиторії, знайдіть ідеальне місце і починайте фотозйомку. Підготуйте свій фотороман за допомогою програмного забезпечення (OpenOffice, PowerPoint, Google Docs тощо)».

Якщо ви хочете завершити вправу цього ж дня, дайте учасникам всю першу чи другу половину дня для створення фотороману. Якщо ви використовуєте варіант вправи, який триває протягом усього навчального курсу, то учасники можуть виконувати її після занять (або відведіть певний час наприкінці кожного дня). Пам'ятайте, що для роботи над фотороманом потрібно передбачити час удень, бо, залежно від місця, для фотографування надворі потрібне денне освітлення.

Коли групи повернуться для представлення своїх робіт, попросіть їх розіграти кожен фотороман з одночасною демонстрацією на стіні за допомогою проектору. Після презентацій переходьте до підсумкового обговорення на основі питання про те, чому фотороман може слугувати метафорою для характеристики навчальної діяльності.

ДЕБРИФІНГ

- Чому ви обрали цю історію?
- Як у цьому фоторомані відображені ваші навчальні здобутки чи процес навчання?
- Як ви як група вирішили створити цей сюжет?
- Як розподілялися ролі у вашій групі?
- Чого ви навчилися з цього досвіду?
- Це були тільки знання? Які цінності і навички висвітлені у вашій роботі?

АДАПТАЦІЯ

- Ця вправа зазвичай проводиться в малих групах, щоб було простіше інтегрувати учасників, які потребують певної додаткової підтримки. Наприклад, типові для коміксів мовні бульбашки можна замінити аудіозаписом реплік (для цього пропонується програмний застосунок Audacity) і попросити групу розіграти свій сюжет із програванням звуку через навушники.
- Стосовно учасників з іншими труднощами, не фізичного характеру, ця методика дуже просто адаптується під потреби кожної особи. Учасники, яким не подобається виступати на публіці, можуть взяти на себе іншу роль, наприклад фотографа чи комп'ютерного дизайнера.
- З точки зору навчального результату, драматизація певного поняття значною мірою сприяє його розумінню. З іншого боку, «жива» постановка може викликати сильний стрес для деяких молодих людей. Тому можна вирішити просто продемонструвати фотороман без його постановки на сцені.
- Методику фотороману також можна переосмислити як спосіб фіксації навчального процесу під час різних заходів, як-от: навчальних курсів, молодіжних обмінів чи групових волонтерських проєктів. В плані адаптації з урахуванням особливостей різних цільових груп єдиною вимогою залишається наявність базових навичок.

ПОРАДИ

- За своїм початковим замислом ця вправа була орієнтована на командостворення в багатокультурному середовищі, наприклад під час навчального курсу чи молодіжного обміну. Її було неодноразово апробовано з успішним результатом. Описана методика виявилася дуже ефективною – як проста вправа на розвиток командної взаємодії, так і моделювання проєктного навчального циклу (в її більш тривалій версії).
- У ситуації високого напруження (обмаль часу, обмежена кількість фотографій, обов'язкова участь усіх членів, проблеми внутрішньої комунікації в команді) ця методика здатна проявити дуже комплексну і розмаїту динаміку. Також при виборі теми слід враховувати те, наскільки учасники зможуть придумати певну історію на її основі.
- Найкращі результати можна отримати, якщо дати учасникам більше двох годин на підготовку своїх історій. Також, не в останню чергу, при плануванні розкладу виконання вправи слід пам'ятати, що груп декілька і тому слід передбачити достатньо часу для перегляду всіх фотороманів. Якщо груп п'ятеро, то знадобиться півгодини лише для того, аби продемонструвати їх, без урахування часу на підсумкове обговорення.

РОЗДАВАЛЬНИЙ
МАТЕРІАЛ

Роздавальний матеріал можна завантажити з методичного розділу SALTO Toolbox:

www.salto-youth.net/find-a-tool/1182.htm

Автори методики: Alexandro Jan Lai та Marija Pilipović (адаптація для теми навчання: Juan Ratto-Nielsen)
www.salto-youth.net/find-a-tool/1182.html та <http://it.wikipedia.org/wiki/Fotoromanzo>

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

15 РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ ЗА ПРИНЦИПОМ ФРАНКЕНШТЕЙНА

ІНДИВІДУАЛЬНА ТВОРЧА ВПРАВА ДЛЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Допомогти учасникам рефлексувати та аналізувати власні навчальні маршрути на щоденній основі.
- Забезпечити проміжні контрольні точки для аналізу навчальної діяльності учасників.

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Папір для фліп-чарту
- Кольорові маркери
- Ножиці
- Клей

ЧАС

- 30 хвилин у першій половині дня
- 60 хвилин в останній день

ХІД
ВИКОНАННЯ

Вступний день

Об'єднайте учасників у пари. Поясніть, що щоранку кожна пара отримуватиме два великі аркуші паперу (по одному на людину), де потрібно намалювати певну частину тіла, кожного дня інакше:

- день 1 – руки
- день 2 – ноги
- день 3 – тулуб
- день 4 – голова тощо

Запропонуйте парам щодня обговорювати та аналізувати власний процес навчання, зосереджуючи увагу на тому, що вони засвоїли в попередній день: нові навички, ставлення і знання.

Щоранку

Роздайте папір для фліп-чарту і дайте учасникам 20–30 хвилин, щоб у парах обговорити свої навчальні здобутки попереднього дня. Попросіть їх записати і намалювати на частинах тіла свої індивідуальні навчальні результати. Збирайте аркуші з намальованими на них частинами тіла і зберігайте їх до заключного дня.

Заключний день: підсумкова оцінка

В останній день роздайте всім учасникам їхні малюнки частин тіла. Попросіть вирізати і скласти їх разом, утворивши власне «навчальне створіння». Дайте учасникам час, щоб роздивитися його загалом.

«Зараз перед вами неживе тіло, істота, утворена з різних частин, зібраних до купи. Якщо ви хочете вдихнути в неї життя, потрібна ще одна складова – серце!»

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Додатково роздайте учасникам по одному великому аркушу і запропонуйте створити серце. Попросіть написати на серці головні навчальні результати тренінгу і покласти його на своє створіння. Запросіть учасників представити свої створіння та описати їхні основні риси, дати імена і пояснити, що змушує серце істоти битися, даруючи їй життя (навчання). Потім перейдіть до підсумкового обговорення в загальному колі.

ДЕБРИФІНГ

- Як виглядає ваш Франкенштейн?
- Як відбувалася ваша навчальна діяльність упродовж проекту?
- Чи можете ви зрозуміти замисел кожного навчального етапу за допомогою різних частин тіла?
- Що було найдивніше? Найсмійніше? Чому?
- Тепер, коли ви повністю зібрали цю істоту, чи могли б ви намалювати певні висновки стосовно своїх навчальних результатів?
- Якби ви могли змусити свого Франкенштейна рухатися (пам'ятайте про своє навчання), що б ви попросили його зробити? Де? Яким чином?

АДАПТАЦІЯ

- Завдяки своїй наочності та використанню графічних засобів ця вправа підходить майже для будь-якої групи. Якщо учасники не в змозі намалювати частини тіла або це їм не до вподоби, можна запропонувати шаблони, які вони обиратимуть і заповнюватимуть самостійно або зі сторонньою допомогою.
- Варто зауважити, що дехто може не бажати ділитися своїми роздумами і не хотіти представляти свою істоту перед групою. В такому випадку можна запропонувати альтернативну форму презентації, зокрема влаштувати мистецьку виставку, де кожен може підійти до художника і поставити запитання.

ПОРАДИ

Найцікавішим у цій вправі є те, що учасники до завершення заходу гадки не мають, як виглядатимуть створені ними Франкенштейни. З іншого боку, це також може викликати труднощі, оскільки вони не можуть відстежувати власний розвиток. Тому фасилітатор може доповнити її іншими методами документування навчання (наприклад, «Фабрика навчання», «Бортовий журнал» тощо).

Методику запропонував: Lorenzo Nava, www.salto-youth.net/find-a-tool/965.html

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

16

ІНТЕРВ'Ю ПРО СИТУАЦІЮ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИКЛИКУ

ІНТЕРВ'Ю З ПРОВЕДЕННЯМ ПАРАЛЕЛЕЙ МІЖ НАВЧАЛЬНИМ ЗАХОДОМ І ПЕВНОЮ ПРИГОДОЮ ЧИ ЕКСПЕДИЦІЄЮ.

ЦІЛІ

- Допомогти учасникам визначити та усвідомити свої особисті очікування, занепокоєння і почуття до початку навчального заходу (волонтерського проекту, навчального курсу чи молодіжного обміну)
- Заохочувати учасників артикулювати свої особисті очікування, занепокоєння і почуття
- Поділитися цією інформацією з іншими учасниками проекту чи заходу

ГРУПА

- Максимум 30 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Велика аудиторія
- Дошка або фліп-чарт
- Паперові стікери
- Ручки
- Папір
- Роздавальний матеріал із запитаннями для проведення інтерв'ю
- Для можливої адаптації: комп'ютер, проектор та вихід в інтернет для перегляду документального фільму на тему виживання

ЧАС

- 90 хвилин

ХІД
ВИКОНАННЯ

Об'єднайте учасників у пари і поясніть:

«Уявіть, що ваш партнер має відповідати на виклик та готується вирушити в подорож до екзотичного місця. Проведіть з ним інтерв'ю. Ваше завдання – розпитати, що він або вона робитиме під час подорожі і чого сподівається досягти або навчитися. Потрібно з'ясувати, як ваш партнер готується до подорожі та які, на його думку, хвилювання, труднощі чи перешкоди можуть чатувати на нього на цьому шляху».

Роздайте учасникам сценарій проведення інтерв'ю з переліком запитань (для цієї вправи можна надрукувати роздавальний матеріал або записати його на фліп-чарті).

- Чому ви вирішили взятися за цю складну справу?
- Що ви плануєте досягти і чого навчитися під час цього випробування?
- Яка власне мета цього випробування? Що ви збираєтеся робити? Яким буде ваше повсякденне життя?
- Як просуваються приготування? Ви вже отримали всю інформацію про місце, куди прямуєте?
- На вашу думку, яка частина подорожі буде найскладнішою?

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

Поясніть, що для одного інтерв'ю відводиться максимум 15 хвилин. Потім партнери міняються ролями, і інтерв'юєр стає респондентом. Попросіть їх записувати на великому аркуші паперу найважливішу інформацію одне про одного, яку вони згодом мають презентувати.

Після того як усі учасники взяли інтерв'ю одне в одного, запросіть їх представити свої результати. Кожен учасник розповідатиме про свого партнера, з яким проводив інтерв'ю. Приділіть 30–40 хвилин для презентаційної частини.

Закріпіть постери із записаною на них інформацією на стіні. Після презентацій додатково заплануйте 10–15 хвилин для підсумкового обговорення, коментарів та узагальнення.

ДЕБРИФІНГ

- Чи можна сказати, що в усіх цих подорожах є щось спільне?
- Які найпоширеніші переживання та очікувані труднощі?
- Які поради стосовно підготовки є найбільш корисними?
- Що з того, що презентували ваші колеги, привернуло вашу увагу? Чому?

АДАПТАЦІЯ

- Ця форма роботи є особливо корисною для кращого усвідомлення і спонукання до саморефлексії перешкод, з якими стикається молодь з меншим рівнем можливостей, вирішивши взяти участь у новому проєкті чи заході. Такі інтерв'ю допомагають молодим людям дізнатися та зрозуміти виклики одне одного, а також виклики молодих людей з меншим рівнем можливостей.
- Можна провести попередню підготовку і надати вправі додаткового виміру. Для створення належної атмосфери фасилітатор може запропонувати учасникам переміститися на природу або продемонструвати документальний фільм на тему виживання.

ПОРАДИ

- При проведенні презентаційної частини дуже важливо стежити за часом. Нагадайте учасникам, що вони мають розповідати якомога більш стисло. Якщо ви працюєте з великою групою, обмежте час кожного спікера до 1–2 хвилин.
- Тренерам слід наголосити на тому, що респонденти мають розповідати про реальні завдання і справи, які вони планують виконувати під час проєкту.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю ПРО СИТУАЦІЮ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИКЛИКУ

- Чому ви вирішили взятися за цю складну справу?

- Що ви плануєте досягти і чого навчитися під час цього випробування?

- Яка власне мета цього випробування?
Що ви збираєтеся робити? Яким буде ваше повсякденне життя?

- Як просуваються приготування?
Ви вже отримали всю інформацію про місце, куди прямуєте?

- На вашу думку, яка частина подорожі буде найскладнішою?

Автор методики: Jan Gasiowski. Телесеріал «Останній герой» (див. матеріали Вікіпедії: [http://en.wikipedia.org/wiki/Survivor_\(TV_series\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Survivor_(TV_series))) і документальний серіал Alone in the Wild (National Geographic): <http://channel.nationalgeographic.com/channel/alone-in-the-wild>

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

17

МАНДАЛА УЧНІВ

ТВОРЧИЙ СПОСІБ ПЛАНУВАННЯ, РЕФЛЕКСІЇ ТА ФІКСУВАННЯ НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Визначити та уточнити особисті/індивідуальні навчальні інтереси і переформулювати їх у навчальні досягнення
- Підготуватися до навчання
- Усвідомлювати, визначати і документувати навчання
- Зібрати навчальні досягнення

ГРУПА

- Максимум 30 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Музика для створення фону для індивідуальної роботи
- Фарби, кольорові олівці, олійні пастелі тощо
- Круглі чисті аркуші паперу (приблизно формату А4)
- Вирізані круглі чисті мандали (приблизно формату А4)
- Великий круглий аркуш паперу (з 2 – 4 аркушів для фліп-чарту, скріплених разом) для групової мандали
- Ніж Стенлі, ножиці
- Клей, скотч
- Кольоровий папір, розрізаний на фрагменти трьох різних розмірів

ЧАС

- 60 хвилин для вступної частини + 15 хвилин на день
- 80 хвилин для заключної частини

ХІД
ВИКОНАННЯ

Підготовка

- Для учасників, які не люблять малювати, підберіть мандали різної форми і розміру та розмножте їх декілька разів.
- Створіть велику групову мандалу, скріпивши декілька аркушів для фліп-чарту.

На початку навчального заходу

- 1). Створіть приємну, особливу, спокійну і надихаючу атмосферу з особливою музикою, наприклад східною, індійською, тибетською тощо.
  - Пропозиція для вечірніх занять: приглушіть світло і запаліть декілька свічок – нехай це буде особливе середовище!
  - Пропозиція щодо декорування: створіть мандалу всередині аудиторії за допомогою кольорів, речей, предметів, природних матеріалів, м'ячиків тощо.
  - Пропозиція для початку роботи: розкажіть коротку історію про загальний смисл мандали, про те, звідки вона походить, як використовується загалом або в різних країнах.

Це допоможе учасникам зрозуміти замисел мандали і налаштуватися на створення власної мандали, пов'язаної зі своїм навчанням.

- 2). Поясніть, що це індивідуальне завдання. Запропонуйте учасникам знайти зручне місце і комфортно влаштуватися для роботи.
- 3). Вказівки для організації роботи:
  - Попросіть учасників визначити, чого їм цікаво навчитися під час навчального заходу, які їхні очікування стосовно навчання, наприклад: «Що ви хочете отримати?» або «Що б ви хотіли взяти з собою?»
  - Чому мене цікавить тема цього навчального заходу?
  - Чого я хочу навчитися на цьому заході?
  - Що я очікую від цього заходу? Що має відбуватися, щоб цей захід був успішним? Що мені потрібно, щоб почуватися комфортно під час заходу?
  - Поясніть учасникам, що кожен є «учнем» у центрі своєї мандали і довкола себе потрібно зобразити різні навчальні інтереси.
- 4). Запросіть учнів намалювати власну «мандалу навчання» (або надайте чисті мандали для тих, кому не хочеться малювати). Кожен навчальний інтерес пов'язаний із певним елементом мандали. Розмір елемента має бути пропорційним значенню відповідного навчального інтересу: що важливішим є певний навчальний інтерес, то більшим має бути такий елемент. Учні мають коротко назвати та описати свої навчальні інтереси. Їм потрібно лише намалювати обриси мандали і її фрагментів, не зафарбовуючи проміжки. Згодом у цих проміжках можна записати ключові слова, що асоціюються з їхніми навчальними інтересами. На фліп-чарті наведіть приклад того, як може виглядати «мандала учнів».
- 5). Після індивідуальної підготовки (приблизно 30 хвилин) запросіть учасників поділитися своїми навчальними інтересами в малих групах по троє осіб (20 хвилин). Запишіть на фліп-чарті такі навідні запитання або роздрукуйте їх для кожної групи.
  - Які в кожного з вас найважливіші навчальні інтереси на цьому навчальному заході?
  - Які навчальні інтереси пов'язані з темою курсу?
  - Які навчальні інтереси пов'язані з вашою молодіжною роботою?
  - Чи є у вашій групі інші сфери навчальних інтересів (наприклад, на особистому рівні)?
  - Чи виявили ви спільні навчальні інтереси в своїй малій групі?
- 6). Після роботи в малих групах запропонуйте учасникам коротко оглянути навчальні мандали всієї групи, наприклад розташуйте їх колом на підлозі і запропонуйте учасникам порухатися по аудиторії та ознайомитися з ними. Учасники можуть залишити собі свої навчальні мандали, але нагадайте, що за бажання під час тренінгу вони можуть додавати інші навчальні інтереси. Далі можна приділяти час для цієї роботи на різних етапах програми.

Під час навчального заходу

- 1). Саморефлексія (15 хвилин). Запитайте учнів, які навчальні інтереси впродовж дня трансформувалися в навчальні досягнення, і запропонуйте відповідно зафарбувати ці фрагменти для унаочнення навчання. Зафарбований фрагмент мандали означає, що навчальний інтерес перетворився на навчальне досягнення. Таким чином навчання стає очевидним!
- 2). Саморефлексія також може сприяти визначенню нових навчальних інтересів. Їх можна додавати до мандали на місці фрагментів, що залишаються пустими.

Наприкінці навчального заходу

- 1). Саморефлексія (15–20 хвилин). Востаннє запитайте учнів, які навчальні інтереси перетворилися на навчальні досягнення. Потім можна розфарбувати ці елементи. Якщо деякі навчальні досягнення не були повністю реалізовані, учасники можуть розфарбувати тільки половину елемента.
- 2). Якщо учні визначають певні навчальні досягнення, які не було згадано серед навчальних інтересів, то їх також можна додати до мандали і зафарбувати.
- 3). Запропонуйте учасникам записати свої навчальні досягнення на папері, розрізаному на фрагменти різного розміру. Вони можуть обирати серед фрагментів трьох різних розмірів залежно від того, якої ваги надають певному досягненню (20 хвилин).
- 4). Коли всі учні завершили працювати, запросіть їх повернутися до загального кола і запропонуйте кожному розмістити свої фрагменти (навчальні досягнення) на великій навчальній мандалі на підлозі. Паралельно з цим вони коротко пояснюють свої навчальні досягнення. Таким чином утворюється величезна колективна мандала навчальних досягнень усієї групи за підсумками тренінгу (20 хвилин).

ДЕБРИФІНГ

- Як вам працювалося (почуття, перші враження, думки, що вас здивувало ...)?
- Чи задоволені ви результатом, своєю власною мандалою?
- З якими перешкодами ви стикалися (з'ясування навчальних інтересів ...)?
- Як ви долали ці перешкоди?
- Чи є якісь відмінності в розумінні поняття «навчального інтересу»?
- Які виклики і запитання ви досі бачите?
- Чи була ця вправа корисною для глибшого розуміння власного навчання?
- Чи хотіли б ви щось додати?

АДАПТАЦІЯ

Цю вправу можна пов'язати з вісьмома ключовими компетентностями.

У процесі підготовки великої навчальної мандали (третій етап виконання) попросіть учасників співвіднести свої навчальні досягнення з вісьмома ключовими компетентностями. Фасилітатору слід підготувати папір різного кольору, де кожен колір символізує певну ключову компетентність.

АДАПТАЦІЯ

Якщо учасники реалізували свої навчальні завдання в межах однієї з ключових компетентностей, вони беруть папір різного розміру того кольору, який їй відповідає. Розмір кольорового паперу свідчить про те, наскільки важливим особисто для них є певне навчальне досягнення.

Потім учасники по черзі розміщують свої навчальні досягнення на великій груповій мандалі і пояснюють, чому вони обрали саме такий розмір (тобто, чому цей навчальний здобуток є для них важливим) та колір (до якої ключової компетентності вони його відносять).

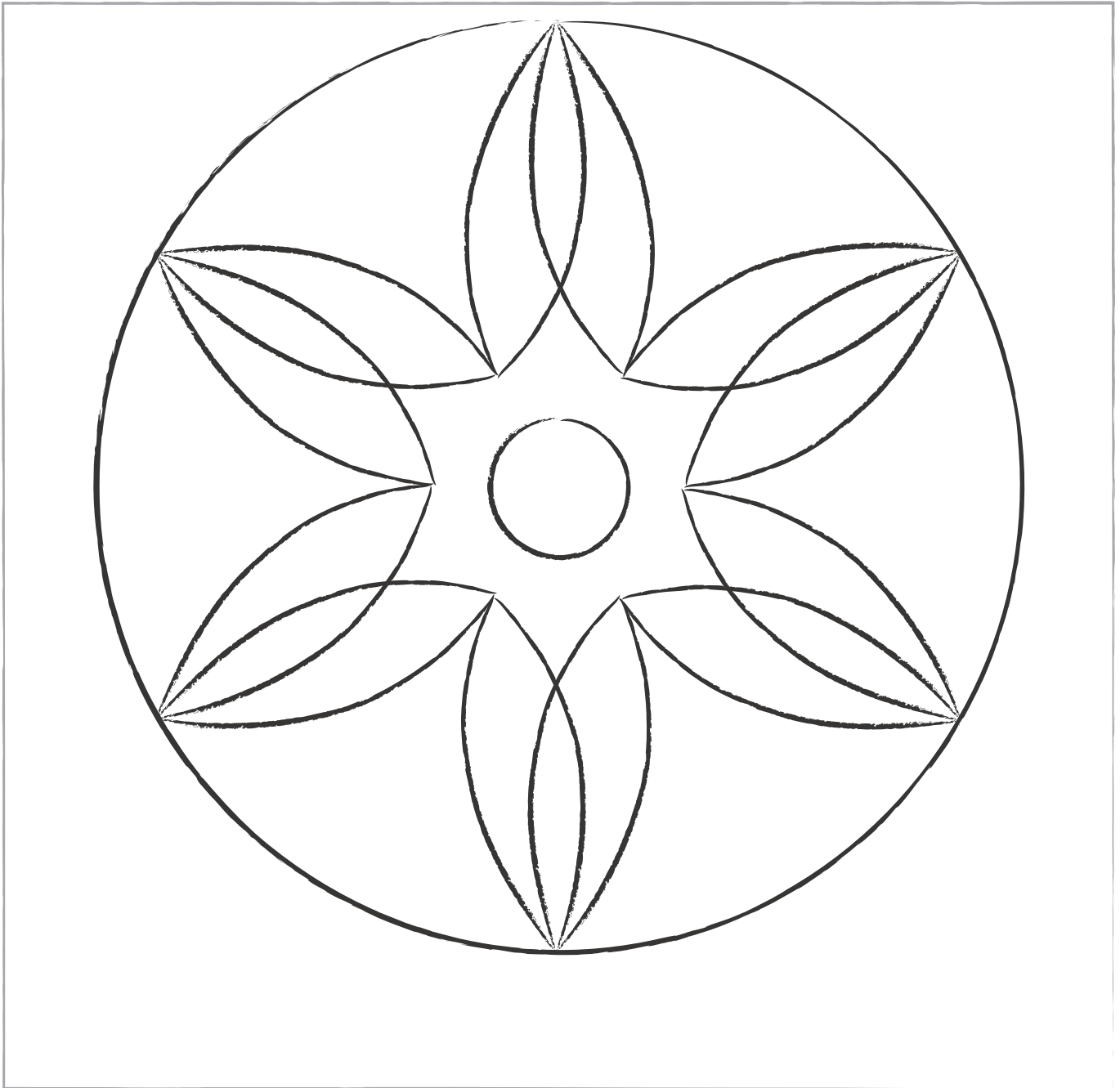

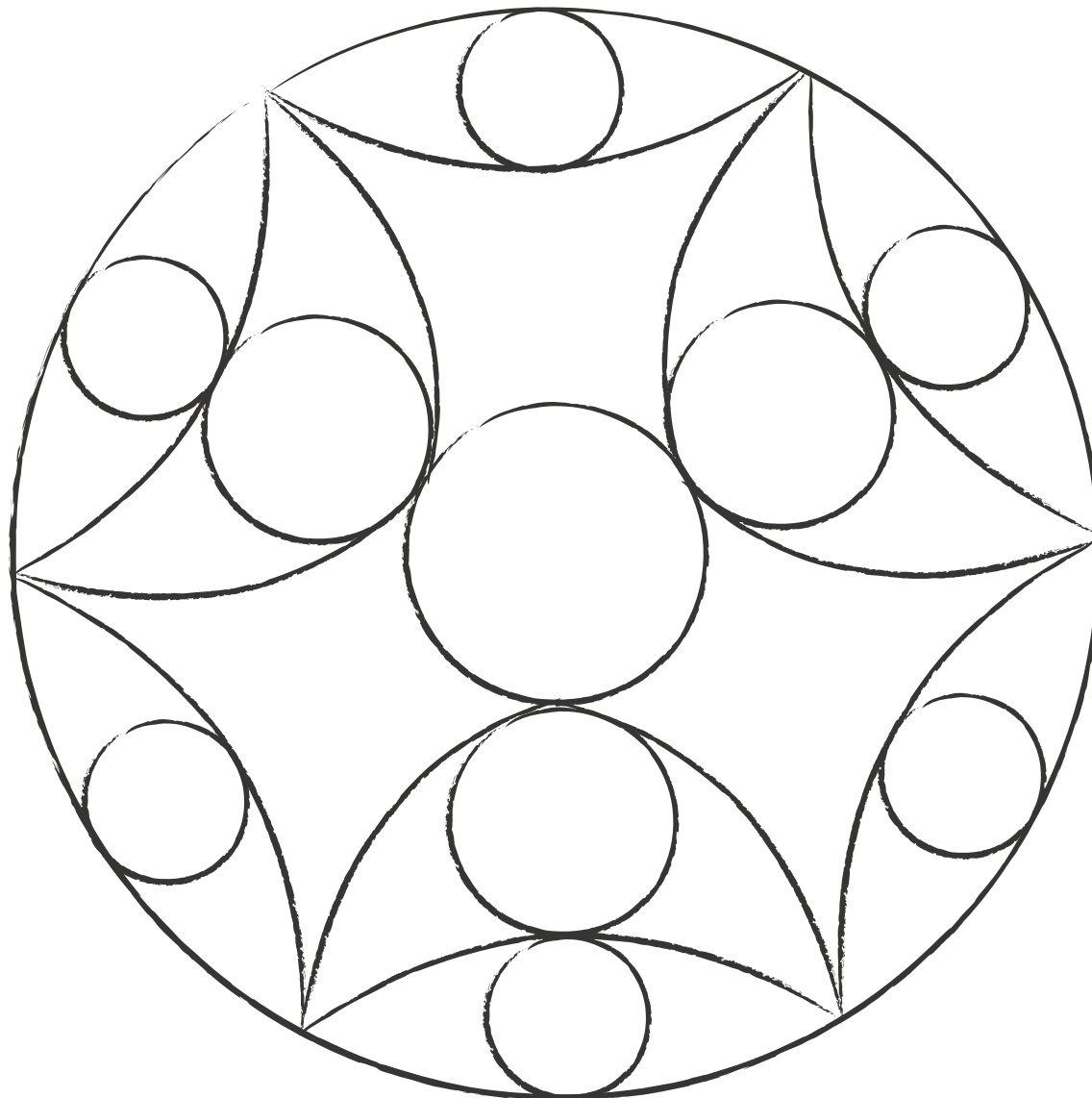
РОЗДАВАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

Додаткова підготовка

- Вісім аркушів паперу різного кольору, де на кожному записано по одній з восьми ключових компетентностей
- Кольоровий папір трьох різних розмірів відповідно до кольорів восьми ключових компетентностей.

Автори методики: Julia Kastler, Paola Bortini та Torben Grochol. Малюнки мандали: Julia Kastler: www.free-mandala.com

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

18

ПОЗИТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ ПОЗИТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПОЄДНАННІ ІЗ САМОРЕФЛЕКСІЄЮ, ОПОВІДАнням ІСТОРІЙ, ВІЗУАЛІЗАЦІЄЮ І ТВОРЧИМ САМОВИРАЖЕННЯМ.

ЦІЛІ

- Пробудити в собі прагнення до навчання
- Посилити усвідомлення власного навчання і своїх сильних сторін у навчанні
- Розвивати позитивний підхід до навчання під час заход

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Роздавальний матеріал «Позитивне дослідження прагнення до навчання»
- Матеріали для малювання або творчого самовираження (наприклад, пастелі, олівці, акварельні фарби, папір для фліп-чарту, глина, пластилін тощо)
- Приємна фонова музика

ЧАС

- 90 хвилин

ХІД

ВИКОНАННЯ

Об'єднайте учасників у пари і надайте їм пам'ятку (роздавальний матеріал) з описом трьох етапів виконання вправи.

Етап 1: Пригадайте свою історію

Спочатку учасники декілька хвилин розмірковують індивідуально і намагаються пригадати певний момент зі свого життя, коли вони **вони прагнули щось опанувати**, та записують його.

Етап 2: Розкажіть свою історію

На другому етапі один з учасників розповідає цю історію партнеру і намагається передати її якомога докладніше. Далі обом пропонується заглибитися в описаний досвід і дослідити його за допомогою запитань пам'ятки. Наприкінці учасники міняються ролями: оповідач стає слухачем і навпаки.

Етап 3: Зазирнемо в майбутнє

Учасники уявляють себе в майбутньому: вони прагнуть навчатися під час аналогічного заходу (наприклад, навчального курсу, волонтерського проекту). Партнер допомагає візуалізувати, використовуючи навідні запитання з пам'ятки. Через деякий час вони знову міняються ролями.

Потім обом пропонується намалювати образ себе майбутнього за допомогою наданих матеріалів і засобів для творчості (на тлі приємної надихаючої музики).

Після завершення роботи над малюнками учасники демонструють свої портрети на «Стіні захопливого навчання». Ця імпровізована галерея залишається до кінця заходу і слугує джерелом натхнення в навчальному процесі.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

Зазвичай ця вправа завершується проведенням виставки, але якщо залишається час, можна організувати підсумкове обговорення на основі таких запитань.

- Що ви відчували, коли розповідали про своє прагнення?
- Чи було вам легко пригадати такі історії?
- Як слухання історії партнера вплинуло на вас як слухача?
- Що ви дізналися про «прагнення до навчання»?
- Як вам було уявити «захопленість навчанням» у майбутньому?
- Які кроки ви готові здійснити для реалізації цього бачення?

АДАПТАЦІЯ

• По суті, цей метод побудований на принципі оповідання історій про особистий досвід. Деякі люди схильні зосереджувати увагу лише на (негативному) досвіді навчання у межах формальної системи освіти. Тому можливо доречно буде зауважити, що навчання відбувається не тільки в школі, і є частиною повсякденного життя.

- Цю вправу можна застосовувати для проведення індивідуальної наставницької бесіди з волонтером, а також під час наставницьких зустрічей у групових волонтерських проектах на організаційному етапі, щоб пояснити сутність навчання в процесі волонтерської діяльності.
- Можливо, після деякої адаптації інструкцій і запитань пам'ятки описану методику також можна використовувати в контексті молодіжного обміну або в заходах активізації молодіжної участі.

ПОРАДИ

Перед тим як використовувати цей метод рекомендується докладніше ознайомитися з технологією позитивного дослідження, щоб краще розуміти її логіку і базову філософію. Ви також можете навести власний особистий приклад ситуації, коли ви були захоплені навчанням, і поділитися цією історією з групою, щоб точніше пояснити інструкції.

ПОЗИТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

Етап 1: Пригадайте свою історію

Поміркуйте індивідуально декілька хвилин і пригадайте певний **момент зі свого життя, коли ви дійсно прагнули щось опанувати**, коли ви були надзвичайно мотивовані і повністю заглиблені в навчальну діяльність, щоб краще це засвоїти, – настільки, що можливо й не помітили, як збігає час. Що відбувалося? Будь-ласка, запишіть це...

Етап 2: Розкажіть свою історію

Поділіться своєю історією з партнером, намагаючись передати її якомога докладніше, і разом спробуйте глибше осмислити досвід, описаний в цій історії, за допомогою таких запитань.

- 1). Що ви відчували під час цієї події? Які були основні емоції?
- 2). Якого кольору було ваше прагнення?
- 3). Як це прагнення вплинуло на процес навчання?
- 4). Як воно вплинуло на навчальні здобутки і результати?
- 5). Як воно вплинуло на людей навколо вас?
- 6). Якщо замислитися про витoki цього прагнення, що такого було в описаній ситуації (наприклад, середовище, тема, підхід, інші люди тощо), що вас надихало?
- 7). Що такого було в вас самих, що допомогло запалити це прагнення до навчання?
- 8). Що це говорить вам про ваші власні сильні сторони як учня?

А тепер **поміняйтеся ролями**. Оповідач стає слухачем і навпаки.

Етап 3: Зазирнемо в майбутнє

Скеруйте свого партнера у візуалізації майбутнього, дотримуючись методичних вказівок і навідних запитань.

Уяви свій процес свого навчання під час цього заходу (наприклад, навчального курсу, волонтерського проекту) як щось, що дарує тобі ще більше натхнення. Як він виглядає? Що є джерелом твого натхнення? Що пробуджує в тобі це прагнення? Яким ти бачиш себе в цьому образі? Що ти робиш? Якщо ти щось говориш, то що саме? Які цінності ти демонструєш? А тепер постарайся зберегти цей образ таким, яким хочеш його запам'ятати.

Коли уявний образ набув чітких обрисів, поміняйтеся ролями.

Наприкінці пропонуємо вам обом **намалювати ці образи** за допомогою наданих матеріалів і засобів для творчості. Під час цієї роботи не варто забагато думати та скептично оцінювати свої художні навички. Просто слідуйте за своїми почуттями. Бажаємо вдало попрацювати!

Автор методики: Darko Markovic, <http://appreciativeinquiry.case.edu/>

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

19

ТВОЯ ПОЗИЦІЯ СТОСОВНО НАВЧАННЯ

АКТИВНЕ ОБГОВОРЕННЯ ВЛАСНИХ УЯВЛЕНЬ ТА ОСОБИСТИХ ТЕОРІЙ НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Стимулювати групове обговорення теми навчання
- Критично проаналізувати існуючі уявлення про те, як відбувається навчання
- Посилити усвідомлення власних уподобань стосовно навчальної діяльності

ГРУПА

- Мінімум 6 осіб

ЩО
ПОТРІБНО

- Написи зі словами «Погоджуюся» і «Не погоджуюся» в протилежних частинах аудиторії
- Достатньо велика аудиторія, щоб учасники могли рухатися
- Низка тверджень, записаних на окремих аркушах для фліп-чарту
- Лінія на підлозі (наприклад, позначена паперовим скетчем, мотузкою, крейдою) посередині між написами «Погоджуюся» і «Не погоджуюся»

ЧАС

- 60–90 хвилин

ХІД
ВИКОНАННЯ

Цей метод є адаптацією класичної «вправи на основі тверджень». Фасилітатор зачитує певне твердження і просить учасників зайняти певне місце в просторі між написами «Погоджуюся» і «Не погоджуюся», розміщеними в протилежних кінцях аудиторії. Що ближче вони до того чи іншого напису, тим більше погоджуються чи не погоджують з наведеним твердженням. Що ближче вони до серединної лінії, то менше погоджуються чи не погоджуються з ним. Кожен учасник має зайняти певну позицію – на боці згідних чи не згідних.

Після того як всі учасники обрали свою позицію в аудиторії відповідно до своєї думки, фасилітатор пропонує пояснити її і переконати товаришів на іншому боці лінії розділу. Заохочуйте активне слухання і не допускайте запеклих суперечок. Коли всі аргументи було вислухано, поцікавтеся, чи є бажачі змінити свою позицію. Якщо так, дайте змогу висловити додаткові коментарі тим, хто перемістився. Повторіть те саме для низки подальших тверджень. Наприкінці запросіть групу розташуватися колом для підсумкового обговорення.

Варіанти тверджень

- Молодь завжди мотивована навчатися, якщо середовище достатньо сприятливе.
- За відсутності явних змін в поведінці не можна стверджувати, що навчання дійсно відбулося.
- Навчатися з помилок – більш ефективно, ніж з успіхів.
- У більшості випадків навчання – це неусвідомлений процес.
- Без рефлексії навчання не існує.
- Для того щоб дійсно самому скеровувати власне навчання, важливіше вміти планувати цей процес, ніж бути відкритим до неочікуваного.
- Навчатися вчитися важливіше, ніж вивчати певну тему.

ВИЗНАЧЕННЯ І ДОКУМЕНТУВАННЯ

ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ

ЗНАЙОМСТВО З МОЛОДІЖНИМ
ПАСПОРТОМ YOUTHPASS

РОЛЬ ФАСИЛІТАТОРА

ДЕБРИФІНГ

- Які почуття виникали у вас під час цієї вправи?
- Які аргументи з вправи вас здивували?
- Які ваші уявлення про навчання?
- Звідки походять ці уявлення?
- Чи стала ця вправа для вас також процесом навчання?
- Що ви дізналися з цієї вправи?

АДАПТАЦІЯ

- Ця методика є особливо складною для молоді, яка гірше володіє мовою порівняно з рештою групи, оскільки їм складно зрозуміти твердження та нюанси їх смислу. В такій ситуації рекомендується добирати твердження більш конкретного характеру, наприклад: «Я більше дізнаюся, коли годину дивлюся телевизор, ніж коли годину сиджу в класі».
- Якщо молоді люди не володіють тією самою мовою, можна перекласти твердження і надрукувати їх на флеш-картках.
- Для малих груп цю вправу можна виконувати у формі настільної гри.
- Якщо вправа проводиться в контексті індивідуальної наставницької бесіди з волонтером, то перелік наведених тверджень можна використовувати як опитувальник для саморефлексії та будувати розмову на його основі.
- Ця вправа вдало поєднується з просвітницькими відеозаписами виступів на TED-конференціях, в яких доповідач розвінчує деякі упередження стосовно навчання і ролі освітан у цьому процесі. Пропонуємо кілька варіантів:
Сугата Мітра «Дитина і самоорганізоване навчання» (англійською)
http://www.ted.com/talks/lang/eng/sugata_mitra_the_child_driven_education.html
Кен Робінсон «Зміна освітніх парадигм» (англійською) :
http://www.ted.com/talks/lang/eng/ken_robinson_changing_education_paradigms.html

ПОРАДИ

Навіть якщо ви пояснюєте учасникам, що сперечатися заборонено, дуже часто люди пускаються в бурхливі дискусії. Якщо таке сталося, нагадайте їм про правила і попросіть поміркувати над тим, чому вони відреагували саме так (приберіть це для підсумкового обговорення).

Фасилітатору слід залучати до розмови мовчазних учасників, а також людей, які розташувалися в різних частинах аудиторії. Це добре допомагає артикулювати широкий діапазон думок.

Адаптація: Darko Markovic

ПІДГОТОВКА «ЗА ЛАШТУНКАМИ»

ПРОБУДЖЕННЯ
ПРАГНЕННЯ ДО НАВЧАННЯ

УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ
І ПЛАНУВАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАННЯ

20 ЯКИМ ТИ БАЧИШ СВОЄ САМОСПРЯМОВАНЕ НАВЧАННЯ

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ РОЗУМІННЯ ВЛАСНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

ЦІЛІ

- Сформувати в учасників індивідуальне усвідомлення компетентності самостійно організувати власну навчальну діяльність

ГРУПА

- Будь-яка

ЩО
ПОТРІБНО

- Опитувальник для кожного учасника

ЧАС

- 60 хвилин

ХІД
ВИКОНАННЯ

Поясніть учасникам, що існують різні спроби аналізу та різні характеристики компетентності, яка полягає в здатності самостійно організувати, або спрямовувати, свою навчальну діяльність. Роздайте кожному аркуш паперу з переліком головних характеристик людини, яка самостійно організовує свій навчальний процес. Далі учасникам дають 20 хвилин, щоб ознайомитися з ними та індивідуально поміркувати над тим, як вони можуть співвіднести себе з цими характеристиками.

Після саморефлексії попросіть учасників об'єднатися в пари та обговорити, що вони для себе відкрили (20 хвилин). Узагальніть під час підсумкового обговорення у загальному колі (20–30 хвилин).

ДЕБРИФІНГ

Робота в парах

- Як вам була така саморефлексія?
- Чи допомогла вона подивитися на своє навчання під новим кутом? Як саме?
- Чи бачите ви для себе, над чим хотіли б зараз працювати?

Робота в загальному колі

- Що вас здивувало? Що видалося примітним?
- Чи погоджуєтеся ви з цими характеристиками?
- Що ви вважаєте найбільшим викликом у своєму становленні як людини, яка сама організовує своє навчання?

НАВЧАННЯ ВЧИТИСЯ: КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Запрошуємо до рефлексії!

Пропонуємо до вашої уваги перелік компетентностей для самостійної організації власного навчання. Прочитайте та обміркуйте їх у контексті вашої ситуації. На вашу думку, чи володієте ви цими компетентностями або деякими з них? Як ви вважаєте, які саме вам ще належить сформувати?

Не поспішайте. Можна занотовувати свої думки на чистих проміжках аркуша.

- Розуміння себе як людини, яка навчається незалежно та самостійно організує власну навчальну діяльність.
- Знання себе як людини, що навчається (як я навчаюся найкраще).
- Здатність підтримувати відносини з ровесниками: просити і надавати допомогу в питаннях навчання.
- Здатність визначати власні навчальні потреби.
- Здатність трансформувати навчальні потреби в навчальні цілі, плани та дії.
- Здатність підтримувати зв'язок з учителями/тренерами як людьми, що допомагають чи сприяють навчальній діяльності, та з власної ініціативи звертатися до їхніх знань і досвіду.
- Здатність визначати відповідні людські і матеріальні ресурси для задоволення конкретних навчальних потреб і реалізації конкретних навчальних цілей.
- Здатність збирати і підтверджувати дані, які свідчать про досягнення своїх навчальних цілей.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS

- Веб-сайт Молодіжного паспорту Youthpass. www.youthpass.eu
- Youthpass guide. www.youthpass.eu/en/youthpass/guide
- Youthpass for all. Recognising skills of young people with fewer opportunities. www.salto-youth.net/youthpassforall/
- Youthpass in EVS training cycle. www.youthpass.eu/en/youthpass/downloads/
- Youthpass and learning to learn. Ideas for practitioners. www.youthpass.eu/en/youthpass/downloads/
- Youthpass for absolute beginners. www.youthpass.eu/en/youthpass/downloads/

ІНКЛЮЗІЯ У ВАШІЙ РОБОТІ

- Посібники SALTO на тему роботи з молоддю «Інклюзія для ВСІХ». www.salto-youth.net/InclusionForALL/
- Coaching Guide (2008). Coaching youth initiatives. Guide for supporting youth participation. www.salto-youth.net/ParticipationPublications/

РОЗШИРЕННЯ МЕТОДИЧНОГО АРСЕНАЛУ

- Методичні матеріали SALTO для молодіжної роботи і тренінгової діяльності. www.salto-youth.net/toolbox/
- Добірка методичних пакетів для організації тренінгів програми «Молодіжне партнерство». <http://youth-partnership-eu.coe.int/>

ДОКЛАДНІШЕ ПРО НАВЧАННЯ

- Coyote magazine #11. Non-formal learning and education. <http://youth-partnership-eu.coe.int/>
- Infed: The encyclopaedia of informal education. www.infed.org
- Taylor, M., Kloosterman, P. (2010). The Learning2Learn Handbook for facilitators. www.learning2learn.eu

ДОКЛАДНІШЕ ПРО ВИЗНАННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

- Bridges for Recognition. www.salto-youth.net/BridgesForRecognition/
- European Communities. Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf
- Partnership between the European Commission and the Council of Europe in the field of Youth. Pathways 2.0 towards recognition of non-formal learning/education and of youth work in Europe. <http://youth-partnership-eu.coe.int/>
- Council of Europe. European portfolio for youth workers and youth leaders. www.coe.int/youth/
- Council of Europe. Mini-Compendium on non-formal education. <http://www.coe.int/youth/>
- Unlocking Doors to Recognition. Handbook for setting up strategies for the better recognition of youth work and non-formal education in different contexts. www.youthpass.eu/en/youthpass/downloads/

МАТЕРІАЛИ, ВИКОРИСТАНІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЦЬОГО ПОСІБНИКА

- Appreciative Inquiry. <http://appreciativeinquiry.case.edu>
- Boyatzis, McKey, Johnston (2008). On becoming a resonant leader. Harvard Business Press, p. 153-158
- Cooperider, W. (2005). Appreciative Inquiry - A positive revolution in change. Berrett-Koehler Publishers, Inc.
- The encyclopaedia of informal education. www.infed.org
- Experiential learning. <http://learningfromexperience.com>
- Honey, P., Mumford, A., (2006). The learning styles questionnaire 80-items version. Peter Honey Publications Ltd.
- Honey, P. (2007). Continuing personal development. Peter Honey Publications Ltd.
- Honey, P. (2009). How to become a more effective learner. Peter Honey Publications Ltd.
- Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Kolb, D. (2005). Learning Style Inventory (LSI) (Version 3). The HayGroup
- Robinson, K. (2009). The Element: How finding your passions changes everything. New York: Penguin Group.
- Scaffolding Theory. http://en.wikipedia.org/wiki/Scaffolding_Theory
- Smith, M. K. (2001). David A. Kolb on experiential learning. The encyclopaedia of informal education. Retrieved [25.03.2011] from <http://www.infed.org/b-explrn.htm>
- UNIQUE Network (2010). Learning to learn – a method in action. Research synthesis report. www.learning2learn.eu/

ПРО АВТОРІВ

Darko Markovic

проживає в Белграді, Сербія. Тренер, інструктор, психолог і психодрама-терапевт. Один із засновників неурядової організації

“Hajde da...” (www.hajdeda.org.rs) і власник компанії «Inn. Side – people and training». Вбачає свою місію в тому, щоб допомагати людям зрозуміти свої справжні прагнення, артикулювати своє бачення і набути основоположних компетентностей для більш ефективного і повноцінного життя – на організаційному та особистому рівні. Основні сфери професійних інтересів охоплюють тематику навчання і розвитку, міжкультурної компетентності, емоційного інтелекту, діяльності Європейської волонтерської служби і кращого визнання неформальної освіти на національному рівні та в ЄС загалом.

<http://trainers.salto-youth.net/>

[DarkoMarkovic/](#)

E-mail: darko@innside.co.rs

Juan Ratto-Nielsen

наразі працює позаштатним тренером Програми «Молодь в дії» і координує тренінгові заходи спільно з організацією

INTER-ACCION (Мурсія, Іспанія) для Європейської волонтерської служби, напряму молодіжної мобільності та молодіжних ініціатив у сфері інклюзії молоді з меншим рівнем можливостей. Був залучений до різноманітних національних і міжнародних молодіжних заходів у якості наставника, тренера і координатора проектів Європейської волонтерської служби, визнання неформальної освіти і перспективам працевлаштування молоді. Як тренер і спеціаліст з методів і технік фасилітації навчального процесу, працював над методичною частиною цієї публікації та є автором розділу на тему «гарантованої інклюзії».

<http://trainers.salto-youth.net/>

[JuanRattoNielsen/](#)

E-mail: rattonielsen@gmail.com

Paul Kloosterman

– позаштатний тренер та автор з Нідерландів, який проживає в місті Меліто-ді-Порта-Сальво в Італії. Працює над широким колом

проектів по всій Європі. До головних напрямів професійної діяльності зокрема належать формування навичок навчальної діяльності та підготовка тренерів. Був залучений до розроблення механізму Молодіжного паспорту Youthpass як член Консультативної групи Молодіжного паспорту Youthpass, тренер з підготовки когорти тренерів Молодіжного паспорту Youthpass та співавтор Посібника Молодіжного паспорту Youthpass.

Email: paul@pameambro.org

СЛОВА ВДЯЧНОСТІ

Ми щиро вдячні усім людям з різних куточків Європи, які пропонували свої ідеї для укладання цього посібника.

Також особливу вдячність висловлюємо команді та учасникам семінару «Методи і техніки Молодіжного паспорту Youthpass», що проходив 22–28 листопада 2010 року в Берліні: Tatiana Zaitseva,

Alexander Kumanov, Pétur Björgvin Thorsteinsson, Juan Ratto-Nielsen, Deirdre Quinlan, Diona Los, Tony Geudens, Anca David, Endre Kiss, Santa Grinberga, Onni Sarvela, Ann Daniels, Vanda Kovács, Tomas Kurapkaitis, Alberto Imprescia, Lucia Pergreffi, Annette Mütter, Ingrid Müller.

ВІД РЕДАКТОРІВ

Уперше опубліковано в 2012 році Ресурсними центрами SALTO Тренінгів і Співпраці та SALTO Інклюзії і Різноманіття, а також Національною агенцією Німеччини JUGEND für Europa для Програми Еразмус+ «Молодь». У перекладі з англійської аббревіатурна назва SALTO означає «підтримка і можливості поглибленого навчання та тренінгів. Оновлено і повторно надруковано в 2016 році Ресурсним центром SALTO Тренінгів і Співпраці та Національною агенцією Німеччини JUGEND für Europa для Програми Еразмус+ «Молодь».

Ресурсний центр SALTO Тренінгів і Співпраці (<http://www.salto-youth.net/TrainingAndCooperation>) та Національна агенція Німеччини JUGEND für Europa для Програми Еразмус+ «Молодь» (<http://www.jugendfuereuropa.de/>).

Адреса: Godesberger Allee 142-148, D-53175, Bonn.

E-mail: youthpass@salto-youth.net.

Ресурсний центр SALTO Інклюзії і Різноманіття (<http://www.salto-youth.net/inclusion/>) працює на базі Бельгійської фламандської Національної агенції JINT vzw, що координує впровадження Програми Еразмус+ «Молодь». Адреса: Gretrystraat 26, B-1000 Brussels.

E-mail: inclusion@salto-youth.net.

Автори

Paul Kloostermann, Darko Markovic та Juan Ratto-Nielsen

Координація і редагування

Tony Geudens, Rita Bergstein та Kristiina Pernits

Дизайн-макет

Kreativraum, www.kreativraum.de

Ілюстрації

Zomarr

Коректура

Yasmine Estaphanos, London

Дозволено відтворювати і використовувати в некомерційних цілях із зазначенням джерела і направленням відповідного повідомлення на адресу youthpass@salto-youth.net та inclusion@salto-youth.net.

Цей документ не обов'язково відображає офіційні погляди Європейської Комісії, Ресурсних центрів SALTO, Національної агенції Німеччини JUGEND für Europa чи організацій, що з ними співпрацюють.

МОЛОДІЖНИЙ ПАСПОРТ YOUTHPASS В ДЕТАЛЯХ

Як використати процес Молодіжного паспорту Youthpass по максимуму: методи і практичні поради

У посібнику «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» йдеться про дві теми:

- огляд процесу Молодіжного паспорту Youthpass і його різних етапів;
- набір методів і технік для практичної реалізації процесу Молодіжного паспорту Youthpass.

Посібник адресований усім, хто залучений до організації навчання молоді: наставникам, молодіжним працівникам/лідерам, інструкторам, тренерам тощо.

Молодіжний паспорт Youthpass було започатковано в 2007 році як механізм визнання навчальних результатів, набутих у контексті Програми «Молодь в дії». Після його запровадження численні молодіжні працівники і молодіжні лідери працювали над розробленням різних способів підтримки молоді в навчальній діяльності в межах цієї програми. Молодіжний паспорт Youthpass надихнув багатьох осмислювати та обговорювати тему навчання. Чого і як навчаються молоді люди під час заходів у молодіжній сфері? Як молодіжні працівники можуть сприяти цьому процесу? Як забезпечити більше визнання такого навчання? Як документувати набуті компетентності? Як продемонструвати іншим результати всієї цієї надзвичайної роботи?

Автори посібника «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» розмірковують на ціми запитаннями і намагаються відповісти на деякі з них. Особливу увагу приділено подоланню перешкод, з якими стикаються деякі молоді люди в сфері навчання. Таким чином процес Молодіжного паспорту Youthpass стає доступним для всіх.

Посібник «Молодіжний паспорт Youthpass у деталях» є спільним виданням Ресурсного центру SALTO Тренінгів і Співпраці та Ресурсного центру SALTO Інклюзії і Різноманіття. Він опублікований у співпраці з Національною агенцією Німеччини JUGEND für Europa для Програми Еразмус+ «Молодь».

Посібник можна безкоштовно завантажити за адресою www.salto-youth.net/YouthpassUnfolded/ або www.youthpass.eu/en/youthpass/downloads/.

Український переклад

Український переклад публікації було здійснено за підтримки програми «EU4Youth: молодіжна зайнятість та підприємництво», що співфінансується Європейською Комісією та Міністерством іноземних справ Литви, у співпраці з Ресурсним центром для країн Східної Європи та Кавказу SALTO.

Переклад

Тетяна Клекота

Вичитування перекладу

Дарина Скаляцька

